

Mikelestorenaren *Zerura nahi duenak* liburuaren edizioak mintzo

**Sobre las diferentes ediciones del libro
de Mikelestorena *Zerura nahi duenak***

**Sur les différentes éditions du livre de Mikelestorena
*Zerura nahi duenak***

**About the diferent editions of Mikelestorrena's book
*Zerura nahi duenak***

SALABERRI MUÑOIA, Patxi
patxi.salaberri@ehu.eus

Noiz jaso: 2020-02-11
Noiz onartua: 2020-05-30

Agerikoa da ez dela Mikelestorenarena ikertzaileen arreta erakarri duen obra, eta ez soil-soilik liburuaren izaera erlijiosoagatik edota bere literatur estatus subalternoagatik. Horrek guztiak ikerketa-idorte horretan franko lagundu badu ere, nabarmena da baduela azterketarako esparru historiko-ideologikotik eta hizkuntzari dagokionetik harago doan interesik; alegia, edizioen katramilaren ingurukorik, batetik, eta ingurune eta abagune politikoekiko mendekotasunari buruzkorik, bestetik. Hipotesiak eta zalantzak tarteko, auzi horien guztien gaineko ikuspegi orokorraren jorraketa aurkezten du artikulu honek. Liburuaren bilakaeraren eta bariazio guztien berri ematen duen bertsioa erantsiko da amaieran, edizio ezagun oroz osatua.

Gako-hitzak: Euskal literatura, XVIII, Mikelestorena, *Zerura nahi duenak*, edizio-eraketa.

Es notorio que no ha sido la obra de Mikelestorena de especial interés para los investigadores, y no solo por su carácter religioso o por su estatus literario subalterno. Si bien es verdad que los factores citados han contribuido a esa carencia, no es menos cierto que la obra tiene interés más allá del ámbito histórico-ideológico y lingüístico. Es decir, por un lado tenemos los quebraderos de cabeza que generan sus diferentes ediciones, y por otro lado, el que hace referencia a su subordinación a un determinado contexto político. Entre hipótesis y dudas, el artículo presenta una propuesta de visión general sobre las circunstancias que rodean a esta obra. Al final se muestran todas las ediciones conocidas de ella, detallando cuál ha sido su desarrollo y las variaciones que ha habido.

Palabras clave: Literatura vasca, XVIII, Mikelestorena, *Zerura nahi duenak*, comparación de ediciones.

Il est clair que l'œuvre de Mikelestorena ne revêt pas d'intérêt particulier pour les chercheurs, qu'il s'agisse de son caractère religieux ou de sa valeur littéraire mineure. Même si ces aspects ont contribué à ce manque d'intérêt, il est pourtant certain que cette œuvre revêt un intérêt allant bien au-delà des domaines historique, idéologique et linguistique. Nous avons d'une part ceux qui ont publié les différentes éditions, et d'autre part l'édition qui fait référence à sa subordination à un contexte politique précis. Entre hypothèses et doutes, cet article propose une vision générale sur les circonstances qui entourent cette œuvre. A la fin de l'article sont citées toutes les éditions connues de cette œuvre où l'on voit son évolution et ses variations.

Mots-clés : Littérature basque, XVIII, Mikelestorena, *Zerura nahi duenak*, comparaison des éditions.

It is obvious that Mikelestorena's book fails to attract the attention of scholars, and not only for reasons related to his religious character or his subordinate literary status. However,

it is necessary to underline that, in addition to its historical-ideological and linguistic interest, the work does not lack notorious elements of analysis, both referred to the editions made and to the situation of subordination of the book with respect to at the political juncture. Among hypotheses and certainties, this article presents a general review of Mikelestorena's work in its most fundamental aspects. It is accompanied by an annex that, based on the five known editions, accounts for all textual variations.

Keywords: Basque literature, XVIII, Mikelestorena, *Zerura nahi duenak*, edizio-erkaketa, edition-comparison.

1. Mikelestorena: bi zertzelada biografiko

Jose Antonio Mikelestorena Endara –liburuetan, *Joseph Miquelestorena*– Lesakan jaioa da 1710ean. Erlijio-bidea hautatu eta Iruñean burutu zituen hartarako ikasketak. Apaiztu ere, nafar hiriburuan egin zuten apaiz, hogeita lau urte zituela. Ondoren, Irunen eta Donostian aritu zen abade zenbait urtez, harik eta Lesakara itzultzeko aukera izan zuen arte. Bertan hil zen 1785ean.

Haren bizitzaz eta mirakuluez albiste gehiegirik egon ez arren, badakigu Sebastian Mendibururen laguna edo lankidea izan zela garai batez behintzat. Oartzuarrak eman zituen berria eta data:

(...) dirè aun más en boda de Don Luis Arburu respetable Beneficiado del mismo Oyarzun, y digno de fe (...). Este pues, haviendo oido en una mission, que *el año de 1745* hizè alli, quanto dije à cerca de las danzas –apenas he dicho tanto en parte alguna sobre el asumpto– dijò a *Miquelestorena*, que (...) *era entonces mi compañero* (...). (P. Altuna, 1982, II: 373; geurea da letra etzana¹)

Eta jesulagunak berak eskaini zigun oharkizun hartan Mikelestorenaren ideologi soslaiatz falta zitzaigun ukitua:

Aunque hay tamboril que convide todos *los días de fiesta en Lesaca*, se puede decir, que *no ha havido allí danzas estos 28 años* [1737-1765 bitartean, alegia] *por la oposición, que les haze don Joseph Antonio Miquelestorena*. (P. Altuna, 1982, II: 372; g.l.e.)

Hau da, Larramendik gordinki kritikatu zuen Mendiburu bera bezain hertsia eta intrantsigentea, agidanez, herriko dantzen aurrean.

---

¹ Aurrerantzean: g.l.e.

Munta gutxiagoko idazki banaka batzuk kenduta², *Zerura nahi duenak har dezakeen bide erraza*³ izenda genezakeen liburua da ezagutzen zaion bakarra. Edo zehatzago esanda, liburu bakarra, baina edizio anitzekoa aldi berean.

Guk dakigula, bost aldiz inprimarazi zen liburua, denak ñabardura edo bereizgarriren batez edo bestez hornituak. Izan ere, ohiko argitalpen finko eta aldagabearen kaleratze ugariaren lekuan, Mikelestorenak edizio guztietara hedatu zituen moldaketa-aldaketok, oso xumeak gehienetan⁴, baina arreta berezia eskatzen duenik saihestu gabe.

Bada, bereizgarrien ildo horretan, nabarmendu beharrekorik, batik bat azken edizioari dagokiona eta, geure ustez, garaiko dinamika politiko-erlijiosoarekin estu uztarturik dagoena. Alderdi linguistiko-filologikotik aztertuta, ez da hura, ziurrenik, interes gehien sorraraz lezakeena, baina bai, zalantzarik gabe, ikuspuntu ideologikotik begiratuta, garai hartako egoeraren lekuko aratz bilakatzen baitu horrek liburuttoa. Baina ez gaitezen premiarik gabe aurrera, lerro batzuk beherago helduko zaio-eta gaiari.

2. Oharkizun bibliografikoa

Manuel Larramendi hiltzean haren gelan aurkitu omen zuten 1744ko edizioa albora utzita⁵, bost dira, Altzolak jaso bezala⁶, egunotara iritsi

² Baldin munta gutxiagokoa bada 1544an luzatutako «diploma matriz referente á la fundación del convento de Hernani, escrito en latin» delakoaren gaztelaniazko itzulpena: «La traducción fue hecha en 29 de Agosto de 1767 por D. José Antonio Miquelestorena, notario apostólico; y (...) capellán mayor de las Carmelitas de San Sebastián y luego beneficiado de la parroquia de Lesaca y director del nuevo convento de esta orden en la misma villa» (Arzak & Soraluze, 1894: 574-575). Beranduago, 1768an, hitzaurre gisako bat atondu zion gaztelaniaz Hernaniko moja agustindarren erregelaren edizioari (ik. J. M. Bidador, 1999).

³ Artikulu honen idazpuruan bertan erakutsi bezala, Mikelestorenaren liburuaz era generikoan mintzatzean, izenburu bateratu-eguneratua erabiltzea hobetsi dugu.

⁴ Grafiari, ortografiari eta aditz-formei dagozkienak nagusiki: *nai/nay*, *biotz/bihotz*, *det/dut*, *zara/zera*, *dezaquen/dezaquean*, etab.

⁵ Irakurketa-akats bati zor bide baitzaio haren albistea. Ikus, halere, P. Altuna, 1984: 81.

⁶ Mikelestorenaren liburuari buruz: «(...) ha obtenido, por lo menos, cinco ediciones: dos no fechadas y otras tres en los años 1749, 1751 y 1754. No tengo más noticias que de estas ediciones verificadas las cinco en Pamplona» (Alzola, 1967-1979: 245).

zaizkigun edizioak, azken biak datarik gabe kaleratuak. Honako hauek, hain zuzen⁷:

A

Cerura nai duenac ar dezaquean vide erraza, D. Joseph Miquelestorenac eracutsia. Bear bezala. Iruñeco Martinez libruguillearen ondorengoan Echean. 1749.

B

Cerura nai duenac ar dezaquean vide erraza, Don Joseph Miquelestorenac eracutsia. 1751. Urtean. Behar bezala, Iruñean: Geronimo Anchuela, Libru guilearen Echean.

C

Cerura nayduenac ardezaquean, vide erraza. D. Joseph Miquelestorenac, Lesacaco Apezac eracusten duena. Bear diran baimenaquin. Iruñean: Martin Joseph Radaren Echean, 1754 urtean.

X

Cerura nai duenac ar dezaquen vide erraza, Don Joseph Miquelestorenac aguertua. Behar bezala. Iruñean: Martin Joseph Rada-ren Echean.

Z

Cerura nayduenac ardezaquean, vide erraza. Don Joseph Miquelestorenac, Lesacaco Apezac eracusten duena. Bear diran baimenaquin. Iruñean: Longás Echean.

Ohikoa izan da –eta ohikoa da oraindik ere– inprimatze-urtea zehaztu gabe kaleraturiko bi argitalpenok kronologikoki ere azkentzat eta, hurrenez hurren, gainerakoen ondokotzat hartzea⁸. Beste zerbait proposatuko da hemen, ordea, ausardia barkatzen bazaigu bederen.

⁷ Identifikazioak errazteko, aurrerantzean alfabetoko lehen hizki larriak (A, B, C, X eta Z) baliatuko ditugu edizio desberdinak aipatzean.

⁸ Hala-hola datatuak badira ere, edizio bi hauen transkribapenak <<http://www.vc.ehu.es/gordai-lua/HomePage.html>> delako estekan aurki daitezke. Berdin esan daiteke 2010etik aurrera sarean kontsultagai dauden originalen datazioaz (ikus *Bibliografia* atala).

Oroitara zi behar da, bestalde, bere garaian liburu arrakastatsua suertatu zen arren, ez zitzaizola geroztik bestelako ediziorik prestatu; harrigarriro, dena den. Horren ustezko arrazoietan ere arakatu nahiko genuke hemen.

Erantsi dezagun, azkenik, oso gutxi direla egun ezagutzen diren aleak, hain zuzen ere, guk dakigula, ale bana besterik ez baita gordetzen edizio gehienetatik, eta haietako bat, zoritxarrez, ia oroigarri aurritu huts bilakatua.

3. Edizio datatuak

3.1. A edizioa [Martinez, 1749]

Argitaratze-data eransten duten edizioen artean, Martinezen ondorengoek 1749an kaleratutako A edizioari dagokio egun Donostiako Udal Liburutegian eskuragarri dagoen alea. Ongi zaindua eta osorik mantendua, ego-kiro apailatutako argitalpen batez mintzo dira haren orrialdeak. Diogun bidenabar, Alzolak bezala⁹, guk geuk ere ez dugula argitalpen horren beste alerik ezagutzen.

Formatuaren aldetik txikia¹⁰ eta irudi zenbaitez hornitua, oso era orekatuan eskaintzen da testua, izan ere, orrialdeen neurriaren arabera taxututa ematen baitira atal asko, bereziki *Meza enzuteco modua* delakoari dagozkionak¹¹.

⁹ Badirudi ale honetaz ziharduela Alzolak honako hau idaztean: «El único ejemplar de esta edición que conozco pertenece al farmacéutico iruñés, residente en San Sebastián, don Jesús Cilveti Azparren. Lo adquirió por la considerable suma de cinco mil pesetas, hace no muchos años» (Alzola, 1967-1979: 245).

¹⁰ Honela mintzo da Alzola liburutxoaz: «114 páginas, 0,10 x 0,07 m. Lleva abundantes viñetas, bien ejecutadas. En las páginas 95-109 se inserta una Novena al Corazón de Jesús (*Jesusen Biotzaren bederatziruena*), y en las páginas 110-114, estrofas cantables que comienzan: *Gure gusto, gure atseguin, / Gure Jesus maytea; / Cere Biotceco Suan / erre zazu gurea*» (Alzola, 1967-1979: 245). Ideia azkar bat egin dezakete irakurleek, hogeita hamarna inguru karaktereko hamazortzi lerroz osatutako orrialde-eredua irudikatzen badute.

¹¹ Edizio horretako irudiak direla eta, onar bekigu paratestuen inguruko aztertze-lerro bat irekitzeko balio lezakeen oharñoa: Mikelestorenaren *Meza enzuteco modua* atala hornitzen dituzten irudiak bezalakoak dira –antz handikoak, esan nahi baita– 1821ean Bartzelonan argitaratu zen *Meditaciones para el Santo Sacrificio de la Misa* liburuan ageri direnak. Izan ere, liburu anonimoaren

Hurrengo argitalpenek, esan bezala, ez dute irudirik tartekatzen.

Bitxikerien esparrura joaz, badu edizio honek alderdi tipografiko hutsera mugatzen bide denik ere. Izatez ere, une batetik aurrera, *n* hizkiak desagertu eta, haien ordeaz, tileta [˜] ezarri ohi zaie aurreko bokalei. Alegia, fenomeno anekdotiko hutsa izatetik¹² aski ugaria izatera igaro da orrialde bakar batean, 61.enean hain zuzen, dozena bat aldiz agertzeraino iritsi baita (eta ez guztiak, dirudienez, tipo-faltagatik edo tokia aurrezteko asmoarekin burutuak): *cebiltzaneã, nēdin, cenidã, cenuẽ, berritzẽ, izã ditecẽ*, etab.

3.2. B edizioa [Anchuela, 1751]

Aurrekoa baino formatu zertxobait txikiagoan konposatua da Jeronimo Anchuelak¹³ 1751n argitaratu B edizioa¹⁴, eta ongi orekaturik eskaintzen du testua 104 orrialdetan barrena¹⁵. Ez du inolako irudirik edo laminarik eranstean.

Hemen, edizio horretatik ezagutzen dugun ale bakarraren formatu elektronikoa baliatu ahal izan dugu lan hau burutzeko¹⁶. Orrialde guztiekin eta aski ongi mantendua, inprimatze akats batzuk besterik ez du aleak ezaugarritzat¹⁷.

---

osagaiak (Meza eta Gurutze-bidea, batik bat) eta ezaugarriak ikusita, seriooki pentsa daiteke Mikelestorenaren ediziotik –edota beronen iturri izandakotik– kopiatuak izan zirela.

¹² Behin edo behin baino ez da azaltzen aurreko orrialdeetan: 31 (*ematê*), 33 (*campoã*)...

¹³ Jeronimo Anchuela hamazazpi urtez aritu zen inprimatzaile Iruñean (1736-1753). Lar definitu gabeko arazoak medio, Ibáñez eta Domingo izeneko inprimatzaileekin batera jardun zuen geroztik.

¹⁴ Grafikoki irudikatuz, hogeita hamalau bat karaktereko hamazazpi lerroko orrialde-eredua.

¹⁵ Vinsonena da deskribapena: «Très pet. in-8 –104 p.–. Titre encadré de petits fleurons. Coll.: Titre, p. 1-2; prières du matin, du soir, du jour, du mois, 3-13; de la confession et de la communion, 13-36; manière d'entendre la messe, 37-60; chemin de la croix, 61-79; neuvaine au coeur de Jesus, 80-102; table, 103-104. Je n'ai jamais vu d'autre exemplaire que celui, très médiocre, que je possède» (Vinson, 1891: § 82).

¹⁶ Olaso Dorrea Sorrerakundearen jabetzakoa (orain Euskaltzaindiaren Azkue Bibliotekan: CD 0026).

¹⁷ 63. orrialdeko lehendabiziko zortzi lerroen ezkerrean inprimatu gabe daude hasierako hizkiak (silabak). Antzeko zerbait gertatzen da 95. orrialdearen azken lauzpabost lerroetan ere. Guztiz ezabaturik geratu zen, azkenik, 99. orrialdeko behealdea (lau bertso-lerro eta erdi, hain zuzen).

Gainera dezagun ez duela edizio horrek ere bitxikeria tipografikorik falta, 27. orrialdetik aurrera ç letra baliatzeko *apeta* erakusten baitu tipografoak behin baino gehiagotan, eta ageriko koherentziarik gabe gainera¹⁸: «*Eliçan baçter-etara* beguira edo gogoa, *Eliçaz* campoan neducala egoteac, eta *çure* Gorpuz Santuac ambat *aldiç* uqitu dituzten nere mihi-ezpañez ain contu guti *iduiquitçeac*, edo ambat aldiz behar ez diràn *hitçaquin* ciquintceac» (27); «*adoratçen*, ta maitatçen» (30); «etortçen *çaitçunean*» (33); «*Erre zaçu* cere suz nere bihotza, ta utzazu gucia zurea dirudiela, *içan* ez *deçan*, zuc nay ez duzun» (53-54), etab. (Geurea da, noski, letra etzan oro).

3.3. C edizioa [Rada, 1754]

Argitalpen guztietan aipagarriena, zalantzarik gabe, Martin Joseph Radak 1754an kaleratutako C delakoa dugu, oso berandura arte inork ez baitzuen haren berririk izan. Lehen albistea 1960an iritsi zitzaigun, Pedro Díez de Ulzurrun medikuaren bitartez. Esku artean izan dugun alea –ez bide dago edizio honen besterik– haren aitonaren anaia Isidoro Díez de Ulzurrun txoitiñodunak Zildotzeko Perutxena familia-etxean utzitako liburuen artean aurkitu zen¹⁹.

Aurkitzaileak berak azaldu zuenez:

(...) *he encontrado* (...) también el mismo año [1957an] 32 *hojas del libro* titulado: “*Cerura nayduenac ardezaquean vide erraza*, D. Joseph Miquelestorena, Lesacaco Apezac eracusten duena. Iruñean: Martin Joseph Radaren echean, 1754 urtean”. (Díez de Ulzurrun, 1960: 378)

Díez de Ulzurrunek liburu-zatiaren luzeraz zioena zalantzan jarri gabe ere, begiratu azkar batek argiro erakusten du erdiko kaieratxoa (11-22 bitarteko orrialdeei dagokiena, preseski) falta zaiola gaur egun.

¹⁸ Letra-tipo baten gabeziak edota beste baten oparotasunak baino ezin esplikatu lezakeen hautua ez bada, behintzat.

¹⁹ Gure eskerrik beroena Itziar Díez de Ulzurrun Sagalari, aletxoa kontsultatzeko eman dizkigun erraztasunengatik.

Hortaz, 1754ko edizioko ale bakarretik salbatu den txatalak hogeit hamar orrialde besterik ez du une honetan. Oso orrialde gutxi, tamalez, edizioaren tazuko azterketa burutzeko, baina nahikoak, aldi berean, ezaugarri nagusiez jabetzeko eta, honatx interesgarriena: nonbait hogeit hamar urte beranduago gutxienez Longasen inprimategian kaleratuko zen azken edizioa bezalakoa dela atzemateko. Berdina testuan, berdina formatuan (in-16°, 10 x 6,5 cm) eta berdina baita tipografian ere. Berdin-berdina, beraz, baina ezin egiazta dezakegun salbuespen ñimiño batekin, ziurrenik: suposatzekoa da, Longasenak ez bezala, Radaren edizio honek *Jesusen Bihotzaren bederatziurrena* izango zuela azken atalean itsatsia, eta ez, berehala ikusiko den legez, harenak daraman *Acto Fedecoa* delakoa.

Erantsi beharrik ez da Díez de Ulzurrunek Zildotzen aurkitu zituen orrialdeak liburuttoaren aurreneko pleguarenak baino ez direla, hau da, A letrari dagozkionak.

4. Datarik gabeko edizioak

4.1. X edizioa [Rada, d.g.]

Bitxia izan arren, Radareneko edizio aipatu berriak ez du antz formal gehiegirik irarkola berean kaleratu zen beste argitalpen honekin²⁰, izenburua ere moldatua –zertxobait ukitua, hobeto esanda– baitzekarren.

X izendatua dugun argitalpen hau²¹ inolako datarik gabe inprimatu zen eta, ondorioz, zabalik geratu zen aieru eta hipotesitarako ataka.

Haietako bat dugu *Eusko Bibliographian* iradoki zena: 1754?. Alabaina, argudiorik gabeko proposamena izatean, ez zen argi geratu noraino ez ote zen Radak urte berean kaleratutako C edizioarekin nahastatu ondoko kon-

²⁰ Alzolak ale bakarra ezagutu omen zuen (Alzola, 1967-1979: 246).

²¹ Artikulu honen burutzapenerako Eusko Legebiltzarreko liburutegiko alearen fotokopia erabili izan da (orain sarean: <<http://www.liburuklik.euskadi.eus/handle/10771/8886>>). Aleari 97. eta 98. orrialdeak falta zaizkio (*Jesusen Biotz mayteari* izeneko kantikarenak), Anchuelaren edizioko alearekin osa daitezkeenak, formalki B edizio hori baita gehien hurbiltzen zaion edizioa.

klusio azkarra izan. Guztiarekin, beherago azalduko den bezala, erdiz erdi asmatu uste zuen.

Beste argitaratze-data gatazkatsu bat dugu Bidador zenak plazaratuta-koan:

(...) fue realizada también en la imprenta que Martín Joseph Rada poseía en la calle Estafeta, por tanto *debe ser anterior a 1772*, y el único ejemplar que se conoce lo localizó Altzola en la biblioteca particular de Juan Ramón Urquijo Olano en 1965. (Bidador, 1999; g.l.e.)

Horretan ere ez dago argi zergatik iradoki zuen iruindarrak argitaratze-muga kronologiko hura, baina uste izatekoa da Rada 1772an zendu zela pentsatzen zuelako izan zela, eta ez bestegatik. Oker zebilen, hala izan bazen, Martin J. Radak –Iturbidek dioenez (2015: 302)– 1751-1775 bitartean jardun baitzuen Iruñean inprimatzaile.

Baina argi da, halaber, ez zuela Bidadorrek aintzat hartu une haietan argitalpen-mota honen bizi-iraupenerako guztiz erabakigarri suertatzen ari zen bestelako gertakaririk ere. Ez, antza, Jesuiten kanporaketa (1767/04/02)²², eta ez nonbait handik sei urtera burutuko zen Lagundiaren deuseztapena ere; gertakari horiek, izatez ere, *espíritu jesuitikoa* mantentzen eta islatzen zuen oro bilakatuko baitzuten susmagarri, berdin liburuak zein haien egile edo inprimatzaileak²³. Giro hartan, ezin *jesuitikoagoa* zen Jesusen Bihotzaren de-

²² Askoz lehenago hasia zen jesuiten aurkako giroa berotzen inguruotan: «(...) antes del decreto de extrañamiento de Carlos III se fue difundiendo la idea de que también en España se decretaría la expulsión. Ya en 1762 hablaba Mayans de que la Compañía “en muchas partes se va aniquilando y me parece que en España de aquí a pocos años acabara de expirar” [9-VIII-1762]» (Mestre, 1996: 126).

²³ Salbuespenak salbuespen, agerikoa da Mikelestorena bezalako euskal elizgizonentzat ez zela ezezaguna josulagunen kanporaketekin batera inguruko herrialde katolikoetan sortua zen giro bortitza, lehenago Portugalen [1759: «(...) los sucesos de Portugal tuvieron un eco sorprendente en Europa» (Mestre, 1996: 101)], eta geroxeago Frantzian [1762: «(...) las provincias del País Vasco y Cataluña empezaron a recibir jesuitas franceses que se habían negado a jurar el decreto de los parlamentos» (Mestre, 1996: 115)]; «(...) [1764rako] el rector de San Sebastián [Loiola] había acogido calurosamente a sus hermanos de Francia»; eta Frantzisko Xabier Idiakenez Gaztelako probintziala zenak: «(...) aconsejaba no se publique demasiado su presencia [josulagunena, alegia], no entren muchos jesuitas juntos, ni lo hagan todos por San Sebastián, sino también por

bozioa bera ere²⁴ nekez libra zitekeen susmoetatik²⁵, eta, hortaz, haren *bederatziturrena* sustatzen eta hedatzen zuten liburuak ere espiritu *beltzaren* erakusgarritzat har zitezkeen *de facto*.

Guztiarekin ere, maizegi ahazten den gertakari larriagoa eta erabakigarriagoa dugu euskal literaturan bertan, datarik gabeko edizio honi muga kronologiko zehatzagoren bat jartzeko ere baliagarri suerta litekeena. Alegia, aipatu antijesuitismoarekin lotura zuzenik aitortu ez zitzaion arren, tiro batez aldi berean bi txori gogaikarri garbitzen zituen gertakari latz batez ari gara.

Hartara, Gaztelako presidentea zen Arandako konde *ilustratuaren* agindu glotofobia zela eragile eta bide, 1766ko azaroaren 10etik aurrera arras ezinezko bilakatu zen euskarazko ediziorik kaleratzea. Zoritzarreko astelehen hartan Nafarroako Erret Kontseiluak euskal letren suntsipen sistematikoa bilatzen zuen neurri politikoa bereganatu eta aldarrikatu zuen erresuma guztian. Gure Kardaberaz mistikoaren erlijiozko lantxo ezin *jesuitikoagoa* hartu zen aitzakiazat: Loiolako Inazioren bizitzari buruzko liburua. Luzea bada ere, merezi du pasarte gogora ekartzea:

En Pamplona, en Consejo, lunes a diez de noviemtre de 1766, los muy ilustres señores D[o]n. Josef Contreras, Regente en cargo de Virrey, Don Josef Lanciego, Don Ignacio Azcona, Don Agustín de Eguía, Don Manuel Olazaga, Don Leopoldo Pabía (?) y Don Juan

---

Pamplona» (Mestre, 1996: 116). Eta beranduago Erromatik hurbil –Napoloko erresuman (1767) eta Parmako dukerrian (1768)–, jesuitismoarekiko intolerantziaren albisteak erraz eta eurrez hedatu baitziren gure geograflan barrena.

²⁴ «La devoción al Corazón de Jesús ha estado íntimamente ligada a la Compañía. En las revelaciones a Santa Margarita se encomendaba a la Orden de San Ignacio el encargo de propagar la devoción al Sagrado Corazón» (Revuelta, 2008: 380). Ikus, orobat, beheagoko 5.2 atala.

²⁵ Iturbidek jasotzen duenez, debozio haren aitzindari eta bulkatzaile nagusietako bat izan zen J. Croiseten *Dévotion au Sacré Coeur de Jésus* liburua (1691). *Indexean* sartua egon zen 1704tik 1887ra arte (Iturbide, 1997: 191). Guztiarekin ere, liburuaren gaztelaniazko itzulpenaren lehen edizioa 1734an burutu zen Iruñako Joseph Joachin Martinezen irarkolan eta hainbat edizio izan zuen hurrengo urteetan, jesuitek abian jarritako debozioaren dinamikarekin bat eginez (Iturbide, 2016: 166). Areago: «(...) en los talleres navarros del siglo XVIII se imprimieron siete títulos de este autor y seis reediciones, lo que hace un total de trece ediciones; tres obras fueron primeras ediciones españolas y cuatro de ellas vieron la luz en vida del autor» (Iturbide, 1997: 196).

Asensio Esterripa, oidores de él; dijeron que el día 6 de octubre próximo pasado se presentó a nombre del P. Agustín de Cardaberaz, de la Compañía de Jesús, Maestro de estudios en el Colegio de Loyola, un Epítome original de la Vida de San Ignacio de Loyola, escrito en vascuence, pidiendo licencia para su impresión, y sometido a la censura del P. Martín de Urriza (...) la dio sin haber hallado reparo que pudiese embarazar la licencia que se solicitaba. Y que en este estado, se halla el Consejo prevenido por carta de 1º del presente mes del Excelentísimo Señor Conde de Aranda, Presidente de Castilla, *para que no se permitan impresiones en otra lengua que la castellana*, inteligible a toda la nación, y *que por punto general se nieguen semejantes licencias en este Consejo sin especial notica suya*. Por lo que, en *consideración y cumplimiento de esta orden, mandan que el referido Epítome original de la Vida de San Ignacio, escrito en vascuence, se archive con todo el espediente formado en su razón juntamente con la citada orden de dicho Excmo. Señor, para que no se contravenga, y que a este mismo fin, y para que no puedan alegar ignorancia, se haga saber este aviso a todos los impresores de este Reino, con apercibimiento de que por cualquier contravención serán castigados con severidad, y que de haberse practicado lo referido, se ponga certificación de este auto, que lo rubricaron sus señorías, y en fe de ello firmo yo el secretario –con acuerdo del Real Consejo– Nicolás de Arrasta, secretario.* (Lopetegi, 1973: 22; g.l.e.)

Espedientean erantsitako gaztiguek erakusten duten bezala, azaroaren 12an eta 13an eman zitzaien erabakiaren berri Nafarroako inprimatzaile guztiei; eta ziurtatua uzteko, honako hau gehitu zuten jarraian:

Certifico yo, el escribano real infrascrito, que según se me ha informado por varios libreros y otras personas, no hay en esta ciudad y Reino más prensas ni imprentas, que las que tienen los sujetos nombrados en las seis notificaciones anteriores, y para que conste, firmo en Pamplona, a 13 de noviembre de 1766. Joaquín López, escribano. (Lopetegi, 1973: 24)

Jakina, Mikelestorenaren X edizioa argitaratu zuen Rada Etxeaz ere mintzo da, espresuki mintzo ere, nafar eskribaua. Honatx inprimatzailearen emazte eta semeari jakinarazi zien gaztigua:

En la ciudad de Pamplona, dicho día, trece de noviembre de 1766, yo el infrascrito escribano real, *hice saber el auto acordado del Real Consejo antecedente, a Josefa Burguete y Josef Francisco de Rada, su hijo, vecinos de esta ciudad, que viven en una casa y compañía, y corren con el manejo de la imprenta y prensas de Martín Josef de Rada, impresor, marido y padre respectivo, de los susodichos, por la privación de juicio que padece éste; para que les conste de su tenor, y enterados, dijeron se dan por notificados, y que observarán puntualmente lo acordado en dicho auto.* Esto respondieron y firmaron, y en fe de ello, yo el escribano. (Lopetegui, 1973: 23; g.l.e.)

Argi da, beraz, 1766ko azaroaren 13tik aurrera Rada Etxeak ere ez zuela euskarazko libururik argitaratzeko baimenik. Eta ez, agidanez, asmorik ere. X argitalpena aurretik kaleratua behar zen, nahitaez.

Ez da falta, horratik, Mikelestorenaren liburuaren argitalpen-muga kronologiko hura beranduagora eramatera bulka lezakeen arrazoirik. Izatez ere, erraz pentsa liteke Radaren alargunak (1775-1787 bitartean) edota beren semeak (1787-1800 bitartean) eman zezaketela argitara *Martin Joseph Radaren Etxean* zigiluaren pean. Ez dirudi, halere, datuek hori pentsatzera daramatenik.

Ezta pentsatzera ere, erantsiko genuke jarraian, Anchuelak oraindik lanean zegoenean burutu zuela Radak berea, Mikelestorena bera inplika zezakeen iskanbila-iturri gogorra izango baitzukeen inprimatzaile berriak merkatuan finkatzen hasi baino lehen.

Logikoagoa da –eta testu-ezaugarriek, berehala ikusiko den bezala, horretara garamatzate– X delako hau 1754ko edizioa baino zertxobait lehenago inprimatua izan zela uste izatea, ez zatekeen-eta inondik ere arrazoizko izango, Radak hobe eta propioagoa zuen 1754ko edizioa prestatua eta kaleratua izan ondoren, zaharragoa zen eta Anchuela inprimatzailearen eskuetan ibilia zen haren pareko eta antzeko batez baliatzea, zertarako eta, azken batean, edizio zaharkitu bat saltzeko.

Horren kariatara, hipotesiak erraz pentsatzera eramán gintzake, agian Anchuelak inprimatze-lanari utzi berri zionean burutu zuela Radak edizioa. Erraza zuen, izan ere, euskarazko argitalpenen merkatuan argitaratzaile bat tek uzten zuen tokia irabazteko bidea: Mikelestorengana jo, eta honen bai-

menarekin eta Anchuelaren liburu arrakastatsuen gainean burutu zituen zuzenketak eta aldaketak berriak paperean jasota, esparru berrirantz abiatzea besterik ez zeukan Rada jaunak...

Argi uste legoke, beraz, 1753-1754 bitartean inprimatu zela X edizioa; eta 1754an kaleratutako C delakoa baino lehen, edonola ere. Horretaz mintzo bide dira B eta X edizioen arteko antzak eta aldeak... eta horretaz mintzo, baiki, C edizioarekiko desberdintasunak. Eta aurrera dezagun, orobat, lesakarraren liburuen Z argitalpenak ere baduela eztabaida honetan zeresanik; itzalgaizka bada ere.

4.2. Z edizioa [Longas, d.g.]

Ez da, egia esan, Longas Etxean kaleratutako edizioa²⁶ egokien ulertu eta interpretatu izan dena, ongi asko baitaki honetan ibili denak, *Jesusen Bihotzaren bederatzuurrena* delakoa bertan ez agertuagatik, horren konstatazioa egin eta, harridura-aurpegirik ere jarri gabe, aurrera jotzarekin askietsi dugula ikerlariok maiz gure lana. Eta egiazki berezia eta arretaz hartzeko modukoa da argitalpena.

Kontuak argitze aldera, Bidadorrek kaleratze-datatz dioenari hel dakioke hasteko:

(...) fue impresa en la imprenta de José Longás, por tanto *posterior a 1775*, y es de la que mayor número de ejemplares se conoce (...); comparándola con las ediciones precedentes, resulta algo más corta ya que no incluye la novena al Sagrado Corazón de Jesús ni la tabla de materias. (Bidador, 1999; g.l.e.)

Itxura duenez, lar desbideratu gabe ibili zen honetan iruindarra inprimatze-data iradokitzean, ezaguna baita Jose Longas 1774-1795 bitartean²⁷ ari-

²⁶ Alzolak emanak dira ezaugarriak: «En 12.º, de 100 x 64 mm 3-92 páginas a línea tirada» (Alzola, 1967-1979: 246). Zuzendu beharra dago halere Alzolak dioena, formatua *in-16º* baita, C edizioarena bezalakoa.

²⁷ Zehaztapenik ematen ez badu ere, sumatzekoa da Iturbidek 1997an proposatutako datuan –hau da, Longas 1775-1992 bitartean aritu izan zela inprimatzaile zioen hartan– oinarritu zela orduan Bidador (ikus Iturbide, 1997: 197).

tu zela Iruñean (Iturbide, 2015: 302)²⁸. Horratik, ezin ahantz daiteke *Longas Echean* azaltzen dela liburuaren azken edizio horren azalean, eta ez inprimatzailearen izen-deiturak erakutsiko lituzkeen ohiko formularen bat (*Jose Longas-en Echean* edo *Jose Longas Libru guilearen Echean...*)²⁹.

Ohartaraz dezagun jarraian, edizio honek Radak 1754an kaleratu zuen C edizioaren *contrefaçon* edo sasifaxsimile modukoa dirudiela lehen begiratuan bertan, azaleko testuaren inguruko enmarkatze-iruditik hasita³⁰. Hau da, motibazio zehatzak ezagutzen ez ditugun arren –Nafarroa guztira hedatutako argitaratze-debekutik at, esan nahi baita–, haren kopia betegina prestatu nahi izan zuen Longas Etxeak; egilearen baimenarekin, argitaratzean bizirik bazen behintzat, edo baimenik gabe.

Jakina, garrantzizkoa izan liteke egilearen baimenaren auziari erreparatzea. Izan ere, daitekeena da 1774-1786 bitartean kaleratua izana liburu egileak txertatu aldaketekin³¹, Arandaren 1766ko aginduaren jakinarazpen zuzenik ez izatean, ez konturatuarena egin baitzezakeen Longas inprimatzaileak. Baina zinez pentsa daiteke, halaber, hurrengo hamar-hamabost urteetan ere –egilea zendua zenean, alegia– argitaratua izan zitekeela, apika C edizioan ageri ez ziren moldaketak bestek burutuak, eta edonola ere, Arandaren gainbehera eta des-terrua zirela eta³², haren debeku *euskarafoboa* era nasaiagoan har zitekeenean.

²⁸ Beste data bat ezartzen zaio obra honi Eusko Legebiltzarreko fitxategian, Gutiérrez del Cañok emandako datuaz baliatuz (hots: «Longás trabajó en Pamplona entre 1776 y 1791»), denbora-tarte horretan kokatzen baita argitalpena. Bertako alearen fotokopia erabili izan dugu hemen (orain sarean: <<http://www.liburuklik.euskadi.eus/handle/10771/8884>>).

²⁹ Garrantzizkoa izan liteke datua, zeren eta 1795etik aurrera, eta bost bat urtez, haren alarguna eta semea arduratu baitziren inprimategiaz (Iturbide, 2015: 302), eta, beste hainbatetan legez, erraz asko gerta zitekeen, esku artean dugun liburuaren eitea gogoan izanik, bigarren garai horretan argitaratua izana, eta ez Jose Longas bizi zenean. Froga argiagorik behar, edozein modutan.

³⁰ Gogoratu beharrekoa da, hipotesien eskualde irristakorretik atera gabe, 1754ko edizioak utzitako orrialde eskasetatik formalki ezberdintzeko zaila den edizio horrek bazukeela alde nabarmenik Longas-enarekin erkatzean, honen *Acto Fedecoak* haren *bederatziurrenaren* ordezko berrikuntza baitirudi.

³¹ Hipotesiak hipotesi, Radak Anchuelaren edizioarekin bezala joka zezakeen Longasek, inpresio-lanbideari heltzean, Radaren 1754ko edizioarekin.

³² Monarkiaren konfiantza galdua, Jaenera erbesteratua izan zen 1794an. Handik lau urtera zendu zen.

Dena den, gauza bat izan zitekeen –izango zen, seguruenik– euskarazko argitalpenen debekuari hala edo hola aurre egiteko ahalegina eta beste bat –agian une batzuetan arriskutsuagoa–, *espíritu jesuitikoa* itsatsita zeramaten liburuei berriro heldu nahi izatea.

Ildo horretan, edizio hau euskaraz bai, baina amaierako *bederatziurrena* gabe argitaratu zen, haren ordeztan *Acto Fedeco, Esperantzaco, eta Caridadecoac* atala erantsi zitzaizlarik.

Ez dugu, tamalez, argitalpen berri horren eta ez aldaketon arrazoien azalpenik, ez behintzat liburuak berak isla dezakeenetik harago doanik. Dena da, izatekotan ere, susmo eta aieru. Eta, besterik ezean, susmatze hutsaren *kume* baino ezin izan daitezke, gorago iradoki bezala, bederatziurrenaren desagertzearen arrazoiak ere.

Ilunpe bertsutan genbilzke, aldi berean, atal berriaren eransketaren arrazoiak argitu nahi izango bagenu: agian, liburuaren *gorputza* gehiegi ez kalteztzea zuen argitaratzaileak xedeetako bat, tamainaren aldetik ere antzekoak izan zitezen edizioak, baina, jakina, izan zitekeen errazak omen ziren zeruko bide haiek osatzera ere bazetorkeela berrikuntza³³.

Ez litzateke faltako, halaber, *Acto Fedecoaren* eransketan Erasmoren *Preparación y aparejo para bien morir* liburuaren transposizioa ikus lezakeenik, besteren artean, aurreko atalarekin ere –*Calvarioco estacioac*– modu esplizituan uztartzen delako amaierako hau³⁴.

³³ Osatzera diogunean, Kardaberazek zioen zentzuan esan nahi dugu, hots, hark Asteteren kati-xima bukatutakoan eta bere ekarpena erantsi baino lehenago ezarritako ohartxoan zioenaren il-dokoan: «Emen bi gauzaren gañean contuan ipiñi nai det iracurlea. Lembicia: badira laburreguitzat dauqueenac Asteteren urrezco liburuchoa, batezere Confesioco, ta Comunioco Sacramentuai dagozten gauzetan. Emendic dator bacoitzac bere erasquiña egotzi nai izatea (...) ta gañeracoa utzitzen du Animen zaien escuetan: eta on lizaque contuz arguitara ematea zembait Eracusaldi Confesioco Sacramentuaren, ta lenvicico Comunioaren gañean. Bigarrena: Aita Agustíñen cembait hitz aldatu ditugu (...) Ta atzanean, ecusiric, Aita berac dacartziela gauz on asco, ta oen artean obra onen esquintzeco era, Fede, Esperanza, ta Caridadezco Afectoac (...), eguin da aleguiña gauz oec ederqui ipintzeco, ta (...) arguitara ateratzeco» (Kardaberaz, d.g., c.1762: 62-63).

³⁴ Irakurleek ondo dakitenez, honela eman zion bukaera Erroterdamekoak bere liburuttoari: «Subamos en fin desnudos con el Señor a la cruz, despojados de todas las aficiones terrenales, elevados en el amor de la vida celestial, para que podamos dezir con sant Pablo. El mundo esta

Baina zeinahi ere den susmoen egiantzekotasuna edota azken argitalpenaren datazioa, zinezko asmoa eta egile/eragilea, zabalagoa eta gaitzagoa da orain hemen planteatzen diren zalantzen esparrua. Guk, dena den, ez genituzke beste hauek ere ikusmiratik galdu nahi: liburuaren formatu eta egituraketaren arazoia, bertan burututako testu-kenketa eta eransketa horien funtzio ideologiko-defentsiboaren maila, etab. Ikus dezagun zer eman dezakeen horietan guztietan argitalpenen arteko oihanean barneratzeak.

5. Edizioen artean biraka: hipotesiak finkatzen

Aurreneko begiratuak erakusten duenaren arabera, hiru multzo nagusi antzematen dira bost argitalpenon sailean: jatorrizkoa bide den A edizioari legokiokeena, B edizioak eta haren *kume* zuzena dirudien X delakoak osatua eta, azkenik, orri-kopuru ezin eskasago utzi duen C-k eta, dirudienagatik, haren ondorengo aizundua den Z edizio interesgarriak osatuko luketen multzoa.

Lehendabiziko ahaidetasunak markatzen hasita, argi dago, multzo bakoitzaren barneko aleen arteko urruntasunak urruntasun³⁵, A eta C-Z multzoek ematen diotela liburuari nolabaiteko *egonkortasun* testuala; eta B-X edizioek, berriz, forman eta edukian *oharñoa* eskatzen dutenak diruditela. Alegia, hitz, aditz edo forma esanguratsuenetako zenbait mahai-

---

crucificado en mi, y yo al mundo. En esta cruz enclavados con tres clavos, de Fe, de Esperança, de Caridad, perseveremos constantemente en la pelea contra Satanas, hasta que aviendole vencido, digamos: *In manus tuas Domine commendo spiritum meum*. Y con estas palabras passemos a la eterna vienaventurança, mediante la gracia y favor de nuestro Redemptor Iesu Christo. A quien con el Padre, y Espiritu santo sea gloria eterna. Amen» (Erasmus, 1555: 40 ifrentzua). Mikelestorenaren garaikidea zen Da Porto Maurizio frantziskotarrak ere kolofoi berdintsuarekin amaitu zuen Gurutze-bideari eskainitako *Via Sacrea spianata ed illuminata* liburu ospetsua (ikus gaztelaniaz, 1932).

³⁵ Ezagunak dira X edizioaren izenburuko desbideraketa (*dezaquen* vs beste lau edizioen *dezaqueam*), A edizioak bakarrik dakarren pasarte luzea (87) edota Z edizioak eskaintzen dituen testu-berrikuntzak (ikus, esaterako, 55-56).

ratu nahi izanez gero, hauexek lirateke pareka litezkeen lehen eskutadakoak³⁶:

A eta C-Z	B-X
zerazten/ceraten	zarazten
ez badaquizu	ez pa-da-quizu
gutiren	guchiren
daducatciena	daduzcana
bacera	bazara
diotzat	diozkat
naizan	nazan
ordu	hordu
esan	erran
ditut-cebiltzanean-zaquizquit	dituz-cebiltzanean-zaquitquit (akatsak guztiak, eta azkena, birritan errepikatua)
citacitzun (akatsa)	citzaitzun
nazazun...	nazazula...

Desberdintasunen zerrenda llabur horrek, segidan ikusiko den moduan, A-k eta C-Z-k ez dakartzaten pasarteak (B: 28; X: 29) itsastea faltako luke, adibideak argiago mintza litezen.

Horiek eta horrelakoak direnak ditugu ustezko multzoak egituratzen eta trinkotzen dituzten ezaugarriak batetik, eta, aldi berean, multzoak elkarrengandik ere bereizten dituztenak.

Irudiz, bederen, A deitu edizioaren testua da gainerakoen oinarrian dagoe-na. Hartatik jasoa da, ustez, beste guztietan atzematen den ehundura nagusia,

³⁶ Geroago zehaztuko diren arrazoiak medio, ez da zerrendatxoan *bederatziumenetik* eta *Acto Fedecotik* bildutako adibiderik emango. Bestalde, adibideak zein orrialdetan dauden jakin nahi dezanak *Eranskimera* jo dezake.

eredua eskaintzen duena, hala atal larriei zein txikienei dagokienez nola erre-dakzioari berari. Noiz zuzendua edota moldatua, noiz osatua edo era koheren-teagoan egokitua³⁷, edizio hartatik³⁸ abiatu ziren gainerako edizioak eta haren erreferentzia egiten dute etengabe. Badira, halaz eta guztiz, elkarren artean antz handia duten edizioak eta baita elkarrengandik gehiago urruntzen direnak ere.

B edizioa eta X delakoa, esaterako, oso dira antzekoak oro har. Elkarren arteko dibergentziak gutxi eta grafiko-formalak dira nagusiki. Elementu asko daude hori erakusten dutenak, baina nabarmenena besterik ez aipa-tzearren, *Comulgatcean, ta comulgatu-ondoan eguin behar dena* atalera jo ge-nezake: beste hiru edizioetan –hots, A, C eta Z deitutakoetan– ageri ez den sarrera luze bat –orrialde batekoa– azaltzen da eskuen artean darabiltzagun bi hauotan eta, ondoren, beste edizioetan agertzen den jatorrizko testuare-kin uztartzeko trantsizio-pasarte bat, lerroaldearen amaiera ere desberdin samar geratu zelarik (B-X: 29-30). Berdin gertatzen da A eta Z edizioetan³⁹ azaltzen ez den hainbat *berrikuntza* gehiagorekin ere⁴⁰.

Baina aurkeztutako multzokatze formala malgutuz, hel diezaigogun au-rren-aurrenik B-X edizioen arteko lotura eta ahaidetasunen azalpenari eta, aldi berean, A-rekiko erakusten dituzten desberdintasunenari.

5.1. A eta B-X edizioak

Eskema gisara, bi urrats nagusi hauek antzematen dira esku artean ditu-gun hiru edizioon artean:

³⁷ Handia da lehen edizio honetan –eta gutxitu arren, ez da zeharo zuzenduko gerokoetan– azal-tzen den anabasa (orto)grafikoa, berdin agertzen baitira, esaterako, *bear* zein *behar*, *honetan* zein *orretaraco*, *biotz* zein *bihotz*..., eta maiz asko lerroalde berean jarrita (ikus, esaterako, 84. orrialdea).

³⁸ Edizioen ñabardurak ikusita, okerrik egiteko beldurrik gabe esan genezake, jatorrizko eskuiz-kribua –arketipoa– lehendabiziko edizio hartarako baino ez zela erabili, eta hurrengo argitalpenen moldaketak eskuarki aurreko edizioen bat baliatuz burutu zirela.

³⁹ Gogora bedi C delakoak ez duela erkaketa osorako biderik eskaintzen, hogei orrialde besterik ez baitu.

⁴⁰ Ikus, besteak beste, *Amairugarren gurutzeco otoi-tza* hasieran erantsitako hiru *badaquitak* eta dagozkien esaldi kompletiboak (B: 77-78; X: 76-77).

- B edizioak A zuzendu du, eta zuzenketa gehienak automatikoki igaro dira gero X delakora⁴¹.
- X edizioak B zuzendu du, bai honek A-tik jasotako *akats* edota forma ustez berezietan eta bai gainerakoetan ere.

Lehen urratsean, oso dira nabarmen B edizioak A-ri egin dizkion testu-eransketak, ezabaketak eta egokitzapenak.

I) Testu-eransketak⁴²:

→ *Comulgatu-ondoan eguin bear dena* (A: 25) > *Comulgatcean, ta comulgatu-ondoan eguin behar dena* (B: 28).

→ *Comunioco maiera urbiltcen zaranean urbilduco zara, beguiac lurrean dituzula, ta humiltasunez, ta erresetuz beteric. Apezac Hostia Santua aguertcen duenean, errain dezū arequin batean, hirur aldiz: Ez naiz ni, Jauna, ez, çu artceco diña: asqui da zuc hitz bat erratea, nere anima sendatceco. Artuco dezū guero, nor artcen duen ezagutcen duenac beçala, begui bilduequin, ta gogo bihotzac beragan daduzcatzula. Artu orduco joain zara baztercho batera, edo cere toquira; ta, ezaguturic, zu zarala Sagrario bat* (B: 29-30)⁴³.

→ *cerura igatearequin* (A: 70) > *cerura zu igatea-requin* (B: 60).

→ A-k ez dakarren eta praktikan Gurutze-bideko hamabosgarren geldialdia den *Azqueneco gurutzeco otoiçza. Aguercen çaio Magdalena-ri atala* (B: 78-79)⁴⁴.

→ *utcatzen daquien* (A: 108) > *utcatcen ez daquien* (B: 95) (testuinguruan, oso akats larria).

II) Testu-ezabaketak:

→ *ta soñecoa, azotex urratu cizuten, Gorputcetic tiraca etsaiac quentcenaquin artu cenuen Oñace, ta doloreac gatic, indazu nere becatuen,*

⁴¹ Salbuespen nahikorekin, halere: *vicitceco* (A: 1) > *vicitzeco* (B: 3) > *vicitceco* (X: 3); *iru* (A: 2) > *irur* (B: 4) > *iru* (X: 4); *arquitcen* (A: 2) > *arquitzen* (B: 5) > *arquitcen* (X: 4)...

⁴² Esanguratsuenak baizik ez dira hona ekarriko.

⁴³ X-k aldaketa txikiren bat baino ez du egiten: *Hosti, zu, bezala...* (X: 29).

⁴⁴ Egokitzapen txikiren bat baino ez du egiten X-k; interesgarriena: *Passio santa* (X: 78).

ta aztura gaistoen soñeco ciquiñac quentceac emain didan Oñacea eramateco gracia. Amen (A: 87) > desagertu (B: 73).

→ *baita escatu ere ceniola cere Aitari nere oben, ta culpa gucien barcacioa [...] zure graciarkin batean (A: 90) > desagertu (B: 75).*

III) Testu-aldaketak:

→ *erabilli behar zaituzte (A: 10) > erabillico zaituzte (B: 13).*

→ *diezaquegu (A: 33) > dezaque (B: 38).*

→ *dauden (A: 53) > daudenen (B: 50)*

→ *Gorputz gucia odol, ta nequez betea ceneducala, ta anima neque edo dolorezco itsaso eguiñic, azqueneco atsa nigatic eman cenuen (A: 89) > Gorputza odolez, ta oñacez betea, ta anima nequezco itsaso eguiñic, azqueneco asnaserano iduqui cenituen (B: 75).*

→ *indazu harren, ez zure nequeric, ta ez zure semearen eriotza becatu berriquin, berritceco gracia (A: 91) > indazu arren, zure nequeac, eta semearen eriotza becatu berriquin, berritu gabe vicitceco gracia (B: 77).*

→ *Azqueneco Gurutceco otoizta (A: 92)⁴⁵ > Amalau-garren Gurutceco otoizta (B: 77).*

→ *Cere Gorputcean eraman cenituen neque andi, ta eriotza gogorren ondoan Gorputza bera gurutcean ill, ta illen sepulturara eraman cezatela uztearequin, guizon eguiarzoa cinala eracutsi cenuen Jesus nere Jaungoico Ona, ni gatic eraman dituzun neque andi, ta eriotza gatic escatcen dizut, izan nadilla ni, comulgatcen nazan gucietan, zure Sepulcro garbia, utci nazazun orduan cere graci, ta amorez betea (A: 92-93) > Badaquit, Jesus maitea, Gorputcean eraman cenituen, nequeac neque andi-gogorrac cirala: badaquit, ill ondoan illen sepulturara eraman cinduztela; ta badaquit, Jaincoa ez-cic [sic] guizon eguiarzoa zarala. Ni gatic eraman dituzun neque andi, ta eriotza gogorra gatic escatcen dizut, izan nadilla ni, comulgatcen nazan gucietan, zure Sepulcro garbia; ta utci nazazula cere gracic, ta amorez betea (B: 77-78)⁴⁶.*

⁴⁵ Hamalau geldialdiko Gurutze-bidea (A) hamabosteko bilakatzen da B-X-Z edizioetan.

⁴⁶ Nimiñoak dira kasu honetan gero X-k B-ren testuari egin dizkion aldaketak: badaquit, zirala, ezecic, eriotz eta utzi.

Mordoska da, halaber, *bederatziiurrenaren* barnean datorren bertso-sailari dagokion aldaketa-sorta:

- *Ez daude loyac utsic* (A: 110) > *Etceuden bacarric loyac* (B: 98).
- *Eldu gara* (A: 111) > *emen gatoz* (B: 99).
- *Nere icaren, nere otzen / berotceco labea* (A: 112) > [*Egon behar ez ote dut / nic or be*] *ti gordea* (B: 99-100)⁴⁷.
- *amorez errea* (A: 112) > *animen labea* (B: 100).
- *damuz nago, urriqui dut / zu orrela ecustea* (A: 112) > *Cein andi ta gogorra den, / daramazun nequea!* (B: 100).
- *culpac ezartzen diote* (A: 113) > *ezartcen diote culpac* (B: 101).
- *ardira* (A: 113) > *autsi* (B: 101).
- *ezpata* (A: 113) > *burdiña* (B: 101).
- *culpa gaisto, oben gogor* (A: 113) > *culpa gaisto, ta oben gogor* (B: 102).
- *artzen dago charqueriac* (A: 114) > *charqueriac artcen dago* (B: 102).
- *ez ote dut maitatuco* (A: 114) > *ez dut behar maitatu* (B: 102).
- *nic artuco ez ote dut* (A: 114) > *artu behar ez dut nic* (B: 102).
- *Biotzeco Atea* (A: 114) > *sar nadin or Atea* (B: 102).

Zuzenketei gagozkiela, eta exhaustibotasun-asmorik gabe segitzen badugu ere⁴⁸ –egarri hori berdindu ahal izateko baitute irakurleek amaierako *Eranskina*–, honako hauek dira grafia arloan azpimarra litezkeenak:

⁴⁷ Mendibururen bertsioa baliatuz berreraikia (ikus amaierako *Eranskina*).

⁴⁸ Zerrendak ez luzatzearen, ez ditugu hona ekarriko oker idatzitako hitzen zuzenketak [*miñgain* (A: 27) > *mingain* (B: 32); *Sauarequin* (A: 29) > *Santa-requin* (B: 34); *aguiz* (A: 111) > *arguiz* (B: 99); *guerotzic* (A: 112) > *gueroztic* (B: 100), etab.]; sortutako akats berriak [*ondasunze* (A: 29; X: 34) > *ondasunze* (B: 34); *ditut* (A: 50) > *dituz* (B: 47); *cebiltzamean* (A: 61) > *cebiltañean* (B: 55); *zaquizquii* (A: 61, 75) > *zaquütquii* (B: 56, 64); *egüitea gatic* (A: 64) > *egutea-gatic* (B: 58); *cinduztzen* (A: 75) > *cinduzten* (B: 64); *itzaturic* (A: 88) > *itzatutic* (B: 74); *nic* (A: 90) > *nit* (B: 75)];

– *-tz-* > *-tc-*: *guelditzeco* (A: 12) > *guelditceco* (B: 15); *escatzen* (A: 16) > *escatcen* (B: 20); *etzindecen* (A: 17) > *etcindecen* (B: 21); *etzion utzi* (A:19) > *etcion utci* (B: 22-23).

– Baina sarri alderantziz, hots, *-tc-* > *-tz-*: *ortcequin* (A: 8) > *ortzequin* (B: 11).

– Inoiz, gainera, *-tz-* > *-c-*: *oartzen* (A: 26) > *oarcen* (B: 30)...⁴⁹.

Bitxia bezain sistematikoa, aldi berean, jainkotasunari dagozkion izen nagusiekiko jokamoldea, *ukiezinak* balira edota *kutsatuak* izateko arriskua balute bezala, bereizi egiten baitira gidoi batez lekuan-lekuan dagokien kasu-markatik. *Jesus* eta *Bihotz* izenak dira horretan nabarmenenak: *Jesus-en*, *Bihotz-eco* (B: 3), etab.⁵⁰

Ez ahanztekoa, bestalde, hitz batzuetan osagaien artean egiten den be-reizketa sistematikoa: *goizoroco* (A: 1) > *goiz oroco* (B: 3); *egunoro* (A: 55) > *egun oro* (B: 51)...

Ortografiari dagokionez, *h* hizkiaren presentzia sistematikoa (edo) da:

– *bear*, *biotz* (A: lehen orritik aurrera) > *behar*, *bihotz* (B: azaletik aurrera; ez, ordea, beti-beti); *itz* (A: 11, 32, 83...) > *hitz* (B: 14, 36, 47 [*hitzez* eta *hitzac*], 71...); *au* (A: 35, 61, 109) > *hau* (B: 40, 59, 96)⁵¹; *al baño* (A: 43) > *hal baño* (B: 44); *al bezala* (A: 61) > *hal bezala* (B: 56); *ala* (A: 78) > *hala* (B: 66), *harren* (A: 88, 91) > *arren* (B: 74, 77)...

---

edota bietatik dutenak [*nerea ez-cic* (A: 53) > *nereac ez-eic* (B: 50)]. Berdin jokatu dugu aski sistematikoak ez diren moldaketekin [*ta* (A: 85) > *eta* (B: 72)].

⁴⁹ Berdintsu *zoazen* (A: 17) > *zoacen* (B: 20), nahiz eta, aldi berean, *gaucequin* (A: 8) > *gauzequin* (B: 11), etab.

⁵⁰ Oharra merezi dute dibinitatea izendatzeko aldaerek. Izan ere, A edizioak *Jainco* erabiltzen du nagusiki (34 bider) eta inoizka *Jaungoico* (zazpi bat aldiz baino ez). Antzeko proportzioan segitzen du B edizioak A-ren joera hori, nahiz eta X-ra pasatuko den *munstroa* ere asmatuko duen [*Jauncoa* (B-X: 44)]. X edizioak *Jangoico* hitza ere erabiliko du hiru bat aldiz (X: 3, 31, 43). Z edizioan, azkenik, *Jaungoico* forma da sistematikoki erabiltzen dena [38 bider, gehi tipografi akatsen bat, hots, *Joungoico* (Z: 11)].

⁵¹ Baina ez beti.

– Baina, *honetan* (A: 84) > *onetan* (B: 71); *asma hal adiña* (A: 88)
> *asma-al adiña* (B: 74); *horien* (A: 88) > *orien* (B: 74)...

Anitz dira edizio batetik bestera egokituriko adizki eta aditz-formak, normalean hizkera-hautuarekin uztartuak:

naizan (A: 28) > *nazan* (B: 33); *ceran*, *cera* (A: 18) > *zaran*, *zara* (B: 22)⁵²; *zera* (A: 2) > *zaraxten* (B: 5); *duzun* (A: 5, 90) > *dezun* (B: 7, 75)⁵³; *daducatciena* (A: 18) > *daduzcana* (B: 21); *diozcat* (A: 27, 43) > *diozcat* (B: 32, 44); *ciotzan* (A: 98) > *ciozcan* (B: 83); *dietedan* (A: 73) > *diedan* (B: 63); *citacitzun* (A: 81) > *citzaitzun* (B: 69); *ditzadai* (A: 83) > *ditzadan* (B: 70); *zauden* (A: 112) > *zaran* (B: 100); *dituzanac* (A: 112) > *dituzumac* (B: 100); *goratzatxu* (A: 56) > *gora-izquitxu* (B: 52); *ez badaquizu* (A: 7) > *ez pa-da-quizu* (B: 10)⁵⁴; *urricari zaquizquigu* (A: 43) > *urricaldur zaquizquigu* (B: 44); *urraturic* (A: 89) > *urratuac* (B: 75); *acabatcen* (A: 95) > *acabatze* (B: 80)...

Aditzotan bezala, lexikoaren arloan ere ez da falta hautatu hizkerarekin lotura bide duen moldaketarik:

guchiren (A: 8) > *gutiren* (B: 11); *essan*, *essaten* (A: 12...) > *erran*, *erraten* (B: 15...) ⁵⁵; *essanac* (A: 46) > *erranac* (B: 46); *Virgiña Ama* (A: 19) > *Virgiñ Ama* (B: 21); *presenta bat* (A: 33) > *present bat* (B: 38); *escaincera* (A: 55) > *esqueincera* (B: 51); *migaiñarequin* [sic] (A: 25) > *mihiarequin* (B: 28); *bertce* (A: 88) > *beste* (B: 74); *amecagarren* (A: 87) > *amaica garren* (B: 74); *itce* (A: 88, 89) > *iltce* (B: 74, 75)...

Haietako batzuk uztartuta dirudite, baike, Mikelestorenak espero zituen irakurleen euskalkiarekin edota haien ustezko hizkuntz ezagutzarekin (ikus hurrengo atala):

⁵² Adizki interesgarria izan liteke honako hau edizioen arteko filiazio-loturak finkatzeko orduan, B eta X edizioek (kasu bat gehiago bigarreanean) era sistematikoan egiten baitute *zara* formaren alde. Guztiarekin ere, salbuespenen bat ere isurtzen zaie: *cera*, *cerala* (B-X: 23).

⁵³ Baina inguruetan bertan –eta urrunago ere– hainbat *duzu* mantenduz. Nahasmendua eta anabasa, beraz.

⁵⁴ Ildo berekoak: *ez-ba-dezu* (A: 8) > *ez-pa dezu* (B: 10); *ez-badere* (A: 39) > *ez-pa dere* (B: 42), etab.

⁵⁵ Baina ez beti (B: 83; X: 82).

alque, ta lotsa gatic (A: 86) > *lotsa gatic* (B: 73); *ohatce gogorra gatic* (A: 88) > *ohatce, edo oi gogorra gatic* (B: 74), etab.

Berdintsu gertatzen da kasu-marken aldaketa gehienekin ere:

lanzaz (A: 9) > *lanzez* (B: 12); *guciai* (A: 22) > *guciei* (B: 25); *guciaquin* (A: 84) > *guciequin* (B: 71); *gucitic* (A: 85) > *guciz* (B: 72); *graciaz* (A: 29) > *graciz* (B: 33)⁵⁶; *diranequin* (A: 37) > *diranac* (B: 42); *oracioetan* (A: 68) > *oracio-an* (B: 59)...

Esan bezala, B edizioak A-ri egindako zuzenketak dira horiek guztiak, gero X ediziora automatikoki igaro direnak.

Hurrengo urratsean X edizioa da B zuzendu duena, bai honek A-tik jaso dituen *akats* edota forma ustez berezietan eta bai gainerakoetan ere. Grafia-ri dagokionez, adibidez, nabarmena da *y* > *i* bilakaera, asko eta asko (ez guztiak) baitira aldatzen diren hitzak. Gogoratzeko modukoa da honako esaldi zati hau: *maytatu nay nuque Ayta* (A: 31; B: 36) > *maitatu nai nuque Aita* (X: 36); edota orrialde bakarrean, ia jarraian lerrokatuta, ageri diren hitzok: *zaytuen, zaytez, nay, gaytecn, Ayta gana, maytatceco* (A: 104; B: 90) > *zaituen, zaitez, nai, gaitecen, Aita gana, maitatceco* (X: 89).

Gainerako moldaketen tankerez ohartzeko, zerrendatxoari erreparatzea besterik ez dago⁵⁷:

Miquelestorenac eracutsia (A-B: azala) > *Miquelestorenac aguertua* (X: azala); *iru* (A: 2, 99) > *irur* (B: 4, 85) > *iru* (X: 4, 84); *Biotcean: ta Biotz* (A: 6) > *Biotz-ean: ta Biotz* (B: 8) > *Biotz-ean: ta bihotz* (X: 8); *amabat* (A: 9; B: 11) > *ambat* (X: 11); *erretcen* (A: 11; B: 14) > *erretzen* (X: 13); *Profeta, ta Apostolai* (A: 46; B: 45) > *Profetei, ta Apostolei* (X: 45); *gañeracoai* (A: 51; B: 48) > *gañeracoei* (X: 48); *dutenac* (A: 53; B: 50) > *dutenai* (X: 50); *Hostia* [birritan, jarraian (A: 58; B: 54)] > *Hosti* (X: 54); *lagunzat* (A: 80; B: 68) > *laguntzat* (X: 68); *flaquidiaz* (A: 83; B: 71) > *flaquiaz* (X: 70); *zure* (A: 103) > *zere* (B: 90) > *zure* (X: 88); *bederatzi-urrena* (A: 95, 96...; B: 80, 81...) > *bederatzi-urrena* [X: 79 (hirutan)...]; *bederatzi urren* (A: 109) >

⁵⁶ Baina *graciz* (A: 109) > *graciaz* (B: 97).

⁵⁷ Artikuluaren luzera dela eta, ez da hemen sailkapenik eskainiko.

bederatciurren (B: 97) > *bederatzurren* (95); *dezaqueanetan* (A: 96) > *di-ditequeenetan* (B: 81) > *diteque-enetan* (X:80); *guenuque* (A: 107; B: 94) > *guenituque* (X: 92); *damu* (A: 107; B: 94) > *damua* (X: 92); *itzatzu* (A: 110; B: 98) > *itzazu* (X: 96).

Ikusi bezala, denetarik azaltzen da bertan: akats-zuzenketak, azaleko moldaketak, hitz egokitzapenak (egokiak zein ez hain egokiak), jatorrizko testura itzularazitakoak, berrikuntzak, etab.

Azpimarratzeko modukoa da, bestalde, lehen edizio bietan argitaratu zen jakulatoria-zerrendako baten ezabaketa, gero beheraxeago, konpentsazio-nahiak bulkatuta edo, beste batekin osatua izan zena: *Jesusen icerdia, gracizco viciz bete nazazu* (A: 103; B: 89) > $\emptyset$ (X edizioan). Haren ordez erantsitakoa: *Ez nadilla ni ortic beñere atera* (X: 88)⁵⁸.

X edizioak B delakoari egiten dizkion zuzenketak harago ere badoaz, B-k ez baititu beti akatsak A-tik jasotzen. Ohartzekoa da, adibidez, bat-batean tartekatu duen ç grafiadun sorta luzea [*çuten, gorputça, Caliçac...* (B: 27-41...)], gero X-k bere onera dakartzanak [gehienetan A-n bezala, ç baliatuz, baina ez beti: *beçala* (B: 93) > *becala* (X: 91)].

Gainerakoei dagokienez, honelakoak aurkituko dituzte irakurleek, bes-teren artean, bertsio osatuan barrena:

egunan (A: 55) > *eguanan* (B: 51) > *egunean* (X: 51);

adesquide (A: 56) > *aidsquide* (B: 52) > *adisquide* (X: 52);

irugarren (A: 77) > *iruzgarren* (B: 66) > *irugarren* (X: 65);

gure (A: 107) > *guere* (B: 94) > *gueren* (X: 92);

egunecoa (birritan, A: 108) > *ecunecoa* (B: 95, 96) > *egunecoa* (X: 93, 94);

⁵⁸ Jesusek isuria izan arren, haren izerdiari zuzendutako jakulatoria ezohikoa eta, areago, askorentzat guttz desegokia zen Jainkoaren Bihotz Sakratuaren Odolaren eta Uraren maila berean tokia hartzeko, ezaguna baita, teologi eztabaidetatik at [ikus Salaberri, 2019-a], noblezia gutxiko isurkaritzat jotzen dela izerdia oro har. Besteak beste, Biblian bertan: eguneroko ogia jan ahal izateko madarikazio bezala daramate bekatari batzuk (ez gutziek, agidaneez) izerdia.

amoreac gatic (A: 109) > *omoreac gatic* (B: 97) > *amoreac gatic* (X: 95);

*arantz*a (A: 113) > *anantz*a (B: 101) > *arantz*a (X: 99);

arantzequin (A: 113) > *arajntz-equin* (B: 101) > *arantz-equin* (X: 99);

zure erdiratzallea (A: 113) > *lantza erdiratzallea* (B: 101) > *lantz erdiratzallea* (X: 99).

Ez dira ahaztu behar X-ren proposamen berriak edota formak homogeneizatzeko ahaleginak:

dezaquean (A-B: azala) > *dezaquen* (X: azala); *nitzaquean* (A: 14; B: 17) > *nitzaqueen* (X: 17);

zera (A: 6) > *cera* (B: 9) > *zara* (X: 9);

ecarritzazu (A: 56) > *ecarz-quitzu* (B: 52) > *ecazquitzu* (X: 52).

Bitxikerien artean, zeruko *Santu* eta *Santa* izenak edizio guztietan ongi bereizi diren arren (A: 22; B-X: 25; Z: 27), X edizioak gaztelarazko genero gramatikala aplikatuz tratatzen ditu hitz larriak *santu/santa* izenlagunak eranste⁵⁹:

Escritura Santuan (A: 46; B:45) > *Escritura Santan* (X: 45); *Eliz Ama Santuac* (A: 51; B: 49) > *Eliz Ama Santac* (X: 49); *Sepultura Santua* (A: 92; B: 77) > *Sepultura Santa* (X: 76); *Passio Santua* (B: 77) > *Passio Santa* (X: 78).

A, B eta X edizioen arteko uztarketa dela eta, honelaxe labur liteke bertsioen bilakaera-eskema: A → B → X. Alegia, A-k egindako akatsak B-k zuzendu ditu, eta B-k dakartzanak X-k zuzendu ditu.

Labur-zurrean, eta *itzulpena* eginez: argitaratzaileek Mikelestorena liburuaren egile, zuzentzaile eta solaskide izan zutela inolaz ere ahaztu gabe, zinez baiezia daiteke Martinezen edizioa (1749) Anchuelak bere 1751koa burutzeko erreferentzia bezala erabili zuela, eta Anchuelarena, geroxeago,

⁵⁹ Gainerakoetan B edizioak dakar X-rekin bat dagien salbuespen bakarra: *anima Santa-requin* (B-X: 34).

hark inprimatze-lanari uztean (1753), Radak baliatu zuela bere datarik gabeko X argitalpena atontzeko eta argitaratzeko, betiere, noski, 1754an kaleratuko zuen edizio berriaren aurretik.

Horrek guztiak, lehenago aditzera eman legez, 1753 eta 1754 bitartean jarriko luke Radaren X edizioaren argitaratze-dataren aitzurkula.

5.2. C-Z edizioak

C eta Z edizioak erkatuta –edo, nahiago bada, edizio biak erkatzeko C delakoak gorde dituen hogei orrialdeen arabera–, garbi dago, gorago aurretatutako moduan, Z-k, transkribatze-akatsen bat gorabehera, C edizioaren kopia betegina izatea bilatu zuela⁶⁰.

Ez dira C eta Z arras berdinak, jakina, kopia perfektura ezin eraman zitezkeen alde nimenioak baitituzte haien artean bereizgarri, baina tamaina, konposaketa, ortotipografia, puntuazioa, orrialdeak, paginazioa, espazioak⁶¹, paratestuak, akatsak..., hots, edizioaren osagai gehien-gehienak edizio –barka simila!– *fotokopiatu* batez mintzo dira, oro har. Izan ere, guk dakigula, Euskal Literaturaren arloko edizioetan ezagutzen den *contrefaçõnik* zorrotzena da Longasena.

Bereizgarrien artean, labur adierazita, honako hauek dira C-k utzi dituen hogeit hamar orrialde horietan detektatu izan ditugunak:

---

⁶⁰ Beste ezer baino lehen nabarmendu behar da A ediziotik aski hurbil ageri dela Z (eta C) delakoa, eskuarki zuzenketa ortografikoz [h-a sistematikoago hainbat hitzetan (*Bihotz, behar...*), etab.] eta formalez ongi asko hornitzen badu ere. Ohi bezala, ez da falta edizio bietako batean tartekatutako testu-diferentziarik. Ikus, adibidez, A-k bai baina Z-k ez dakarren pasarteak [«*baïta escatu ere ceniola cere Aitari (...) barcacioa* (90)] edo, alderantziz, Z-k bai (heine batean, B-k eta X-k bezalatsu) baina A-k ez dakarren *Azqueneco Gurutceco Otoitza. Aguertcen zayo Magdalenari delakoa*, harritzekoa bada ere, hamabosgarren *estazioa* litzatekeena [askoz lehenagotik zuen Eliza katolikoak finkatua hamalau geldialdiko gurutze-bidea, hain zuzen ere, Inozentzio XI.aren bitartez, 1686.09.05ean (ikus Salaberri, 2019-a)].

⁶¹ Espazioa antolatzeko orduan, orri-amaieran hurrengo orrialdeetako lehen hitzak iragartzen dituzten silabei dagozkie desplazamendu *ikusgarrienak* milimetro eskasekoak betiere.

Orrialdea	Rada (1754)	Longas (d.g.)
6	<i>gogoz</i>	<i>gozoz</i>
7	<i>Arratsean</i>	<i>Arratsetan</i>
23	<i>, edo</i>	
	<i>nagusi</i>	<i>naguisi</i>
	<i>trebe</i>	<i>tribe</i>
24	<i>ceritzan,</i>	<i>ceritzan</i>
25	<i>artceco</i>	<i>artececo</i>
27	<i>Jesus,</i>	<i>Jesus</i>
29	<i>maian</i>	<i>main</i>
31	<i>inguratua</i>	<i>ingurutua</i>

Gainerakoa, esan bezala, berariaz burututako kopia zehatz batez mintzo da, grafikoki ere zehatza⁶².

Horrelakoetan froga erabakigarriak ohi diren akatsei⁶³ gagozkiela, ondo-ko hauek ditugu edizio bietan errepikatzen diren ozenenak:

A dareco (hots, *Aldareco*; C-Z: 6)

dutzu (hots, *dut zu*; C-Z: 8)

Et zaitzu (hots, *Etzaitzu*; C-Z: 9)

itsutasen (hots, *itsutasunex*; C-Z: 23)

ellumbez (hots, *illumbez*; C-Z: 23)

alditz (hots, *aldiz*; C-Z: 29]

expadazu (hots, *expaduzu*; C-Z: 32)

becaturic (hots, *becatutic*; C-Z: 32)

⁶² Bitxienak diruditen formak—ez baitira gainerako edizioetan agertzen—barne: *hurteoro*, *hurteco*, etab.

⁶³ Eta akatsak izan gabe ere, beste hiru edizioetatik aldentzen diren forma komunak ere gehituko genituzke hemen, hala nola *quenticitzaquela* (A-B: *quen citzaqueala*; X: *quen citzaquela*), eta besteren bat gehiago.

Hori ikusita, beraz, ez da arrazoirik nahitaez erkatu gabe geratu behar izan diren gainerako orrialdeak ere ildo berekoak izango ez zirela pentsatzeko. Berdin-berdinak zirela, esan nahi baita.

Baina, kontuz! Edizio biak larru berdinekoak bai, baina desberdintasun handi eta larria zuten haien artean ziurrenik, nonbait *Acto Fedeco* delakoaren eransketak islatuko lukeena. Eta *ziurrenik* diogu, frogatu ezinezko inferentzia bat mahairatzen ari garela jakinez, C izenekoak ez baitu –barka eten-gabeko erredundantzia– ale osorik utzi.

Uste izatekoa da, bai, C edizioak –A, B eta X izenekoek bezala– erantsita izango zuela Jesusen *Bihotzaren Bederatzi-urrena* atala, nahiz eta ez, ziur asko, amaierako *Arquiveida*, A eta Z edizioek ere ez baitakarte horrelakorik.

Liburuaren ezaugarri berriak ulertzeko hipotesiren bat bilatu nahi izatekotan, bestalde, zinez pentsa liteke Z edizioan Bihotz Sakratuaren debozioaren erakusgarri zen *Jesusen Bihotzaren bederatziurrena* atala (22 orrialdeko luzerakoa) ez eranstearen⁶⁴, eta, aldi berean, *Acto Fedeco*, *Esperantzaco*, eta *Caridadecoac* atala (5 orrialdekoa) gehitzearen funtsezko arrazoia, erabat lotua egon zitekeela Erromako Elizarekiko zintzotasuna erakutsi nahi izatearekin. Alegia, ordura arte liburuaren egile eta erabiltzaileek burututako *hanka-sartze jesuitikoa* gorabehera, Eliza ofizialaren barnean zeudela adierazi eta aldarrikatzea zitekeen xedea.

Ez da ahaztu behar –eta ez diogu errepikatzeko aukerari gibel eman nahi– Jesusen Bihotzaren debozioaren hedapena jesuiten enpeinuaren fruitua izan zela hein handi batean:

(...) esta expansión sufrió un brusco frenazo en muchos países tras la expulsión de estos últimos y su posterior disolución, en 1773. El regalismo jurisdiccionalista y el jansenismo anticurialista se aliaron contra los jesuitas y contra el Sagrado Corazón, que –como afirma De Giorgi– se había convertido en el “*emblema del jesuitismo*”. Por primera vez la devoción se identificaba con el catolicismo perseguido por el poder civil. (Cano Medina, 2007: 51)

⁶⁴ Orrialde bateko *Arquiveida* bera ere ez dakar.

Hortaz, haien erbesteratzearekin antonomasiaz *jesuitikoa* zen debozio hark automatikoki egin zuen beherantz 1767tik aurrera. Izan ere, data har-tatik aurrera politikoki desagokia eta egunerokotasunetik *ezabatua* gertatu zen estatu espainiarrean jesuiten Lagundiarekin uztartutako oro.

Are gehiago, handik gutxira erlijiosoki ere desagoki bilakatu zen uniber-tso harekin loturikoa, esan bezala, Erromako Elizak ofizialki debekatu bai-tzuen Lagundia. Hain zuzen ere, Frantzia eta Espainiako monarkien hertsap-en politikoa zela eta, Klemente XIV. elizburuak Jesusen Konpainiaren deuseztatzea agintzen zuen *Dominus ac Redemptor* ibiltorri apostolikoa *-laburra-* promulgatu zuen 1773ko uztailaren 21ean.

Luengo izeneko jesuita garaikideak jaso bezala, Longasen inprimategia indarrean jarritako unean:

(...) *la devoción al Corazón de Jesús, perseguida en todas partes y aun en el estado mismo de la Iglesia, precisamente porque es cosa peculiar en algún modo de la aborrecida Compañía de Jesús.* (Luengo, 1767, X, 44)

Eta zer esanik ez, noski, euskaraz idatzia bazetorren delako debozioa, be-deratziurrena edo dena delakoa.

Zilegizkoa da pentsatzea lesakarraren obraren ale gehienek desagertu-
nak ere horretan dituela, segur aski, sustraiak; besteak beste, esan nahi
baita.

Nolanahi ere den, Longasen ediziora itzuliz, bat baino gehiago dira aza-larazten dituen galderak eta zalantzak. Batetik, edizioaren eragile/edito-rearen arazoa, aukera posibleen artean geratzen baita Mikelestorena hil eta gero –1785etik aurrera, hortaz– argitaraturiko edizioa izatea, horrek zekartzan eta dakartzan duda-muda guztiakin. Eta ez da garrantzi gutxie-nekoa galde lezakeena, ea Z edizioan editoreak berak –ez egileak– eraba-ki ote zuen *bederatziurrena* ezabatzea eta, *Acto Fedecoaz* ordeztzea. Izatez ere, trukaketa burutu zen moduari erreparatuz gero, Mikelestorenak ne-kez egingo zukeen gauza dirudi horrek, hots, pentsaezina baita delako atala Juan Irazustaren katiximatik (Irazusta, 1939: z.g.) zegoen zegoenean

hartu –bere hizkerara egokitu ere egin gabe, alegia– eta inongo buruhaus-terik gabe liburuan itsats zezakeenik⁶⁵.

Baiezko erantzunean errazago antzeman liteke *contrefaçon* delakoa (edizio aizundua) burutzeko arrazoa, eta, batik bat –barka erredundantzia–, atal garraiatuan (*Acto Fedecoa*) inolako ukitu edota doikuntza linguistikorik egin ez izanaren kontua⁶⁶.

Horrezaz gainera, beranduago egina izateak ez luke inolaz ere deuseztatuko *contrefaçon*aren argitalpen-urtea 1798-1800 epekoa –edo beranduagokoa– izateko posibilitatea⁶⁷, oro har Arandako kondearen desagertzearekin batera hasi baitzitzaien euskarazko liburuei inprenten atea berriro irekitzen⁶⁸.

Lesakarrak kontrolatutako edizioaren hipotesian barneratuz gero (1785. urtea baino lehenagokoa beharko lukeena, jakina), bidezko lirudike pentsatzea Mikelestorenak, susmoak garbitzeko ahalegin modura edo, urrin *jesuitikorik* gabeko liburutxoak kaleratu nahi izango zuela amaieran eta hartatik zetorrela delako testu-trukaketa. Alabaina, liburu guztiari zerion *urrrin* hura⁶⁹, harrigarriro, ez zen ukitu ere egin Longasen edizioan. Eta zinezko

⁶⁵ Zehaztapen gehiago in Salaberry, 2019-a.

⁶⁶ Ezaguna denez, atal berria Mikelestorenarena ez zen gipuzkera betean isuria aurkitzeak areagotu izan du gero gure autoreari egotzi zaion gipuzkerarako joeraren ospea.

⁶⁷ Saiakera hartarako, inprentaren izena zertxobait moldatu behar izan bazuten ere, esan nahi baita. Gogora bedi Longasen alargunaren eta semearen ardurapean geratu zela irarkola 1795etik aurrera eta eskuarki haren izenak ere egoera berria islatzen zuela.

⁶⁸ Mende berriaren hasierakoak dira J. A. Mogel (1800), Añibarro (c.1802), Agirre Asteasukoa (1803) eta besteren argitalpenak.

⁶⁹ Ezin ahantz daiteke Jesusen Bihotzaren debozioaren fruitu aski esplizitua dela Mikelestorenaren liburu guztia, *Calvarioco estacioac* izeneko atala salbuespen (nahiz eta huraxe izan *de facto* debozioaren benetako oinarria). Hasierako ataletik hasita [*Ongui vicitceco modu labur errazac*: «*ala escatcen dizut zure Biotzeco amoreagatic*» (1749: 2)], bigarrenetik jarraituz [*Goicetic arratseraño eguin bear diran cembait gauza atalaren buruan*: «*Jan otordu gucietan Aita gurea, ta Ave Maria, & c. Jesusen Bihotzeco amore penen icenean*», «*Jesus, maitatcen dut zure Biotza*» (1749: 3), «*Jesus maitea, zure Biotzari non nai, ta nion baño gueiago Aldareco Sacramentuan zor diodan amoreari eranzutea gatic*» (1749: 3-4)], eta *Contricioa* delakotik igarota [*«gorde zaitzala Jesusen Biotcean: ta Biotz onen amoreac gatic essain duzu»* (6)] eta azken unera arte, etengabekoa da Jesusen Bihotzaren presentzia: konfessorearen oinetara baino lehen esan beharreko otoitzean (bi aldiz,

arrazoia, hipotesia deuseztatuko lukeena, Z edizioa egileak kontrolatu gabeko argitalpena izatean letzake; eta, jakina, argitaratzaileari –ez egileari– edo lausotua geratu zitzaion hori testuaren jarioan edo, egiatzkoago dirudiena, ez zuen pasarteak birmoldatzeko lanik hartu nahi izan.

Edonola ere, bata izan hipotesia zein bestea, galdera maltzurrago batera eraman gintzakete jarraian: ordura arteko edizio *jesuitikoak* disimulatu/estali/ordeztu edo merkatutik kendu nahi izango ote zituzten Mikelestorenak edota argitaratzaileek, edizio *faksimile* haren argitaratzearekin?

Egia bada Bidadorrek zioena (alegia, azken edizio hau «*es de la que mayor número de ejemplares se conoce*»⁷⁰), argi legoke aurreko edizioak *indukzioz* desagertu –hots, desagerrarazi– zirela eta azken honi egokitu zitzaiola jendearen artean, begirada inkisitorialen beldurrik gabe edo, irauten segitzea.

Aukera bat izan ala bestea, aise suma liteke atal berriaren eransketa ez zela hala-holako inprobisazioaren fruitu izan, eta bai, ordea, Eliza erromatarrarekiko leialtasun-adierazpena. Hartara, Mikelestorenak –edota dena delako editoreak– argi utzi nahi izango zukeen kutsu *jesuitikoko* argitalpenei uko egiten zela eta sinesleen artaldean segitzen zuela leial eta irmo. Eta, badaezpada ere, horren aldarri eta lekuko aratz utzi nahi zuela azken edizioaren lerro berrietan: *Sinisten det Ama Eliza Santa Catolica Erromacoac sinisten duan guztia, eta fede onetan nai det vici, eta il* (Z: 89-90).

Aldi berean, ongi neurtua eta pentsatua zela frogatzen zirikada modukoren bat ere atzeman liteke liburuan barrena. Ildo horretan, behialako haren *eppur si muove* delakoa ongien isla dezakeen jarrera, *Calvarioco vide*

---

15 orrialdean), komulgatzerakoan esan beharreko otoitzean [«*zure Biotcetic nai nuque, nere gaitzac bear duten, erremedioa atera*» (24)], komulgatu ondoan eskerrak ematean [«*zure Biotzaren idurira nerea moldatzèra*» (30), «*Sartuco naz Ceruco atsegin, ta gusto guciac bildu dituen zure Biotzean*» eta «*zure Biotzaren amore guciarequin*» (31)], eta meza entzuteko moduan [«*artuco da Jesusen Biotceraño: ta Biotz orretan icasico du*» (34), «*Amorez erretcen dagoen zure Biotceco sutic eman bear diguzu cerbait, bero dedin gurea, ta mayta zaitzagun gogotic*» (55), «*Atera bitez Purgatorioco sutic, an erretcen daudenac, eta lembicico lecuan Jesusen Biotza, ta Ama Virgña, gueyena maytatu dutenac*» (56), «*Amorez Biotza erretcen daducazun*» (58), «*zure Biotcean gorde nendin, cere bularra idiquia utci cenidan*» (61)].

⁷⁰ Bizpahiru besterik ez, guk dakigula.

assitcean eguin bear den otoitza izenekoan txertatu zuen esaldi esanguratsu honetan legoke laburturik: *Orretaraco escatcen dizut Bihotz gucitic, Elizaren behar, estutasun, edo necesidadeac gatic* (Z: 67). Horrela –ohartuki egina, alegia– izan balitz moldaketa, ez zatekeen *Bihotz* horren lehen letra larria ustekabeko akats tipografiko bati zegokion zerbait izango –fededunaren *bihotza* ez baita hizki larriz aditzera ematen–, nahita burututako oroitzapen edo omenaldi bati zegokiokeena baizik. Eta ez dirudi kasualitate hutsari egotz lekiokoenik, Elizak une hartan zituen *behar, estutasun, edo necesidadeac* iradoki eta gogora ekartzarena ere.

Aieruzko bihurrikeria hauen posibilitateaz eta errealitateaz C edizioa baino ezin mintza zitekeen, agidanez, eta, jakina, harekin erkatuta egiazta beharko litzateke orain hori guztia. Alabaina, gorde diren hoge orrialde eskasek ez dute, zorigaitzez, aukera apur hori ere eskaintzen.

Azpimarratu beharrik ez da: azken hori frogatuko balitz, argi eta garbi geratuko litzateke dagoeneko iradokia duguna, hots, orri bakan batzuk besterik gorde ez duen C edizioa (1754koa) izan zela Mikelestorenak moldatu eta kontrolatu zuen azken bertsioa, eta Z delakoa, berriz, besteren eskutik igarota eta bestek, atal bat ezabatuz eta beste bat erantsiz, birmoldatua.

6. Hizkeraz eta idazkera-koherentziaz bina hitz

6.1. Hizkeraz

Mikelestorenaren edizioak eskuetan, aurreneko zalantzetako bat izan ohi da ea zer-nolako hizkera eta zein euskalkitakoa ote den lesakarrak darabilena. Eta zalantza sortzen da agian kanon dialektologikoaren eraginagatik bideratuegia izan dezakegulako auzia, eta, horren arabera, euskalki zehatz baten ezaugarri aratzak aurkitzea espero dugulako testuetan.

Jakina da Mikelestorenaren jokaleku erreala iparraldeko goi nafarreraren esparrua izan zela nagusiki (elkarren artean mugakide diren udalerrietan, hain zuzen: Lesaka-Irun-Oiartzun), nahiz eta, dakigunaren arabera, gipuzkera *tipiko*arena ere (Donostia) ukitu zuen bolada batean.

Haren idazlana, beraz, puntu horretatik abiatuz jorratu beharko litzateke bai ala bai, hizkuntzaren ezaugarri formaletan sakondu nahi izanez gero, behintzat. Alabaina, ez dugu hemen bidaia hori era sistematikoan burutze-ko asmorik, alde batetik lan honen xederako interes gehiegirik ez lukeelako eta, bestetik, alferlana litzatekeelako, aipatu irizpide ortodoxoen arabera espero zitezkeen ezaugarriak ez baitira uste bezain maiz eta garbi ageri haren obran, eta bai, aldiz, berezko hizkerari ez bide dagozkionak franko.

Horren orde, beraz, literatur intuiziotik hurbilago dabilen metodologia bati heltzeko bidezidorra hautatu dugu guk hemen; antzeko ondoriotara iristeko, akaso.

Izatez ere, eta guztiaren gainetik⁷¹, Mendiburu lagun oiartzuarraren erreferentziazko *Jesusen Bihotzaren debocioa* (1747) liburuaren irakurketaren eragina⁷² sumatzen uste zaio lesakarrak bere obran baliatutako hizkerari, eta, modu bereziagoan beharbada, 1749an Martinezen ondorengoan etxean kaleratu zuen lehen edizioan.

Eta zertan antzeman eragina? Bada, aurreneko intuizio-unea okerrezi ez badabilkigu, bertan parte hartu zuen Laramendi ospetsuaren hitzaurre entzute-tsuan eta Mendibururen obran bertan erraz identifika daitezkeen hainbat ezaugarri eta baliabideren erabileran eta, hartaz gainera, idazteko modu finkorik ez egoteak zekarren anabasa gisakoa ere bereganatu bide zuelako lesakarrak.

Eta bereziki azpimarratu nahi genuke anabasaren faktorea, azken batean besterenetik xurgatu zuen koherentzia ezak berak desitxuratu uste zuelako Mikelestorenaren hizkera.

Jakina, nekeza genuke Laramendiren eta Mendibururen idazkerek Mikelestorenean utzi zituzten aztarna guztiak orain hemen aztertzea, baina,

⁷¹ Horrek ez luke inolaz ere baztertuko Kardaberazek 1744an Iruñeko Anchuelarenean kaleratu zuen Dutariren itzulpen (erdi-)galduaren eraginik.

⁷² «A este Padre deben los Bascongados, además de las meditaciones sobre los principales misterios de nuestra religión, y otras obras no menos importantes, el libro más precioso de la devoción al Corazón de Jesús que se conoce en su lengua, enriquecido con la novena y las reglas de la congregación del mismo Corazón divino. Está impreso el 1747, y reimpresso el 1751 en Pamplona» (Uriarte, 1880: 365; g.l.e.).

testuei arreta poxi batez erreparatuz gero, egia da ez litzatekeela laburra suertatuko lesakarrak haienetatik jasotakoen zerrenda⁷³.

Hobeto ulertuko da adibideren batez edo bestez adierazita.

Larramendiren hitzaurrean eta Mendibururenean etengabekoa da *dezu* adizkiaren erabilera, printzipioz bederen lesakarraren hizkuntz azturarekin kontrastean zegoena. Alabaina, ondoko pasartean islatzen den legez, Mikelestorenaren *hizkuntz hautuak* horri ere egiten dio men:

Arratsean etzin baño len, ecusico *duzu*, certain, edo nola pasatu *duzun* eguna: arquintzen *baduzu*, cembait gaucetan utseguin *dezula*, escatuco diozu Jaincoari barcacioa, ta essain *dezu* Actu Contricioz-coa guisa onetan. (A: 5-6; g.l.e.)

Eta men egiten dio bai lehen edizio honetan eta bai, adizkiok aliritzira bezala jarririk edo, ondokoetan ere; hau da, pasarte honetan bertan, batzuetan *duzu-dezun-baduzu-dezula-dezu* izango da adizkien hurrenkera (B-X: 7), eta besteetan *dezu-dezun-baduzu-duzula-dezu* erakoa (C-Z: 7), guztietan mugakide diren euskalki desberdinei dagozkien formak (*dezu/duzu*) txandakatuz, eta, itxura duenez –kasualitatez?–, gipuzkeraren areagotze-moduan jarririk⁷⁴.

Noski, hautu hori –ez derrigorrean inkoherentzia eta ez nahitaez ezeren zuritzaile– ulertu edo ahal izateko, gogoan har liteke Larramendik *Coro-*

⁷³ Honatx, erakusgarri modura, Mikelestorenak Mendibururenetik hartu eta bere lanean zuzen emandakoen eskutada bat: grafia (*essan, maitatceco, siñisten*); idazteko era [*ez pa xoazque* (Mendiburu: 258), *nai ez pa dezu* (267), *etzaitzula* (257), *lembaitlen* (272)]; kasu-marka batzuk [*daudenai, bazterrai* (267); *ortzaquin* (283)]; kasu-marka zenbait –gidoiarekin edo gidoirik gabe – bereizteko joera (*x-requin, -gana, -gatic*); lexikoa (*adiraci, erditsi, Jesus Ona*), aditz- formak [*daducatien* (257), *daduzcate* (304), *naz, esca zagozu* (270); *emain dizut* (269), *izain lizaque* (298); *ditezquean* (264), *cenuqueana* (292), *cezaquean, citzaquean* (318)]; sinonimo-bikoteak [*cutsu, edo reliquia* (39), *otoitza, edo oracioa* (354, 357...)]; zalantzak eta nahasmenduak [*apaintzeco/apaintceco* (287), *artceco* (287) / *artzen* (344), *ondoratcen/ondoratzea* (345), *comulgatcen* (345) / *comulgatzen* (346), *cera* (271) / *zara* (290), *dut-dugu / dezu*]; bestelakoak [*asserretu lecuana* (Mendiburu, 320) / *erori lecuana* (Mikelestorena, 50)], etab.

⁷⁴ Hau da, lehen edizioan hiru aldiz *duzu* eta bi aldiz *dezu*; 1751koan eta Radaren d.g. delakoan bi bider *duzu* eta hirutan *dezu*, eta 1754koan eta Longasenean behin bakarrik *duzu* eta lau aldiz *dezu*.

grafia liburuan ohartarazi zuena, besteren artean, Mikelestorenaren erlijiozko eginkizunen jokaleketako ustezko irakurleen hizkuntz usadioez ere mintzo baitzaigu:

En Beterri, desde Irún hasta Rentería inclusive, usan la terminación labortana *dut, duzu* sin interrupción; desde San Sebastián hasta Tolosa interrumpidamente *det, dezu, du* [...], *degu, dezue, dute* [...]. (1882: 268-269)

Hein batean, behintzat, Gipuzkoa eta Nafarroa Garaiko hizkeren borondatezko hibridazioa, hortaz, Mikelestorenaren kodean.

Baina hori esan bezain azkar aitortu behar da idazteko era aski nahasia erakutsi zutela gure josulagunek lehen liburu eredarri hartan eta lesakarrak bere edizio gehienetan, berdin eman baitzituzten era batera zein bestera idatzirik –koherentzia larregirik gabe, alegia– perpaus-osagarri gehienak.

Mikelestorenaren edizioetan begiratu azkar batek islatu bezala, xume-xumeak dira teoriarik euskalki esparru bakoitzari dagozkion bereizgarriak, logika gehiegirik gabeko nahasmendua azaltzen da-eta han-hemen testuetan barrena⁷⁵.

Eta hizkera-ezaugarria bainoago, ildo nahasi berekoa dirudi partizipioan -n duten aditzekin lesakarrak erakusten duen erabilerak, idazlana euskalki guztien arrago bilakatzea lortzen baitu oharkabean:

Al dezun egunean *enzunen* duzu Meza bat. Ecin ba-zoazque Elizara, *enzungo* dituzu gogoz, ta deseoz egun artant [sic] munduan ematen diranac. Egunoro *essain* duzu ichecoequin [...]. (1749: 4; g.l.e.)

Ironiak aparte⁷⁶, Mikelestorenaren irizpideak, argi da, anitzak dira. Anitzak eta eklektikoak, alegia.

⁷⁵ Beste baterako utzi beharko dugu testuek koherentzian irabazteko erakusten dituzten moldaketa esanguratsuenen azterketa. Argitu beharrik ez da aditz-denborari dagozkion egokitzapenez (*artu dituen* > *artu cituen*, *maite cenuen* > *maite duzun*...), pertsonenez (*aguer nindequean* > *aguer litequean*, *utci cenuen* > *utci cenion*...) eta bestelakoez ari garela.

⁷⁶ Arrazoi pedagogikoez bultzatu ote zuten pentsatzeko zalantza gehiago egon zitekeen, baldin gehiagotan jokatu izan balu *inkoherentzia* horrekin, oso bitxia egiten baita, aipatu adibide berera

Anekdotiko samarra den arren –Mikelestorenaren erdialdeko euskara mugakidean ez baita lar bereizten alde batekoa zein bestekoa–, lehen edizioan bakarrik ageri den *bertce* forma har genezake esku-argi gisa, hain zuzen ere, birritan eta orrialde berean (A: 88) baino ez baita azaltzen, eta betiere beste bospasei *besterekin* lehiatzen.

Ekialdeko hizkera-formak direla eta, *erran* aditza dugu esanguratsuenetakoa bat. Halere, B eta X edizioetan baino ez da aurkitzen, eta aditz horren geroaldia osatzeko, gipuzkerazko laguntzailearekin osatuko du edizio bietan [*errain dezu* (B: 28; X: 29)], ondoan *hirur* zenbatzailea daramatelarik⁷⁷.

Ezaguna da, bestalde, euskalki-desberdintasunen identifikagarri eragin-korragotzat hartu ohi direla aditzaren inguruko ezaugarriak. Alabaina, sailkapen dialektologikoetan sartu gabe ere, gogoan hartu behar da Mikelestorenak geroaldirako darabiltzan *essain*, *joain*, *edain*, *emain* formak ohikoak zirela Mendibururen jaioterrian eta inguruetan ere Larramendiren garaian:

En Oyarzun [ezagunak dira] por *esain*, *emain* y otros acabados en -n, y también *esanen*, *emanen*, *eguien*, en vez de *esango*, *emango*, *eguingo*: y lo mismo es en sus vecindades de acá y de Navarra. (Larramendi, 1882: 269)

Ezin jakin, bada, forma haiek jatorriz zetorkion hizkerari tokia eman nahi ziolako zerabiltzan ala eredutzat hartuak zituen idazleen erabilpenaren eraginagatik jokatzeko zuen horrela.

Eta ez da berezi-ezintasun hori gainditzen edizioen azterketa hutsarekin. Adibidez, aditz-formen azterketak, ezer ematekotan, agian Mikelestorenaren obra irizpide desberdinez multzokaturik ikusteko aukera eman lezake, ez euskalki garbiren azterketak bideraturik. NOR paradigmaren kasuan, orainaldian, hauxe da islatzen dena: *cera[n]* (A: 2, 18; C-Z: 3, 23) eta *bacera* (A: 26; C-Z: 32) vs *zara[n]* (B: 4, 22, 100; X: 4, 22) eta *bazara* (B-X: 30).

---

itzuliz, segidan jarritako bi esaldietako «*enzumen*» *bateratuak* (C-Z: 6) gainerako edizioetan forma bikoitzean –*enzungo* eta *enzumen*– aurkitzea (A: 4; B-X: 6).

⁷⁷ A-k ez du behin ere eskaintzen [*h*]inur forma. Eta diogun bidenabar: *laur* zenbakia kasu bakar batean baino ez dela ageri bost edizioetan, *laurgarren* formapean (X: 90).

Aldi berean, baina, multzoen *araua* hautsiko lukeen forma, A edizioan ere ageri baita: *zara* (A:110; B: 98; X: 96).

Kontrasterako kasu bakarra egon arren, muga argiagoa-edo legoke pluraleko bigarren pertsonan ere: *zerazte[n]* (A:2) / *zarazten* (B-X: 5) / *cerate[n]* (C-Z: 5).

Ez luke arazorik emango pluraleko lehen pertsonak, edizio guztietan berdina baita: *gara* (A: 110, 111; B: 98; X: 96); [*ba*]*gara* (A: 33; B-X: 38; Z: 40); *gara[ño]* (A: 56; B-X: 53; Z: 56); *gara[la]* (A: 107; B: 94; X: 92)...

Euskalkiei baino gehiago, gipuzkeraren esparruko ustezko irakurleei begira burututako bitxikeria interesgarri bat da B edizioan (eta, orrialde horiek galduta badituzte ere, C eta X edizioetan ere agertuko zela suposatzekoa da). Bada, izan ere, A edizioan esapide bat, *eldu gara* (A: 111), nafarreraren esparrukoak ez zirenentzat ulergaitza edota, okerrago zena, gaizki uler zitekeena⁷⁸; hurrengo edizioan⁷⁹ Mikelestorenak erdialdeko euskalkia zerabiltenentzat ulergarriagoa zen silaba kantitate bereko formula batez ordezkatu zuen bertso-zatia, *emen gatoz* idatziz (B, 99)⁸⁰.

Baina panorama nahaspilatsu horrek sorrarazitako zalantza gaindigaitzen aurrean, egia da ez dakigula argi oraindik, han-hemen azaldutako nafarrra-kutsu apurra lausotu eta gipuzkera hedagarriago baterantz hurbiltzeko asmoa izan balute bezala ez ote zuten jokatu nahi izan C-Z edizioek, B-X edizioetako *erran* guztiak *esan* bilakatu baitzituzten⁸¹, eta, aldi berean, hitz ulertezinak-edo zeritzenak egokitu⁸² (*aitciñean* > *aitciñean edo abrean*; *cere*

⁷⁸ Bortzirietan-Malerrekako hizkeran bederen *bidean gaude*, *baina ez gara iritsi* esanahiarekin bizirik dago gaur egun ere. Alegia, Axularren *Gomendiozko kartan* azaltzen den *heldu nintzen*; *ez derautazu iguriki* haren parekoa: *bidean nentorren*; *ez didazu itxaron* (Axular, 1643: 3).

⁷⁹ X edizioan orrialde hori falta bada ere, B-koa bezalako bertsioa jaso zela adierazten dute gainerrako kanta-zatiek [ikus, batik bat, hirugarren ahapaldiari dagokion hasiera (*Etceuden bacarric lo-yac*; X: 96) eta azkena osorik (*Ez dut behar maitatu*; X: 100)].

⁸⁰ Mendibururen bertsioan ere *emen gatoz* ageri da (1762: 109).

⁸¹ Berdintsu beste hitz zenbaitekin ere: *guti* > *guchi*, *gaua* > *gaba*... Aski modu sistematikoan *Jaungoico* bilakatu zuen *Jainko* hitzaren aldaketaren arrazoia, ordea, etimologia argiagoa baliatzeko nahian bilatu beharko litzateke ziurrenik.

⁸² Mendibururen gogoko sinonimo-uztardura (*edo*) baliatuz, hain zuzen.

oben > *cere oben edo culpac...*), adizkiak inoizka ukitu (*zara/zarazte* > *cera/cerate...*), etab.

Horrekin guztiarekin batera, gutxienez edizioak multzokatzeko –eta dagokien *stemma* atontzen hasteko– balia litezkeen bestelako *isoglosak* ere antzeman daitezke han-hemenka. Hori da *-en/-ela* eransteako unean *-ke* edo *-keen* daramaten adizkiekin gertatzen dena. Horretan, nabarmena denez, X edizioa da Mikelestorenaren usadiotik⁸³ gehien urruntzen dena:

<i>dezaquean</i> (A-B-C-Z: azala)	<i>dezaquen</i> (X: azala)
<i>citzaqueala</i> (A: 19; B: 23)	<i>citzaquela</i> (X: 23; C-Z: 24)
<i>cenuqueana</i> (A:22; B: 26), <i>cenuquean</i> (Z: 27)	<i>cenuquena</i> (X: 26)
<i>ditequean</i> (A: 33; B: 38; Z: 40)	<i>ditequeen</i> (X: 38)

Guztiarekin ere, ez zaio X edizioari, arreta gutxiko imitazio-efektuatik ziurrenik, besteen erabilera-indarrari edo zor zaion adizki-sortarik falta: *nuquean* (X: 40, 58), *dezaquean* (49), *nindequean* (53), *nezaquean* (59), *ditezquean* (91), etab.

Berriz ere, nonbait, irizpide lar finkaturik gabeko hautua Mikelestorenarena.

Agerikoa da, Larramendirena ahantzi gabe, Mendibururen eredurantz jo nahi izan zuen bete-betean⁸⁴. Eta logikoa zen, zeren eta, elkarren arteko hurbiltasun fisikoaz eta afektiboaz gainera, hizkera-esparru berak uztartzen baitzuten elizgizon biok.

6.2. Idazkeraz

Orain artekoaren ildoko zerbait baizik ezin aipa liteke Mikelestorenaren bestelako hautuez eta *anabasez* ere, maiz asko besterenetan –josulagunen

⁸³ Mendibururena bezalako usadioa izanik, hain preseski [ohikoagoa honetara...]. Ikus haren *dezaquean* (1747: 9), *lituquean* (13), *ditequeana*, *cezaquean* (14), *dagoquean* (22), etab.

⁸⁴ Hona Mendibururen 1747ko liburutik jasotako hainbat adibide: *charraquin* (96), *soñecoquin* (97), *ortzaquin* (112), *guciaquin* (162), *ariñaquin* (235)...; *daudenai* (5), *zaldiai* (17), *gauzai* (150), etab. Berdintsu jokatu zuen Larramendik ere: *náspillai*, etab.

obretan, hain zuzen— antzemandako iparrorrazak gidatzen duela ematen baitu.

Jokamolde nahasi hori, edizioen moldaketetan barrena ahulduz joan bazen ere, ez zen zeharo aldatu.

Zehatzago —ezen ez argiago— ikus daiteke gidaritza eklektiko hori atal desberdinetara hurreratuz. Grafiari dagokionez, esaterako, Mendibururen *-tce*, *-tci* (*urtcen*, *guelditcea*, *utci*) eta Larramendiren *-tze*, *-tzi* direlakoan aurrean, Mikelestorenak —estatistika zehatzik gabe ari gara— bietatik bildu zuen gainerako edizioen erreferentzia izan zen lehenean, eta Mendibururen lerroetatik hurbilago —homogeneoago— jokatzan saiatu zen gero gainerakoetan⁸⁵.

Ortografiari gagozkiola, Larramendirenean sistematikoa da Mendiburuk *h* letrarekin dakartzan hainbat hitz *h*-rik gabe aurkitzea (*biotz*, *bear*). Lesakarraren A edizioan andoaindarrak darama horretan garaipena. Baina lehen edizio hartara isuri zuen *hautua* nahasia izan bazen ere, agerikoa da taxuzkoago bihurtzen joan zela bigarrenetik aurrera. Berdin debozio sakratuaren muina zen *Bihotz* hitzaren kasuan⁸⁶, nola etsenplutzat jarri dugun *behar* delakoarenean⁸⁷.

Jarauntsitako irizpide malgu horiekin jokatzan du, era berean, hainbat konsonante-elkarketaren kasuan. Izatez ere, <*nz*, *lz*, *rz*> elkarketetan berdin

⁸⁵ Baina zalantza franko eta irizpide-batasunik eza erakusten ditu beti lesakarrak, *-tce/-tze/-tçe/-ze/-ce* edota *-tci/-tzi* aldakien artean hautatzeko orduan. Adibidez, *comulgatzeco* (A: 17), *comulgatceco* (B-X: 20), *comulgaceco* (C-Z: 21).

⁸⁶ Hori da, adibidez, *Jesusen Biotz Mayteari* bertsoetan erakutsi zuena: lehen edizioan berdin ikus daiteke *biotcecoren* ondoan (A: 110-113 orrialdeetako guztiak honela), *biotzeco* forma (114, hiru aldiz). Eta berdintsu ortografiaz den bezainbatean: A edizioan, anabasa berdintsuarekin jokatzan du *biotz/bihotz* bikotearekin ere. Alabaina, koherentzia gehixeago erakutsiko du B-X-Z edizioetan, eta hitz horretan behintzat homogeneizazio aski sistematikoa burutu zuen, akatsen bat gorabehera, *Bihotz* bilakatuko baitzuen hurrengo edizioetan efektu guztietarako: *Bihotzeco*, *Bihotzean*, etab.

⁸⁷ Esan bezala, ez da inondik ere bateratua hasieran *bear/behar* bikotearekin azaltzen duen *irizpidea*. Nahas-mahas horren erakusgarria da lehen edizioko 84. orrialdea, *bear* (behin baino ez) eta *behar* (hiru aldiz) azaltzen baitira hamar lerrokatana. Ohargarria, dena den, nola geroko edizioetan areagotzen den *behar* formaren presentzia bestearen kaltetan, nahiz eta, harrigarriro, A, C eta Z edizioek *bear* delakoa zuzendu gabe mantentzen duten azaleko informazioan. Inprimatzaileek ohi dituzten inertziaz zor zaien akatsa, beharbada.

balia ditzake txistukari frikariak zein afrikatuak⁸⁸: *enzun/entzun, etorze/etortze, zorzi/zortzi, zabilza/dabiltza, cembilzala/cembiltzala, ilzeco/iltcen...* Nabarmendu behar da, dena den, <ns, rs> ageri diren kasuetan lesakarrak ia ez duela salbuespenik egiten: *bearsu, indarsu, persona, pensatu, manso, consagratu...*

Ohartarazteko modukoak dira, halaber, ahozko ebakeraren isla erakusten duten fonema-elkarketak, batik bat, aditz laguntzailearen aurreko ez partikula erabiltzean azaleratzen den anbiguotasuna dela bide. Partikulak kate mintzatuan sorrarazten duen aldaketa fonetikoaren errepresentazioarekin idazten du hainbatetan Mikelestorenak, baina soil-soilik <z + z> elkarketetan [*etzaion* (A: 8), *etzaitzu* (A: 9), *etcenuque* (A: 25), *etzaitut* (A: 29), *etab.* (berdin edizio guztietan)]; <z + b> direlakoetan [*ez paduzu, ezpaduzu* (A: 26)]; eta <kontsonantea + z> [*quentcedilla* (Z: 33), *iltcen* (= *il cen*) (Z: 35)]; ez besteetan [*ezdiet* (Z: 18), *ezdut, ezdaquit* (Z: 20)]. Irudipena dugu, aipatu josulagunen ezpalekoak direla hauek ere⁸⁹.

6.3. Bilakaeraz

Esan genezake, jesulagunen eraginaren eta Mikelestorenaren geroagoko bilakaera propioaren erakusgarri argiena <y> hizkiaren erabileran dugula, nabarmena baita eragin hori A-B edizioetan (*bay, gayac, gueyenac, ayentzat, oyec, zayela, Ayta, noycean, loyac, etsayaren...*)⁹⁰, eta nabarmena, orobat, haren desagertzea X eta C-Z edizioetan.

Argitalpen guztiak batera hartuta, bada, onartu beharrekoa dirudi ez dela falta Mikelestorenean idazkera erregulartzeko eta finkatzeko ahaleginik. Eta esan bezala, C-Z edizioak dira horretan gehien bereizten direnak.

H hizkia har dezakegu bilakaera gisako horren lehendabiziko erreferentzetzat.

⁸⁸ Antzera Larramendiren lerroetan (*hizcúnza/hizcuntza, Euscalerrienzat/Euscaldunentzat...*) eta Mendibururen orrialdeetan (*enzute/entzute...*).

⁸⁹ Mendiburu: *etzaitzula* (1747: 133), *etzaitzala* (131), *etcenuque* (140, 146), *ezpacera...* Eta Larramendi: *ezpadira, etzaitzatela, eztezu...*

⁹⁰ Adierazgarria da A edizioan azaltzen den perpaus hau: *maytatu nay nuque Ayta etemoa* (31).

Erakusleetan⁹¹, esate baterako, C-Z edizioak dira hasierako *h*-a sistematikoen baliatzen dutenak⁹², ez kasu guztietan ordea: *hau* (4, 8, 12, 18, 22, 32, 33, 82...)⁹³, *hori* (10, 62), *horiec* (14, 49, 71), *honen* (9, 20), *haren* (24, 40), *honetan* (4, 18, 21, 77), *horretan* (58), *hartan* (6, 65), etab.

Ahal formaren aldagaiak maiz ageri dira, baina *h*-dunak, itxuraz, oso banaketa arbitrarioan emanak, eta gehienak C-Z argitalpenetan: *hal dezun egunean* (C-Z: 6); *halic onguiena* (C-Z: 25; Z: 42); *hal beçala* (B: 56), *hal bezala* (X: 56); *conta hal baño... gueiago* (B-X: 44; Z: 47); *asma hal adiña neque-requin* (A: 88; Z: 80); *alhequin* (Z: 87).

Ohargarria, orobat, bakanka baino ez datozen hitzen kasua. Orotara, behin bakarrik ageri da Mikelestorenean *honetako* izenlagun *h*-duna (Z: 41); eta hiru aldiz *hala* adberbioa (B-X: 66; C-Z: 4, 19). Zenbatzaileetan, *hirur* da *h*-rekin azaltzen den bakarra, eta behin baino ez (B: 28; X: 29)⁹⁴. Eta ez bide dago *h* esanguratsu gehiagorik lesakarrarenetan.

Bilakaera horretan, oso deigarria da C-Z edizioetan kasu-marka bitan islatzen den homogeneizatze-fenomenoa: ia zeharo sistematikoa sozietibo pluralean, batetik [-*equin* > -*aquin*: *gaistoaquin* (C-Z: 8), *ortzaquin* (11), *gauzaquin* (111)...]⁹⁵, eta zehaztapen bat behar duen datibo pluralean, bestetik. Azken honetan A, B, C eta Z edizioek -*ai* darabilte kasu-marka ohiko gisara (*apostolai*, *lurrai*, *gañeracoai*), eta X edizioa da salbuespena, -*ei* hartzen baitu markatzat (*lurrei*, *gañeracoai*, *etsaiei*...). Jokamolde bateratzaile horrek

⁹¹ Ezin da ahaztu atal honetan nola jokutzen zuten Larramendik (berdin *onec*, *onen*, *oni*, *oyec*... zein *hori*, *hura*, *harc*, *horiec*, *horiei*...) eta *h*-zaleagoa zen Mendiburuk (*hau*, *hura*, *hoec*..., baina, aldi berean, *oec*, *orietatic*...).

⁹² Gainerako edizioetan fenomeno anekdotikoa da *h*-aren erabilera: *hau* (A: 2, 26, 28...; B-X: 31 (birritan), 40...), *hori* (A: 85); *horien* (A: 89), etab.

⁹³ Testua zenbakiakin alferrik ez betetzeko, Z edizioari dagozkion orrialdeak baino ez ditugu emango, jadanik maiz errepikatu den bezala, C edizioaren ale *irenduak* 1-10 eta 23-32 orrialdeak besterik ez baitu utzi.

⁹⁴ Edizioetan ez dago *inu*/[*h*]*irur* zenbatzaileen banaketa koherenterik.

⁹⁵ A-B-X edizioetan ez da horien estiloko ale solterik falta [*guciaquin* (A: 32; B-X: 37), *hitzaquin* (A: 23; X: 27; C-Z: 29) zein *hitçaquin* (B: 28)], baina ohikoena ekialdeagoko -*equin* marka da.

ez du kentzen, dena den, orrialde beretan bestelako formak ere aurkitzea: *echecoequin* (C-Z: 7), esaterako.

Besteak baino koherenteagoak dirudite C-Z edizioek⁹⁶ beste hainbat ataletan ere. Nabarmen horietako bat juntagailu kopulatiboaren erabilerari dagokiona da: edizio bizki horiek nahiko modu sistematikoan jokatu zuten beste edizioetako *ta* konjuntiboak *eta* bilakatzen.

Guztiarekin ere, ez da gogotik ezabatu behar Z edizioak –ez genuke gauza bera baieztatuko C edizioaz– baduela eragozpen larririk ere hizkuntzaren ikuspuntutik begiratuta. Ildo horretan, gogorazi behar da bertan islatzen den joera gipuzkerazalearen inpresioa indartu izan duen *Acto Fedecoak* ez dirudiela Mikelestorenarenak burutua, bestek garraiatua baizik; hau da, gorago azpimarratu legez, itxura guztia du bestek jasoa dela edizio horretako atala Juan Irzusta alkizarraren katiximatik, zuzen-zuzenik eta inolako egokitzapenik gabe.

7. Azkentza

Artikuluaren barrera jorratutakotik korolariorik gisakorik atera beharko balitz, honako hauetara labur litezke funtsezkoenak:

- a) Mikelestorenaren *Zerura nahi duenak* izeneko liburuak bost edizio izan zituen, lan honetan ondoko hizki larriez identifikatu ditugunak: A argitalpena (Martinez, 1749), B (Anchuela, 1751), C (Rada, 1754), X (Rada, d.g.) eta Z delakoa (Longas, d.g.).
- b) Datazio zehaztetara iritsi ez arren, argitaratze-datarik gabeko X eta Z edizioetan hurbiltze kronologiko zorrotzagoa proposatu dugu, faktore politiko-erlijiosoaren eta testu-ezaugarrien azterketaren ondorioz. Hartara, lehena 1753-1754 bitartean argitaratu bide zen, eta askoz ere beranduago (1800. urtetik hurbil, nonbait) Z delakoa.

---

⁹⁶ *Calvarioco estacioac* izeneko atalean bitxia da erakusten den jokabidea. Lehen, seigarren eta azkeneko estazioei ezarritako izenburuetan A-B-X edizioek [X]garren gurutzeco *otoitza* eskema darabilten arren, hirugarrenetik bosgarrenera (biak barne) eta zazpi-zortzigarrenetan [X]garren *gurutzeta* hutsa erabiltzen da. Alde horretatik ere, askoz bateratuagoa da (C-)Z edizioa.

- c) Alde desberdinak aztertuta, hiru multzotara bil litezke edizioak: gaine-rako edizio guztien oinarrian den A delakoa lukeena, B eta X argitalpe-nena, eta aipatu zioengatik aztergaitzagoa den C eta Z edizioek osatua.
- d) Z edizioaren erreferentzia eta eredu zen C delakoa Mikelestorenaren ardurapean burutu zen, itxura duenez, lesakarrak prestatu zuen azke-na, hain zuzen. Alabaina, arazo politiko-ideologikoak tarteko, C-tik urrunarazten zuen *Acto Fedeco* izeneko atala erantsi zitzaion Z edi-zioari amaieran, arazotsua suertatzen ari zen *Jesusen Bihotzaren bede-ratziurrenaren* orde.
- e) Maila idatzian, oro har, irizpide nahasiak eta homogeneousotasunik ga-bekoak dituzte edizio guztiek ezaugarri, betiere lehen edizioetan Men-diburu eta Larramendiren idazkera-ereduetatik abiaturik dirudiela. C eta Z edizioek irizpide-koherentzia eta erregularitasun gehiago azale-ratzen dute.
- f) Haien arteko desberdintasunak desberdintasun –aski xumeak, gehie-netan–, edizioek ez dute euskalki-ezaugarri agerikorik erakusten, ez behintzat gipuzkeraren eta nafarrera garaieren fusio-guneak islatzen dituenetatik harago lihoakeen zehaztasunik. Ezer ohargarririk izate-kotan, Mikelestorenari suposatzen zitzaion ekialdeko euskalkiaren ezaugarrien nolabaiteko ezabatze mailakakoa litzatekenabarmenena.

Garbi geratu uste da hori guztia aurreko orrialdeotan, eta amaierako *Eranskinean* aurki daitezke horren frogak.

Baina behin honaino iritsirik, eta denbora eta orrialde-kopurua ere sobe-ra gainditurik, beste baterako utzi beharko ditugu hari solteak lotzeko aha-leginak eta haietatik tiratzetik atera litezkeen lerro berriak arakatzekoak. Esan gabe dago oihan horretan sartu nahi lukeenari laguntzera datorrela honen ondoko edizio erkatuen itsaskina.

Bibliografia

Altuna, P., 1982, *Mendibururen idazlan argitaragabeak. Edizio kritikoa*, I eta II. Bilbo: Euskaltzaindia & Editorial Mensajero.

- , 1984, «La auténtica biblioteca de Larramendi», *Muga*, 28 (1984) 66-81.
- Alzola, N., 1967-1979, «Notas bio-bibliográficas sobre J. A. Miquelestorena», *La Gran Enciclopedia Vasca*, II (1979) 244-246.
- Anonimoa, 1821, *Meditaciones para el Santo Sacrificio de la Misa*. Bartzelona: Brusi.
- Arzak, A. eta Soraluze, P. M., 1894, «Arqueología guipuzcoana. Hernani. El monasterio de san Agustín (Continuación)», *Euskal-Erria. Revista Bascongada*, 30 (1984) 572-576.
- Axular, P., 1643, *Gero*. Bordele: G. Millanges.
- Bidador, J. M., 1999, «Aniversario de la obra *Zerura nai duenak ar dezakean bide erraza* del lesakarra Jose Antonio Mikelestorena», *Diario de Noticias*, 1999/11/07.
- Cano Medina, L., 2007, *La devoción al Sagrado Corazón y a Cristo Rey en España y su recepción por los metropolitanos españoles (1923-1931)*. Roma: Pontificia Università della Santa Croce. [Doktoretza-tesia]. Interneten eskuragarri: <<https://www.isje.org/cano/LuisCanoMedina-SagradoCorazonCristoRey.pdf>>.
- Croiset, J., 1741, *La Devoción al Sagrado Corazón de Jesús*, I. Bartzelona: Mauro Martí.
- Da Porto Maurizio, L., 1732, *Via Sacra, explicada, e iluminada con las declaraciones hechas por la Santidad de N. SS. P. Papa Clemente XII*. Bartzelona: Juan Piferrer.
- Díez de Ulzurrun, P., 1960, «El catecismo manuscrito de Maquirriain de 1828», *Euskera*, 5 (1960) 377-403.
- Erasmus Erroterdameko, 1555, *Preparación y aparejo para bien morir*. Anberes: Martin Nuncio.
- Galliffet, J., 1743, *L'excellence de la Devotion au Coeur adorable de Jesus-Christ*. Lyon: Henri Declaustre.
- Gutiérrez del Caño, M., 1899-1900, «Ensayo de un catálogo de impresores españoles desde la introducción de la imprenta hasta fines del siglo XVIII», in *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, III (1899: 662-671) eta IV (1900: 77-85, 267- 272, 667-678 eta 736-739).
- Irazusta, J., 1739, *Doctrina christiana eguin zuana erdaraz, Aita Gaspar Astete, Jesuitac. Ipini du Eusqueraz Don Juan de Yrazusta, Erretore Hernialdecoac, ceña dan Provincia Guipuzcoacoan, bere Feligresiaco aurrari Doctrina eracusteco; eta añaditcen dio Encanacio-*

co, eta Eucaristiaco Mysterioen esplicacioa, baita ere confesio on baten condicioac, eta Acto Fedeco, Esperantzaco, eta Caridadecoac. Iruñea: Joseph Joaquin Martinez.

Iturbide Díaz, J., 1997, «La edición navarra del Año *Christiano* de Jean Croiset. Un testimonio de venta de libros por suscripción en el siglo XVIII», *Príncipe de Viana*, 210 (1997) 191-222.

———, 2007, *Escribir e imprimir. El libro en el Reino de Navarra en el siglo XVIII*. Iruñea: Nafarroako Gobernua.

———, 2015, *Los libros de un reino. Historia de la edición en Navarra (1490-1841)*. Iruñea: Nafarroako Gobernua.

———, 2016, «La biblioteca de un próspero pamplonés del Siglo de las Luces. El hombre de negocios Juan Francisco Garisoain (1695-1750)», *Huarte de San Juan. Geografía e Historia*, 23 (2016), 157-194.

Kardaberaz, A., d.g. (c. 1762), *Christauaren Doctrina, Aita Aстетec erdaraz, eta guero Aita Agustín Cardaberacec euscaraz arguitara emana*. Donostia: Lorenzo Josef Riesgo Montero.

Larramendi, M., 1882, *Corografía de Guipúzcoa*. Bartzelona: J. Subiranaren alarguna eta seme-alabak.

Lopetegi, L., 1973, «Introducción», in A. Kardaberaz, *euskal lan guziak*, I. Bilbo: La Gran Enciclopedia Vasca, 5-47.

Loiola, J., 1739, *Meditaciones del Sagrado Corazón de Jesús*. Valladolid: Congregación de la Buena Muerte.

Luengo Rodríguez, M., 1767, *Colección de papeles varios*. Azpeitia: Loiolako Historia Artxiboa. [XVIII. mendeko eskuizkribuak, 10. apala].

Mendiburu, S., 1747, *Jesusen Bihotzaren Debocioa*. Donostia: B. Riesgo Montero. Interneten eskuragarri: <<http://www.liburuklik.euskadi.eus/handle/10771/9125>>.

———, 1760, *Jesusen amore-nequeei dagozten cembait otoiitz-gai*. Iruñea: Juan Antonio Castilla.

———, 1762, *Euscaldun onaren viciera, mezaren entzun-vide labur erreza, errosarioco amarrecoen asiera eta cembait bederatz-urren edo novena*. Iruñea: Martin Joseph Rada.

———, 1765, «Carta del P. Mendiburu al R. P. Prov. Idiaquez. 1765», in *Mendibururen idazlan argitaragabeak. Edizio kritikoa*, II. [P. Altuna (arg.), 1982]. Bilbo: Euskaltzaindia & Editorial Mensajero, 363-379.

Mestre Sanchís, A., 1996, «Reacciones en España ante la expulsión de los jesuitas de Francia», *Revista de Historia Moderna*, 15, 101-128.

Mikelestorena, J., 1749, *Cerura nai duenac ar dezaquean vide erraza*. Iruñea: Joseph Joaquin Martinez.

———, 1751, *Cerura nai duenac ar dezaquean vide erraza*. Iruñea: Jeronimo Anchuela (Olaso Dorrea Sorrerakundearen jabetzapekoa). [Euskaltzaindiaren Azkue Liburutegian kontsultagai].

———, 1754, *Cerura nayduenac ardezaquean, vide erraza*. Iruñea: Martin Joseph Rada.

———, (d.g.), *Cerura nai duenac ar dezaquen vide erraza*. Iruñea: Martin Joseph Rada. Interneten eskuragarri: <<http://www.liburuklik.euskadi.eus/handle/10771/8886>>.

———, (d.g.), *Cerura nay duenac ar dezaquean, vide erraza*. Iruñea: Jose Longas. Interneten eskuragarri: <<http://www.liburuklik.euskadi.eus/handle/10771/8884>>.

Revuelta González, M., 2008, *La Compañía de Jesús en la España Contemporánea*, III. Madril: Universidad Pontificia Comillas.

Salaberri, P., 2019-a, «Testu-erlazioak eta eklektizismoa zeruko bidean (Oharrrak Mikelestorenaren *Zerura nahi duenak* liburuz)», *Egan* 72-3/4, 9-58.

———, 2019-b, «Mikelestorenaren *Cerura nai duenac* liburuaren lehen edizioa (1749)», *Karmel* 308, 29-70.

Telletxea Idigoras, J. I., 1967, «Traducción al euskera del catecismo del P. As-tete. Larramendi y Mendiburu», *Euskera*, 12 (1967) 301-314.

———, 1990, «Cardaveraz, Larramendi y Mendiburu», in *Escritos breves. Obras del padre Larramendi*, [Telletxea Idigoras (arg.)]. Donostia: Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones eta Gipuzkoa-Donostia Kutxa, 573-580.

Uriarte, J. E., 1880, *Principios del reinado del Corazón de Jesús en España*. Madril: B. M. Araque.

Vinson, J., 1891. *Essai d'une bibliographie de la langue basque*. Paris: J. Maisonneuve.

Eranskina

ZERURA NAHI DUENAK HAR DEZAKEEN BIDE ERRAZA (Edizio kontrastatua)

OHARKIZUNA

Ondoren datorren bertsioaren erreferentziek adierazitako legez, Z deitu dugun edizioa –hots, Iruñeko Longasen Etxean datarik gabe kaleratu zena– hartu da edizio osatua burutzeko oinarri gisa. Esana dugu jadanik kronologikoki azkena izan zela, baina formalki, dakigunez, Radak 1754an inprimatutakoa bezalakoxea. Mikelestorenak atondutako azken bertsioaren berri ematen duen edizioa da, hortaz, (C-)Z delakoa⁹⁷.

Ezaugarri hori eta aurreko edizioetatik bereizten duten gainerako faktoreak izan dira, azken buruan, Z edizioa erreferentziatzen hartzera bulkatu gaituztenak, bai testuan, (orto)grafian, zuzenketetan zein formen erregularitasunean, huraxe agertzen baita koherenteen eta bateratuen.

Z edizioak ez dakarren *Jesusen Bihotzaren Bederatziurrena* eskaini ahal izateko, Radaren datarik gabeko edizioa eta Anchuelaren 1751koa ere erabili dira (X eta B, hurrenez hurren), lehena, zuzenagoa den heinean, horretarako erreferentzia nagusi gisa, eta bigarrena aurrekoari falta zaizkion txatalak osatzeko⁹⁸. Era berean, *Arquivedea* delakoak ere X edizioan du jatorria.

Edizioen arteko dibergentzia guztien berri emateko ezintasunaren aurrean, inoiz, testuak argitze aldera, ukituren bat edo beste eman izan zaie puntuazioari eta tipografiari. Azken honetan, adibidez, era homogeneoagoan jarri dira lerroburuak, eta letrakera beltzez nabarmendu atal

⁹⁷ Desberdintasun esanguratsu bat uste zegoen bien artean, Longasek *Acto fedecoa* izenekoa tarrekatu baitzuen Radarenak bide zekarren *Jesusen Bihotzaren Bederatziurrenaren* ordez.

⁹⁸ Z eta X-B aleei falta zaizkien orrialdeak zein pasarteak dagokien tokian adieraziko diren edizioen bitartez osatu dira. Hori da, esate baterako, 99-100 orrialdeen kasua, non A ediziotik (1749) eta Mendibururen *Euscaldun onaren viciera* obratik atera behar izan diren *adabakiak*.

nagusien izenburutzat hartutakoak⁹⁹. Kako karratuen artean ([I]) doazen zenbakiak orrialdeek dagokien edizioan daramaten zifra adierazteko baliatu dira.

CERURA/ NAYDUENAC/ AR DEZAQUEAN¹⁰⁰,/ VIDE ERRAZA./

D. JOSEPH MIQUE-/ *lestorena, Lesacaco Ape-/ zac eracusten duena*¹⁰¹.
*Bear diran baimenaquin./ Iruñean: Longás Echean*¹⁰².

[2]¹⁰³

[3]

Ongui vicitzeco¹⁰⁴ modu labor errazac

GOIZOROCO¹⁰⁵ OTOITZA

Nere Jauna, eta Jaungoicoa¹⁰⁶, milla esquer sortu ninzanic honara, zure escutic artu ditudan ondasun, ta favore guciac gatic. Zure icenean nere

⁹⁹ Hau da: (1.) *Ongui vicitzeco modu labor errazac*, (2.) *Meza entzuteco modua*, (3.) *Calvarioco estacioac*, (4.) *Acto Fedeco* eta (5.) *Jesusen Bihotzaren bederatz-urrena*.

¹⁰⁰ X edizioa: *dezaquen*.

¹⁰¹ A-B edizioak: [...] *Miquelestorenac eracutsia*.

X: [...] *Miquelestorenac aguertua*.

¹⁰² A: *Bear bezala, Iruñeco/ MARTINEZ Libru/ guillearen ondoren/ goen Echean*. 1749.

B: 1751. Urtean/ BEHAR BEZALA,/ IRUÑEAN: Geronimo/ Anchuela, Libru guil-/ learen Echean.

C: *Bear diran baimenaquin./ Iruñean: Martin Josef Rada/ ren Echean*. 1754 urtean.

X: BEHAR BEZALA./ Iruñean: Martin Jo-/ seph Rada-ren/ Echean.

¹⁰³ A edizioan, azalaren ifrentzuan amabirjina baten irudia eta ondoko testua: «AVE MARIA/ GRATIA PLENA/ DOMINUS TECUM».

¹⁰⁴ A-X: *vicitceco*.

¹⁰⁵ B-X: *Goizoroco*.

¹⁰⁶ A-B: *ta Jaincoa*.

X: *ta Jangoicoa*.

egun honetaco itz¹⁰⁷, asmo, gogo, ta lan on guciac. Indazu Jesusen Bihotceco¹⁰⁸ [4] amoreagatic, diranac ongui eguiteco gracia. (*Nai duenac bere animaren, nai duenac gueiena zor dien Purgatorioco animen favoretan ofrecituco ditu.*) Jesus maitea, ez dedilla egun honetan¹⁰⁹ becatuaren loiric nere bihotcean¹¹⁰ sartu: hala escatcen¹¹¹ dizut zure Bihotceco¹¹² amoreagatic. *Aita gurea, &c. ta Ave Maria, &c.*

Guciz¹¹³ garbia ceran Jesusen Ama maitea, lagun zaquzquit¹¹⁴ egun hau garbiro pasatcen¹¹⁵. *Iru¹¹⁶ Ave Maria, &c.*

Nerequin zabiltzan¹¹⁷ Aingueru Guardiacoa, nere iceneco, nere devocio¹¹⁸ Santu, ta Ceruan [5] arquitcen¹¹⁹ ceraten¹²⁰ guciac, izan zaitezte egun nere laguntzalle¹²¹ onac. *Aita gurea, ta Ave Maria, &c.*

---

¹⁰⁷ A-B-X: hitz.

¹⁰⁸ A: Biotzeco.

B-X: Bihotzeco.

¹⁰⁹ A-B-X: onetan.

¹¹⁰ A: biotzean.

B-X: bihotzean.

¹¹¹ B: escatzen.

¹¹² A: Biotzeco.

B-X: Bihotzeco.

¹¹³ A-B-X: Guztiz.

¹¹⁴ A-B-X: zaquzquit.

¹¹⁵ A-B: pasatzen.

¹¹⁶ A-X: Iru.

¹¹⁷ A-B-X: zabilzan.

¹¹⁸ A-B-X: devocioco.

¹¹⁹ A-B: arquitzen.

¹²⁰ A: zerazten.

B-X: zarazten.

¹²¹ A-B-X: laguntzalle.

GOICETIC ARRATSERAÑO EGUIN BEHAR¹²² DIRAN, CEMBAT¹²³ GAUZA¹²⁴

Jan otordu, gucietan. *Aita gurea, &c. ta Ave Maria, &c.* Jesusen Bihotceco¹²⁵ amore penen icenean.

Orduoroco¹²⁶ Jesusen Ama Virginari *Ave Maria, &c.* Irabazten dira berrogei eguneco Indulgenciac. *Ave Maria* esan ondoan, esaten bada.

Jesus maitatcen¹²⁷ dut zure [6] Bihotza, eta esquez nago Virgiña Amari, lagun daquidan orain ta beti.

Beste berrogei egunecoac irabazten dira orduoro, eta noiznai esatearequin. Jesus maitea, zure Bihotzari¹²⁸ non nai, ta nion baño gueiago A dareco¹²⁹ Sacramentuan zor diodan amoreari eranzuteagatic, nai niquezu eman nere bihotz¹³⁰ oso osoa.

Hal¹³¹ dezun egunean, enzunen dezu¹³² Meza bat. Ezin zoazquenean¹³³ Elizara, enzunen¹³⁴ dituzu gozoz¹³⁵, ta deseoz egun hartan¹³⁶ munduan ematen diranac.

---

¹²² A: *bear.*

¹²³ A-B-X: *cembait.*

¹²⁴ B-X edizioek dakarten *Arquiveda* delakoan: *Goizetic arratserañoico gauzac.*

¹²⁵ A-B-X: *Bihotzeco.*

¹²⁶ A-B-X: *Ordu/-oro.*

¹²⁷ A-B-X: *maitatzen.*

¹²⁸ A: *Biotzari.*

¹²⁹ A-B-X: *Aldareco.*

¹³⁰ A: *biotz.*

¹³¹ A-B-X: *Al.*

¹³² A-B-X: *duzu.*

¹³³ A-B-X: *ba/-zoazque.*

¹³⁴ A-B-X: *enzungo.*

¹³⁵ A-B-C-X: *gogoz.*

¹³⁶ A: *artant.*

B-X: *artan.*

[7] Egun oro esain dezu¹³⁷ ehecoequin¹³⁸, edo campoan bazabilza, bacaric, Ama Virginaren Rosario Santua.

Cere bearri, beguiaz¹³⁹, cere mingain, ta bihotzaz¹⁴⁰ iduquico duzu becatuz loitu ez ditecen egun gucian contu.

Arratsetan¹⁴¹ ecin¹⁴² baño len, ecusico dezu¹⁴³, certan, edo nola pasatu dezun¹⁴⁴ eguna, arquitcen¹⁴⁵ badezu¹⁴⁶ cembait gaucetan utseguin duzula¹⁴⁷, escatuco diozu Jaungoicari¹⁴⁸ barcacioa, ta esain dezu Acto¹⁴⁹ Contricioz-coa guisa onetan.

[8] CONTRICIOA

Nere Jesu-Christo Jauna, Jaungoico, ta Guizon eguiazcoa, nere Criadore, ta Redentorea ceren ona zaran, eta¹⁵⁰ maite zaitudan gauza gucien gañean, damu dut zu¹⁵¹ ofendituaz, nai ditut confesatu nere becatu guciac, eta utci diranac¹⁵²,

---

¹³⁷ A-B-X: *duzu*.

¹³⁸ A-B-X: *ichecoequin*.

¹³⁹ A-B-X: *bearri/-/beguiez*.

¹⁴⁰ A: *biotzaz*.

¹⁴¹ A-B-C-X: *Arratsean*.

¹⁴² A-B-X: *etzin*.

¹⁴³ A-B-X: *duzu*.

¹⁴⁴ A: *duzun*.

¹⁴⁵ A: *arquitzen*.

¹⁴⁶ A-B-X: *baduzu*.

¹⁴⁷ A-B-X: *dezula*.

¹⁴⁸ A-B-X: *Jaincoari*.

¹⁴⁹ A-B-X: *Actu*.

¹⁵⁰ A-B-X: *ta*.

¹⁵¹ Testuan, C edizioan bezala, lotuta hitz biak: *dutzu*.

¹⁵² A-B-X: *nai ditut confesatu, ta utzi nere becatu guciac, beren occasio*. Hemen, *diranak* = *guztiak*.

beren ocasio, eta¹⁵³ vide gaistoaquin¹⁵⁴, zure gracia, edo lagunzarequin batean.

Hau¹⁵⁵ esan, edo eguin, ta ondoan escatuco diozu Virgiña Ama onari¹⁵⁶ irur¹⁵⁷ *Ave Mariarequin*, gaba¹⁵⁸ pasatceco¹⁵⁹, deusetan [9] utseguin¹⁶⁰ bague, gorde zaitzala Jesusen Bihotcean¹⁶¹, eta¹⁶² Bihotz¹⁶³ honen¹⁶⁴ amoreac gatic esain duzu, *Aita guerea*¹⁶⁵, &c. eta¹⁶⁶ *Ave Maria*, &c.

GAÑERACO DEMBORAN EGUIN BEHAR¹⁶⁷ DIRANAC¹⁶⁸

Etzaitzu hasteric joain baruren bat, edo cerbait mortificacio eguin bague.

---

¹⁵³ A-B-X: *ta*.

¹⁵⁴ A: *gastioequin*.

B-X: *gasto-equin*.

¹⁵⁵ A-B-X: *Au*.

¹⁵⁶ A-B-X: *Virgiña Amari*.

¹⁵⁷ A-B-X: *iru*.

¹⁵⁸ A-B-X: *gaita*.

¹⁵⁹ A-B-X: *pas/s/atzecco*.

¹⁶⁰ X: *urseguin*.

¹⁶¹ A: *Biotcean*.

B: *Biotz-ean*.

X: *Bihotz-ean*.

¹⁶² A-B-X: *ta*.

¹⁶³ A-B: *Biotz*.

X: *Bihotz*.

¹⁶⁴ A-B-X: *onen*.

¹⁶⁵ A-B-X: *gurea*.

¹⁶⁶ X: *ta*.

¹⁶⁷ A: *bear*.

¹⁶⁸ B-X edizioek dakarten *Arquívidea* delakoan honela: *Hasteco, illeco* eta urteco [B] / ta urtetaco [X] *gauzac*.

Confesatuco cera¹⁶⁹ hasteoro¹⁷⁰, amabostetic amabostera, ogueian, bein edo beranduenean illetic illera.

Ez dezazula jai igandeetan Meza nagusira joan bague [utzi] [10] utci¹⁷¹. Ez dezazula vezperetara falta, ez ta Rosario Santu, edo beste¹⁷² edocean devociozco¹⁷³ lan, edo obratarara¹⁷⁴ ere.

Egun hoitan¹⁷⁵ iracurricu duzu¹⁷⁶ cerbait, edo leituco libru onen batean: edo¹⁷⁷ iracurtcen¹⁷⁸ ezbadaquizu¹⁷⁹, iracurzalleren bati hori¹⁸⁰ zure aitciñean, edo abrean¹⁸¹ eraguiñen diozu.

Eguizu hurteoro¹⁸² hurteco¹⁸³ confesio generala.

Ocasio gaistoetatic igues eguiteco, etsaiaren, eta¹⁸⁴ araguiaren tentacioac garaitceco¹⁸⁵, eta¹⁸⁶ mundu eroa oiñ pean erabilteco¹⁸⁷, ecarrico

---

¹⁶⁹ A: *zera*.

X: *zara*.

¹⁷⁰ B-X: *haste oro*.

¹⁷¹ A-B-X: *utzi*.

¹⁷² A-B-X: *veste*.

¹⁷³ A: *devocizco*.

¹⁷⁴ A-B-X: *obretara*.

¹⁷⁵ A-B-X: *oitan*.

¹⁷⁶ X: *dezu*.

¹⁷⁷ B-X: *ez da edo ageri*.

¹⁷⁸ A-B-X: *iracurcen*.

¹⁷⁹ B-X: *ez pa-da-quizu*.

¹⁸⁰ A-B-X: *ori*.

¹⁸¹ A-B-X: *bi hitz hauek (edo abrean) ez dira azaltzen*.

¹⁸² A-B-X: *urteoro*.

¹⁸³ A-B-X: *urteco*.

¹⁸⁴ A-B-X: *etsayaren, ta*.

¹⁸⁵ X: *garaiceco*.

¹⁸⁶ A-B-X: *ta*.

¹⁸⁷ A-B-X: *erabilteco*

duzu noicean bein cere gogora, zure [11] vicitza, ta egunac laburrac dirala, zure vicitzan eguiten duzun¹⁸⁸ guciatz, il bezain laster, eman behar¹⁸⁹ diozula, deus gordecu etzaion Jaungoicoari¹⁹⁰ contu, estu¹⁹¹ eta arrigarria, eta¹⁹² contu hau¹⁹³ ongui ematen ez baduzu¹⁹⁴, beharco¹⁹⁵ duzula, Jaungoicoa Joungoico den artean¹⁹⁶, egosten, ta erretcen¹⁹⁷ egon infernuan.

*Edertasun, ondasonac¹⁹⁸
lurra bere gauzaquin¹⁹⁹,
eriotzac uzten ditu
urraturic ortzaquin²⁰⁰.*

*Contu andi, contu gogorr²⁰¹,
becatuen contua!
[12] ni zu emateco nago,
ez non daquit, ez nola.*

---

¹⁸⁸ A-B-X: *dezun*.

¹⁸⁹ A: *bear*.

¹⁹⁰ A-B-X: *Jaincoari*.

¹⁹¹ X: *esta*.

¹⁹² A-B-X: *ta*.

¹⁹³ A-B-X: *au*.

¹⁹⁴ A: *ez-ba-dezu*.

B-X: *ez-pa/-/dezu*.

¹⁹⁵ A: *bearco*.

¹⁹⁶ A: *duzula, Jaincoa den artean*.

B-X: *duzula, Jaincoa Jainco den artean*.

¹⁹⁷ B: *erretzen*.

¹⁹⁸ A-B-X: *ondasunac*.

¹⁹⁹ A: *gaucequin*.

B-X: *gauzequin*.

²⁰⁰ A: *ortcequin*.

B-X: *ortzequin*.

²⁰¹ A-B-X: *gogor*.

Contu hau²⁰² pasatuco da
guchiren aitzinean²⁰³;
bigarren izugarria
munduaren aurrean.

Non zabilza, certaco da
ambat²⁰⁴ becatu itsusi?
Asco da bat, Infernuan
erretceco²⁰⁵ zu beti.

Zure begui loi ciquiñac
egoïn dira lerturic,
zure zain, ta zure ezurrac,
su ta gar biurturic.

Suzco lanzaz²⁰⁶ belarriac,
bihotza²⁰⁷ iltez²⁰⁸ josiric,
sabela iduquico duzu²⁰⁹
pozoï, ta azufre eguiñic.

[13] Beti tiratuco dizu
Dragoiac mingañetic,
arrac erorico dira
buru gorputz gucitic.

Ango suac, ango garrac
edain dituzu beti:

---

²⁰² A -B-X: au.

²⁰³ B-X: gutiren aitzinean.

²⁰⁴ A-B: amabat.

²⁰⁵ A-B-X: erretzeco.

²⁰⁶ B-X: lanzez.

²⁰⁷ A: biotza.

²⁰⁸ A-B-X: ilcez.

²⁰⁹ A-B-X: dezu.

*milla suge zaŕo dira
mai artaco janari.*

*Odol muñac iraquiten,
ezur zañac urturic,
aragui gucia egoin da
icatz eguin ta erreric.*

*Otso tzarrac, basa urdeac²¹⁰
an ortzac zorrozturic,
erabilli²¹¹ behar²¹² zaituzte
urratu, ta lerturic.*

[14] CONFESATU BAÑO LEN EGUIN BEHAR²¹³ DIRAN GAUZAC²¹⁴

Lembicicoa: becatuen contua ongui ateratcea²¹⁵. Bigarrena: becatuen gañean ciñezco damu, ta urriquimentua arcea²¹⁶, ceren diran Jaungoico²¹⁷ guztiz mitagarri baten contra eguiñac, edo ceren escua ematen dioten, Jaungoicoari²¹⁸, Cerua quendu, ta infernuan beti erretcen²¹⁹ iduquitceco horiec²²⁰ eguiten dituen. Irurgarrena²²¹: ez berriz becatuetara itzultceco²²²,

²¹⁰ A-B-X: *bas-urdeac*.

²¹¹ B-X: *erabillico*.

²¹² A: *bear*.

B-X: Ø

²¹³ A: *bear*.

²¹⁴ B-X edizioek dakarten *Arquívidea* delakoan *Confesatu baño lenagocoac* da izenburua.

²¹⁵ A-B-X: *ateratzea*.

²¹⁶ A-B-X: *artzea*.

²¹⁷ A-B-X: *Jainco*.

²¹⁸ A-B-X: *Jaincoari*.

²¹⁹ X: *erretzen*.

²²⁰ A-B-X: *oriec*.

²²¹ A-B-X: *Irurgarrena*.

²²² A-B-X: *itzulceco*.

eta²²³ becatuen ocasio gaistoetatic igues eguiteco, eguiazco asmo, [15] edo propositu sendo bat arcea²²⁴.

Confesatcera zoacenean ongui²²⁵ beguira zazu, certara zoacen, eta²²⁶ no-requin izt²²⁷ eguitera. Aserretua daducazun Jaungoico andiarequin baqueac eguitera zoaz. Bere lecuana ta bere escu guziarequin daducan Confesore Jaunarequin itz²²⁸ eguitera zoaz. Itz²²⁹ eguiozu, bada, begui, ta bihotz²³⁰ humillaquin²³¹. Ez diezagozula deus ere gorde; gucia daquien Jaungoicoa²³² beguira dago, osoro esaten bandituzu²³³ cere oben, edo culpac²³⁴, ta biotza²³⁵ damuz, eta²³⁶ proposituz [16] betea daducazula, guci guciac barcatceco, bere hume maite zu eguiteco, graciaz, edo dohaiez²³⁷ betetceco²³⁸, becatuarequin galdu dituzun ondasun, edo merezimentu guciac itzultceco²³⁹,

---

²²³ A-B-X: *ta*.

²²⁴ A-B-X: *artzea*.

²²⁵ A-B-X: $\emptyset$

²²⁶ A-B-X: *ta*.

²²⁷ A: *itz*.

B-X: *hitz*.

²²⁸ B-X: *hitz*.

²²⁹ B-X: *hitz*.

²³⁰ A: *begui biotz*.

B-X: *begui-biotz*.

²³¹ A-B-X: *humillequin*.

²³² A-B-X: *Jaincoa*.

²³³ A: *esaten badituzu*.

B-X: *erraten ba/-/dituzu*.

²³⁴ A-B-X: *cere obenac*.

²³⁵ A: *eta biotza*.

B-X: *eta bihotza*.

²³⁶ A-B-X: *ta*.

²³⁷ A-B-X: *doayez*.

²³⁸ A-B: *betetzeco*.

²³⁹ A-B-X: *itzulceco*.

eta²⁴⁰ secular aserretu ez balitzaitzu²⁴¹ bezain, zurequin adisquide guelditceco²⁴². Baña cerbait, esan behar den gauza²⁴³, gordetcen badiozu, leneco becatu gucien²⁴⁴, eta²⁴⁵ eguiten duzun confesio gaistoco²⁴⁶ cate izugarri batequin loturic ucico zaiti²⁴⁷, ta len baño zurequin aserreago gueldituco da²⁴⁸.

Ongui artcen²⁴⁹ den absolucioac [17] berequin dacartci²⁵⁰, Christo Jaunac gugatic isuri zuen odolaren mercimentu guciac²⁵¹. Mercimentu horiequin²⁵², iturrian ongui beraturicaco oiala baño obequi garbitcen da, behar²⁵³ bezala confesatcen²⁵⁴ denaren anima confesatcera²⁵⁵ zoacenean eguizu contu, Christo Jauna iltcen²⁵⁶ Calvario Santura zoacela, an eman zuen odol gucia, edo odolaren valioa cere bihotcean²⁵⁷ arcera²⁵⁸, ta dituzun, animaco loi guciac quencera.

---

²⁴⁰ B-X: *ta*.

²⁴¹ B-X: *ez palitzaitzu*.

²⁴² A: *guelditzeco*.

²⁴³ A: *Baña esan bear den gauzaric*.

B-X: *Baña erran behar den gauzaric*.

²⁴⁴ A-B-X: *guciequin*.

²⁴⁵ A-B-X: *ta*.

²⁴⁶ A-B-X: *gaistoaren*.

²⁴⁷ A-B-X: *utzico zaitu*.

²⁴⁸ A-B-X: *ta len baño eserreago gueldituco da zurequin*.

²⁴⁹ A-B-X: *artzen*.

²⁵⁰ A-B-X: *dacartzi*.

²⁵¹ A-B-X: *mercimentuac*.

²⁵² A-B-X: *oriequin*.

²⁵³ A: *bear*.

²⁵⁴ A-B-X: *confesatzen*.

²⁵⁵ A-B-X: *confesatzera*.

²⁵⁶ A: *il cen*.

B-X: *ill cen*.

²⁵⁷ A: *biotzean*.

B-X: *Bihotzean*.

²⁵⁸ A-B-X: *artzera*.

[18] CONFESOREAREN OÑETARACO BAÑO LEN,
ESAN²⁵⁹ BEHAR²⁶⁰ DEN OTOITZA²⁶¹

Ah, nere Jaungoico ona²⁶², badaquizu, bai, cein gaistoa nazan ni, eta²⁶³ cein gogorra! Cere graciaren golpez bera zadazu arrizco bihotz²⁶⁴ hau, honetan²⁶⁵ sar dedin zure amorea, ta ar ditzadan beguitan eguin ditudan, eta²⁶⁶ eguin nitzaquean²⁶⁷ becatu guciac. Aita Eternoa, zure Seme maiteac eraman cituen neque doloreac gatic, barcatuac guerta bitez harren²⁶⁸ nere becatuac. Ez diezagozula beguiratu nere gogorrari²⁶⁹, beguira [19] zaguzu²⁷⁰ dolarez nere culpac gatic erdiratua dagoen aren Bihotzari²⁷¹. Ez niri beguiratu baca-rric, beguira zadazu nere culpac bere gañ artu dituen zure Semearequin batean. Honen²⁷² escuetan utci ditut nere gauzac: Honen²⁷³ Bihotzean²⁷⁴

---

²⁵⁹ A: *esan*.

B-X: *erran*.

²⁶⁰ A: *bear*.

²⁶¹ B-X edizioek dakarten *Arquividea* delakoan honela: *Confesatzecoan esan bear [B] / behar [X] den otoitza*.

²⁶² A-B-X: *Jainco maitea*.

²⁶³ A-B-X: *ta*.

²⁶⁴ A: *biotz*.

²⁶⁵ A-B-X: *onetan*.

²⁶⁶ A-B-X: *ta*.

²⁶⁷ X: *nitzaquean*.

²⁶⁸ A-B-X: *arren*.

²⁶⁹ B: *nere bihotz gogorrari*.

X: *nere biotz gogorrari*.

²⁷⁰ A-B-X: *zagozu*.

²⁷¹ A: *aren Biotzari*.

B-X: *Jesus onarenari*.

²⁷² A-B-X: *Onen*.

²⁷³ A-B-X: *Onen*.

²⁷⁴ A: *Biotzean*.

B-X: *Bihotzean*.

nai nuque sartu nere bihotza²⁷⁵, itzuli liezadan nere bidebague²⁷⁶, nere oben ta culpen damuz urturic, zure beguietara atera ledin, zuri damuric emain ez dizun guisan, edo estaduan. Hala²⁷⁷ guerta dedilla, ta irabaz dezadala nic, arcera²⁷⁸ noan absolucioarequin²⁷⁹ batean, zure bendicio santua, ta gracia.

[20] CONFESATU TA ONDOAN²⁸⁰ ESAN²⁸¹ BEHAR²⁸² DENA²⁸³

Milla, ta milla esquer Jaungoico²⁸⁴ maitea, ceren lotua nenducaten becatuen cate izugarriac urratu, ta auts eguiñac utci²⁸⁵ dituzun²⁸⁶ Ez dut nic indarric: ez daquit nola zure misericordia, ta piedadea laudatu: lauda zaitzate la nere icenean Ceruan diran Aingueru, ta Santu guciac. Uste dut, zure laguntzarequin²⁸⁷ batean, ez nazala berriz becatuen cate gaistoetara itzulico. Ceruco Santuac gatic, [21] cere Seme maite, eta²⁸⁸ onen Ama garbiagatic escatzen²⁸⁹ dizut, didazula nere asmo, edo proposito honetan²⁹⁰ beti iraute-co behar dudan gracia gucia.

---

²⁷⁵ A: *biotza*.

²⁷⁶ A: *bidebagueen*.

B-X: *vide-bagueen*.

²⁷⁷ A-B-X: *Ala*.

²⁷⁸ A: *artzera*.

B-X: *artcera*.

²⁷⁹ A-B-X: *absolucioarequin*.

²⁸⁰ A-B-X: *Confesatu/-/ondoan*.

²⁸¹ B-X: *erran*.

²⁸² A: *bear*.

²⁸³ B-X edizioek dakarten *Arquividea* delakoan honela: *Confesatu ondocola*.

²⁸⁴ A-B-X: *Jainco*.

²⁸⁵ A-X: *utzi*.

²⁸⁶ Galdera-ikurra da edizio honetan ageri dena.

²⁸⁷ B-X: *laguntzarequin*.

²⁸⁸ A-B-X: *ta*.

²⁸⁹ A: *escatzen*.

²⁹⁰ A-B-X: *propositu onetan*.

COMULGATU BAÑO LEN EGUIN BEHAR²⁹¹ DENA²⁹²

Comulgaceco²⁹³ zaudenean, beguiratuco duzu ongui, edo pensatuco, certa-
ra zuacen²⁹⁴, ta norgana, edo nor datorren zugana. Zugana dator Jesus maitea,
Jaungoico²⁹⁵, eta²⁹⁶ Guizon eguiazcoa, Aitaren escuetic²⁹⁷ dagoena. [22] Ce-
ruaren, ta lurrearen²⁹⁸ jabea, zu eguin cinduena, bere escutic zaduzquiena²⁹⁹,
zu galdu etcindecen³⁰⁰, Guizon eguin cena, eta³⁰¹ zure beguiratce, queñu, ta
eguin³⁰², edo asmatu dituzun gauzaric chiquienen contu estu arrigarria artu
behar³⁰³ dizuna: Jaun bat gucia³⁰⁴ daquiena, ondasunez betea, bazterric bague-
co anditasuna duena, Ceruan diran Aingueru, ta Santuac beguiratce batequin
icara daducatciena³⁰⁵; Jaun hau³⁰⁶ bada da bocadu eguiñic zuregana datorrena.
Arritua dago Eliza, nola Jaungoicoa³⁰⁷ eguin cen Guizon, eta³⁰⁸ sartu [23] Vir-

---

²⁹¹ A: *bear*.

²⁹² B-X edizioek dakarten *Arquiveida* delakoan honela: *Comulgatu baño lenagocoa*.

²⁹³ A: *Comulgatzèco*.

B-X: *Comulgatceco*.

²⁹⁴ A: *zoazen*.

B-X: *zoacen*.

²⁹⁵ A-B-X: *Jainco*.

²⁹⁶ A-B-X: *ta*.

²⁹⁷ A-B: *escoyetic*.

X: *escoietic*.

²⁹⁸ A-B-X: *lurraren*.

²⁹⁹ A-B-X: *zaduzcana*.

³⁰⁰ A: *etzindecen*.

³⁰¹ A-B-X: *ta*.

³⁰² X: *ta zic eguin*.

³⁰³ A: *bear*.

³⁰⁴ A: *gucia*.

³⁰⁵ B-X: *daduzcana*.

³⁰⁶ A-B-X: *au*.

³⁰⁷ A-B-X: *Jaincoa*.

³⁰⁸ A-B-X: *ta*.

giña³⁰⁹ Ama garbiaren sabelean: *Non horruisti Virginis uterum*: gueiago arritu behar³¹⁰ luque, ecusiric sartcen duzula zuc ambat becatuen³¹¹ sugue, ta sierpe iduqui dituen cere barren orretan.

Badaquizu nor heran³¹² zu? Zu heran³¹³ aren beguetan aur char bat, cere ezaguera edo adimentua itsutasen, ellumbez³¹⁴ beteadauczuna, eta³¹⁵ cere bihotza³¹⁶ becatuz josi³¹⁷, eta³¹⁸ loi eguiña. Ecusi zazu, baldin, Centurion, edo soldaduen nagusi³¹⁹, guizon prestu, Evangelico ura ezpazan³²⁰ tribe³²¹ Christo Jauna bere echean artcera³²², [24] nola trebe izain zara³²³ zu Christo Jauna bera cere iche, edo barren ciquin orretan arceco³²⁴? San Pedroc, ceren gaistoa cela ceritzan etcion³²⁵ utci³²⁶ nai oñac garbitcen³²⁷; utcico³²⁸ diotzazu zuc beldurric bague, daquizun bezain gaistoa cerala, oñac, eta den gucia bere Jaungoicota-

---

³⁰⁹ B-X: *Virgini*.

³¹⁰ A: *bear*.

³¹¹ A-B-X: *becaturen*.

³¹² B-X: *zaran*.

³¹³ B-X: *zara*.

³¹⁴ A-B-X: *itsutasumez, ta illumbez*.

³¹⁵ A-B-X: *ta*.

³¹⁶ A: *biotza*.

³¹⁷ A-B-X: *josi*.

³¹⁸ A-B-X: *ta*.

³¹⁹ A-B-C-X: *nagusi*.

³²⁰ A: *ez pazen*.

B-X: *ez-pacen*.

³²¹ A-B-C-X: *trebe*.

³²² A: *artzera*.

³²³ A-B-X: *zaran*.

³²⁴ A: *artzeco*.

³²⁵ A: *etzion*.

³²⁶ A: *utzi*.

³²⁷ A: *garbitzen*.

³²⁸ A: *utxico*.

sunarequin³²⁹ sartcen³³⁰? Etzuen uste San Juan Bautistac, quentcitzaqueala³³¹ Christo Jaunaren zapatetaco locarriac: Aingueruac berac ez tira³³² behar³³³ bezain garbiac haren³³⁴ beguetara ateratceco³³⁵; eta³³⁶ zu atrebitcen³³⁷ cera, ambat becatu iduqui dituen, [25] cere barreneco lece izugarri orretan arcera³³⁸ Jaun andi ura bera? Halic³³⁹ onguiena garbitu, ta apaindu bague, etcenuque³⁴⁰ artuco cere eche charrean Erregue bat; ta Erregue gucien Erreguea or artececo³⁴¹, garbitu duzu ongui, ta apaindu virtutez, cere biotceco³⁴² iche char, ambat demboraz, becatuaren ciquinqueriac³⁴³, ta pozoiez beteric egondu den ori?

Certara ore³⁴⁴ dator zuregana Erregue andi ori? Animaco eritasun eta³⁴⁵ beharren³⁴⁶ azpitic zu ateratcera³⁴⁷; zuri cere zorrac barcatce-

---

³²⁹ A-B-X: Jaincotasunarequin.

³³⁰ A: sartzen.

³³¹ A-B: *quen citzaqueala*.

X: *quen citzaqueala*.

³³² A-B-X: *ez dira*.

³³³ A: *bear*.

³³⁴ A-B-X: *aren*.

³³⁵ A: *ateratzeco*.

³³⁶ A-B-X: *ta*.

³³⁷ A: *atrebitzen*.

³³⁸ A: *artzera*.

B-X: *artcera*.

³³⁹ A-B-X: *Alic*.

³⁴⁰ A: *etzenuque*

³⁴¹ A: *artzeco*.

B-X: *artceco*.

³⁴² A: *biotzeco*.

B-X: *bihotceco*.

³⁴³ A-B-X: *ciquinqueriz*.

³⁴⁴ A-B-X: *ote*.

³⁴⁵ A-B-X: *ta*.

³⁴⁶ A: *bearren*.

³⁴⁷ A: *ateratzera*.

ra³⁴⁸, zu bere adisquide, eta³⁴⁹ berequin bat [26] eguitera, eta³⁵⁰ zuri bere graciaren vicitza³⁵¹ ederra ematera.

Virgiña Amaren sabelera etorcearequin aditcera³⁵² eman zuen Christo Jaunac: anitz nai ciola munduari: ta etorcearequin³⁵³ bein, ta ascotan cere³⁵⁴ biotcera³⁵⁵, ez du ongui asco, edo claroqui aditcera³⁵⁶ ematen, nai zaituela zu berea eguin, eta³⁵⁷ ondasunez betea utci³⁵⁸? Ustu zazu³⁵⁹ bihotza³⁶⁰, ta garbitu ongui, ondasun oriequin betea gueldi dedin: esca zagozu Espiritu Santuari, biguñ diezazula, bere doai, ta virtuteaquin³⁶¹, edertu diezazula, ta apaindu, orren [27] Erregue andiari eman behar³⁶² diozun zure bihotceco³⁶³ hostatua. Esca zaiezu cere Aingueruari, ta Aldarean arquitcen³⁶⁴ diran guciai³⁶⁵, Ceruco Santu, ta Santai, gucien gañean, artcera³⁶⁶ zoacen Jesus onaren Ama maiteari, eracutsi diezazutela, cer eguin

---

³⁴⁸ A: *barcatzera*.

³⁴⁹ B-X: *ta*.

³⁵⁰ B-X: *ta*.

³⁵¹ X: *vizitz*.

³⁵² A: *aditzera*.

³⁵³ A: *etorcearequi*.

³⁵⁴ A-B-X: *zure*.

³⁵⁵ A: *bihotzera*.

B-X: *bihotcera*.

³⁵⁶ A: *aditzera*.

³⁵⁷ A-B-X: *ta*.

³⁵⁸ A: *utzi*.

³⁵⁹ X: *za/hu [sic]*.

³⁶⁰ A: *biotza*.

³⁶¹ B-X: *virtuteequin*.

³⁶² A: *bear*.

³⁶³ A: *bihotzeco*.

³⁶⁴ A-B-X: *arquitzen*.

³⁶⁵ B-X: *guciei*.

³⁶⁶ A: *artzera*.

behar³⁶⁷ duzun³⁶⁸ Erregue andi ori zure icheratcen³⁶⁹ denean, eta³⁷⁰ dagui-tela berac, zuc eguin behar³⁷¹ cenuquean³⁷², ta berac daquiten gucia.

[28] COMULGATCERACOAN³⁷³ ESAN³⁷⁴ BEHAR³⁷⁵ DEN OTOITZA³⁷⁶

Bihotz³⁷⁷ becatuen damuz erdiratu bat escatcen³⁷⁸ duzun, Jaungoico ona, indazo³⁷⁹ cerorrec, orretaraco behar³⁸⁰ dudan urriquimentu gucia. Ecin ecusi ditut, zu atsecabez bete zaituzten³⁸¹ nere becatu ciquiñac: damu gueiena³⁸² ematen didatenac dira, Aldareco Sacramentu³⁸³ Santuaren contra eguin ditudanac, nere comunio gaisto, edo provecho³⁸⁴ guchicoac, Elizan³⁸⁵ bazterretara³⁸⁶ begui-

---

³⁶⁷ A: bear.

³⁶⁸ A-B-X: *dezun*.

³⁶⁹ A: *icheratzen*.

³⁷⁰ A-B-X: *ta*.

³⁷¹ A: bear.

³⁷² A-B: *cenuqueana*.

X: *cenuquena*.

³⁷³ A-B-X: *Comulgatzeracoan*.

³⁷⁴ A: *esan*.

B-X: *erran*.

³⁷⁵ A: bear.

³⁷⁶ B-X edizioek dakarten *Arquivea* delakoan honela: *Orduco otoi-tza*.

³⁷⁷ A: *Biotz*.

³⁷⁸ A-B: *escatzen*.

³⁷⁹ A-B-X: *indazu*.

³⁸⁰ A: bear.

³⁸¹ B: *çaituzten*.

³⁸² X: *guciena*.

³⁸³ A: *Sacrameutu*.

³⁸⁴ A-B-X: *probechu*.

³⁸⁵ B: *Eliçan*.

³⁸⁶ B: *baçter-etara*.

X: *bazter etara*.

ra, edo gogoia, [29] Elizaz campoan neducala egoteac, eta zure³⁸⁷ Gorputz³⁸⁸ Santuac ambat aldiz³⁸⁹ uquitu dituzten nere mihi, ezpañaz³⁹⁰ ain contu guti iduquitceac³⁹¹, edo ambat aldiz behar³⁹² ez diran hitzaquin³⁹³ ciquintceac³⁹⁴. Ceren Balthasar Babiloniaco Erregue arc bere main³⁹⁵ paratu cituen Jerusalemgo Elizaco³⁹⁶ Calizac³⁹⁷, galdu cituen bere Imperioco baster andiac, eta il zuten³⁹⁸ bere etsaiaren soldaduac: cer castigu mereci dut nic, ceren ambat alditz³⁹⁹, nere mingaiñ ezpañā⁴⁰⁰, anima, ta gorputza⁴⁰¹ loitu ditudan? Bada Jerusalemgo Calicetan Cecenen [30] odola sartcen⁴⁰² cen; eta nere Gorputcean⁴⁰³ Christo Jaungoico⁴⁰⁴, ta Guizon eguiuzcoaren odola. Ah, Jesus ona, lotsaz, ta alquez beteric nator zure⁴⁰⁵ mai Santura! Zure⁴⁰⁶ Biho-

---

³⁸⁷ B: çure.

³⁸⁸ A-B-X: Gorputz.

³⁸⁹ B: aldiç.

³⁹⁰ A: mihi-ezpañaz.

B-X: mihi-ezpañez.

³⁹¹ A-X: iduquitzeac.

B: iduquitçeac.

³⁹² A: bear.

³⁹³ B: hitçaquin.

³⁹⁴ A: ciquintzeac.

³⁹⁵ A-B-X: maian.

³⁹⁶ B: Eliçaco.

³⁹⁷ B: Caliçac.

³⁹⁸ B: çuten.

³⁹⁹ A-B-X: aldiz.

⁴⁰⁰ A-B-X: ezpañac.

⁴⁰¹ B: gorputça.

⁴⁰² A: sartzen.

⁴⁰³ A: Gorputzean.

B-X: Gorputcean.

⁴⁰⁴ A-B-X: Jainco.

⁴⁰⁵ B: çure.

⁴⁰⁶ B: çure.

tcetic⁴⁰⁷ nai nuque, nere gaitzac behar⁴⁰⁸ duten remedioa⁴⁰⁹ atera; loi pitsic ecin eraman duen, ta amorez erretcen dagoen zure Bihotzac⁴¹⁰ garbi dezala nereia; eta⁴¹¹ daguiela beste ainbeste nere mingañarequin⁴¹², begui, ta beharriacquin⁴¹³, ta anima guciarequin; Bihotz⁴¹⁴ guctic, ta⁴¹⁵ osoro maita zaitzadan. Ala guerta dedilla.

[31] COMULGATU, TA ONDOAN⁴¹⁶ EGUIN BEHAR⁴¹⁷ DENA⁴¹⁸

(B ETA X EDIZIOAK)⁴¹⁹

{ [29] Comunioco maiera urbiltcen zaranean urbilduco zara, beguiac lurrean dituzula, ta humiltasunez, ta

---

⁴⁰⁷ A: *Biotcetic*.

X: *Bihotzetic*.

⁴⁰⁸ A: *bear*.

⁴⁰⁹ A-B-X: *eremedioa*.

⁴¹⁰ A: *Biotzac*.

⁴¹¹ B-X: *ta*.

⁴¹² A: *migañarequin*.

B-X: *mihiarequin*.

⁴¹³ A: *bearriequin*.

B-X: *beharriequin*.

⁴¹⁴ A: *biotz*.

⁴¹⁵ A-B-X: *eta*.

⁴¹⁶ A: *Comulgatu-ondoan*.

B-X: *Comulgatcean, ta comulgatu-ondoan*.

⁴¹⁷ A: *bear*.

⁴¹⁸ B-X edizioek honela dute atalburua: *Comulgatcean, ta comulgatu-ondoan eguin behar dena*. Eta dakarten *Arquividea* delakoan, honela: *Comulgatu ondoan eguin bear* [B] / *behar* [X] *dena*.

⁴¹⁹ Honako sarrera hau B (Anchuela, 1751) eta X (Rada, d.g) edizioek bakarrik egiten diote kapitulari. Ikus daitekeenez, hirugarren lerroaldean batzen da beste edizioen testuarekin.

Orrialdeen zenbakiak letra etzanez jarri ditugu eta sarrera-paragrafo hori giltza-ikurren artean sartu.

errespetuz beteric. Apezac Hostia⁴²⁰ Santua aguertcen duenean, errain dezu arequin batean, hirur aldiz: *Ez naiz ni, Jauna, ez, zu artceco diña: asqui da zuc hitz bat erratea, nere anima sendatceco.*

Artuco dezu guero, nor artcen duen ezagutcen duenac bezala⁴²¹ begui bilduequin, ta gogo bihotzac beragan daduzcatzula.

Artu orduco joain zara baztercho [30] batera, edo cere toquira; ta, ezaguturic, zu zarala Sagrario bat [...]}.

Christo Jauna cere barrenean artu bezain laster, eguiñen⁴²² duzu contu, zu cerala⁴²³ Sagrario bat, beren Jauna adoratcen⁴²⁴, ta maitatcen⁴²⁵ dauden Aingueruz ingurutua⁴²⁶; ta zuc ere zurequin dagoen artean iduquico dituzu oriequin batean, beñere⁴²⁷ quendu bague cere beguiac, ta⁴²⁸ bihotza, Jaun andi orri beguira,⁴²⁹ eguiten dizun favorearen⁴³⁰ esquerrac ematen, eta dizun amoreari amorez erantzuten⁴³¹.

---

⁴²⁰ B: *Hostia*.

X: *Hosti*.

⁴²¹ B: *beçala*.

X: *bezala*.

⁴²² A: *egiñeñ*.

⁴²³ B-X: *zarala*.

⁴²⁴ B: *adoratçen*.

X: *adoratzen*.

⁴²⁵ A: *maitatzen*.

⁴²⁶ A: *inguratua*.

⁴²⁷ B: *benere*.

⁴²⁸ A-B-X: *eta*.

⁴²⁹ B-X edizioek esalditxo hau tartekatu dute leku horretan: *ta egoim zara. Zurequin dagoño*.

⁴³⁰ A-B-X: *favoreagatic*.

⁴³¹ A: *erantzuteco*.

B-X: *eranzuten*.

[32] Ohartcen⁴³² bacera⁴³³, edo siñistea galdu ezpadazu⁴³⁴, ezagutuco duzu, zure barrenean arquitcen⁴³⁵ dela, bederatzi⁴³⁶ illabetez bere sabelean Ama Virgiñac iduqui zuen, ta Belengo Portalean otzez⁴³⁷, ta negarrez icara egondu cen Jaungoico⁴³⁸ Aur eguiña. Cer atseguin ta contentu⁴³⁹ Ama Virginarena Jaungoico⁴⁴⁰ Guizon⁴⁴¹ hau bere barrenean ceducan demboran, eta guero bere besoetan, gu becatutic⁴⁴² ateratceco⁴⁴³ jaioric ecusi zuenean! Ez-tut⁴⁴⁴ nic atseguin, ta contentuz beteric guelditu behar⁴⁴⁵, ecusten dudanean nere barrenean, nere⁴⁴⁶ [33] animaren besoetan etciñic Jaun andi hau bera? San Pedroc esaten⁴⁴⁷ bacion, bere aldean ecusi zuen batean, Christo Jaunari, quentcedilla⁴⁴⁸, ain guizon gaistoaren aldetic, cer esan behar diot nic, nere barrenean sarturic ecusten dudanean?

---

⁴³² A: Oartzen.

B-X: Oarcen.

⁴³³ B-X: *ba/-/zara*.

⁴³⁴ A-B-X: *ez paduzu*.

⁴³⁵ A: *arquitzen*.

⁴³⁶ A: *bederatzi*.

⁴³⁷ B-X: *otcez*.

⁴³⁸ A-B-X: *Jainco*.

⁴³⁹ X: *contentua*.

⁴⁴⁰ X: *Jangoico*.

⁴⁴¹ B: *Guiçon*.

⁴⁴² A-X: *becatutic*.

⁴⁴³ B: *ateratceco*.

⁴⁴⁴ A-B-X: *ez dut*.

⁴⁴⁵ A: *bear*.

⁴⁴⁶ X: *ta nere*.

⁴⁴⁷ B-X: *erraten*.

⁴⁴⁸ A-B-X: *quen cedilla*.

Eldu da Christo Jauna nigana, anitz, edo asco⁴⁴⁹ daquien, guztiz ona den, ta nai duena eguin dezaquean⁴⁵⁰ medicu bat bezala⁴⁵¹. Aguertuco diotzat⁴⁵² nere beguietaco, nere beharri⁴⁵³, mingaiñ⁴⁵⁴, ta bihotceco zauri guciac, sendatuac utci⁴⁵⁵ ditzan daquien bidez⁴⁵⁶, ta moduz; [34] aguertuco diotzat⁴⁵⁷ nere oben, edo becatuen arrasto, ta ondoreac, gucietatic garbi diezadan nere barrena, edo anima. Escatuco diot, eracutsi diezadala, ez daquidan, eta⁴⁵⁸ jaquin behar⁴⁵⁹ dudan gucia, ta diezquidala bera maitatzeco⁴⁶⁰ behar⁴⁶¹ ditudan indar guciac. Azquenean utcico diot bere escuan nere bihotza⁴⁶², ta naizan⁴⁶³ gucia, guciac daguien, jabeac bezala⁴⁶⁴, nai duen gucia⁴⁶⁵.

---

⁴⁴⁹ A-B-X edizioetan ez da *edo asko* azaltzen.

⁴⁵⁰ X: *dezaquen*.

⁴⁵¹ B: *beçala*.

⁴⁵² B-X: *diozcat*.

⁴⁵³ X: *beharrico*.

⁴⁵⁴ A: *mingain*.

B-X: *mingain*.

⁴⁵⁵ A-X: *utzi*.

⁴⁵⁶ A-B-X: *videz*.

⁴⁵⁷ B-X: *diozcat*.

⁴⁵⁸ A-B-X: *ta*.

⁴⁵⁹ A: *bear*.

⁴⁶⁰ A: *maitatzeco*.

⁴⁶¹ A: *bear*.

⁴⁶² A: *biotza*.

⁴⁶³ B-X: *nazan*.

⁴⁶⁴ B: *beçala*.

⁴⁶⁵ A-B-X: *nai duena*.

Christo Jaunaren Ama ecusi zuenean Santa Isabelec bere echean⁴⁶⁶, *nondic* (esan zuen) *nondic niri, edo cer nola, Jesusen Ama, ni escustera?* [35] Obequi esan dezaquezu zuc arrituric gucia, ta amorez zoraturic⁴⁶⁷, Jesus bera etortcen⁴⁶⁸ zaitzunean⁴⁶⁹ cere bihotcera⁴⁷⁰: *nondic niri onembat*⁴⁷¹ *favore?* *Nondic niri mundu guciaren Jaun, ta Jabea? Nondic niri nigatic guizon eguin, ta iltcen*⁴⁷² *Jaungoicoa*⁴⁷³? Esan dezaquet⁴⁷⁴ alaber, Jacob Patriarca Santuarequin, *besarca iduquico zaitut nere bihotcean*⁴⁷⁵; *etzaitut utcico*⁴⁷⁶ *graciaz*⁴⁷⁷, *eta ondasunex*⁴⁷⁸ *bete nazazun artean. Arquitu dut* (esan dezaquet⁴⁷⁹ anima Santuarequin⁴⁸⁰) *arquitu dut*⁴⁸¹, *arquitu nai nuena; emen iduquico dut nerequin;* [36] *ez diot utcico*⁴⁸² *ni beñere bacarric uztera, edo ondasunex bete nazan artean.*

---

⁴⁶⁶ Ondoko lerroetako formula dialogikoa nabarmentzen duen letrakera etzana B-X edizioetan baino ez da azaldu.

⁴⁶⁷ B: *zoraturic*.

⁴⁶⁸ A: *etortzen*.

⁴⁶⁹ B: *zaitzunean*.

⁴⁷⁰ A: *biotzera*.

⁴⁷¹ X: *onenbat*.

⁴⁷² A-B-X: *il cen*.

⁴⁷³ A-B-X: *Jaincoa*.

⁴⁷⁴ B: *dezaquet*.

⁴⁷⁵ A: *biotcean*.

⁴⁷⁶ A: *utzico*.

⁴⁷⁷ B-X: *graciz*.

⁴⁷⁸ B: *ondasunze*.

⁴⁷⁹ B: *dezaquet*.

⁴⁸⁰ A: *Santarequin*.

B-X: *Santarequin*.

⁴⁸¹ A-B-X edizioetan ez da errepikatzen honako *arquitu dut* hau.

⁴⁸² A: *utzico*.

COMULGATU ONDOAN EMAN BEAR⁴⁸³ DIRAN ESQUERRAC⁴⁸⁴

Nigana etorri zaran⁴⁸⁵ Ceruco Erregea, gaur ta secula guciac⁴⁸⁶ izan zaitez nere bihotzaren⁴⁸⁷ Jaun, ta Jabe. Gauguero zurea⁴⁸⁸ nai dut izan nazan⁴⁸⁹ guci gucia. Zurea den ezquero nere burua, bete zazu⁴⁹⁰ Ceruco asmo⁴⁹¹, ta pensamentuz; ez dedilla nere gogotic galdu zure⁴⁹² eriotzaren⁴⁹³, nigatic eram dituzun damu penen, [37] eta⁴⁹⁴ niri didazun bazterric bagueco amorearen oroitzapena⁴⁹⁵, behartu nazan oroitzapen honec⁴⁹⁶ zure Bihotzaren⁴⁹⁷ idurira nerea moldatcera⁴⁹⁸, ta zure damuaren damuz, ta amorearen amorez beteric vicitcera. Cer emain dizut, nere Jaungoico ona, nigana etorcearequin⁴⁹⁹ zuc eguin didazun favoreagatic? Mundu guciaren Erregue izanagatic ni; nic izanagatic Aingeru gucien virtutea, nere virtutea, ta escua laburrac izain liraque zure escu, ta anditasunaren aldean: Cer eguiñen dut bada zure beguietan [38] aguer ditequean⁵⁰⁰ videren batez nere ezaguera zuri eracus-

---

⁴⁸³ B-X: *behar*.

⁴⁸⁴ B-X edizioek dakarten *Arquividea* delakoan honela: *Orduco esquerrac*.

⁴⁸⁵ B: *çaran*.

⁴⁸⁶ A-B-X: *gucian*.

⁴⁸⁷ A: *biotzaren*.

B: *bihotçaren*.

⁴⁸⁸ B: *çurea*.

⁴⁸⁹ B: *naçan*.

⁴⁹⁰ B: *zaçu*.

⁴⁹¹ A-B-X: *asmoz*.

⁴⁹² B: *çure*.

⁴⁹³ B: *eriotçaren*.

⁴⁹⁴ A-B-X: *ta*.

⁴⁹⁵ X: *ooitzapena*.

⁴⁹⁶ A-B-X: *onec*.

⁴⁹⁷ A: *Biotzaren*.

⁴⁹⁸ A-X: *moldatzèra*.

⁴⁹⁹ A: *etorcearequin*.

⁵⁰⁰ X: *ditequen*.

teco⁵⁰¹? Sartuco naiz⁵⁰² Ceruco atseguin, ta gusto guciac bildu dituen zure Bihotcean⁵⁰³; honequin⁵⁰⁴, ta nerearequin eguiñen dut⁵⁰⁵ bihotz⁵⁰⁶ bat, ta⁵⁰⁷ itzulico⁵⁰⁸ dizut artu dudan diña; eta⁵⁰⁹ nerearen amorea bacarric orretaraco asco ez den ezquero, maitatu nai nuque Aita Eternoan zure Bihotzaren⁵¹⁰ amore guciarequin; nai niozcaque⁵¹¹ Bihotz⁵¹² onequin zuc⁵¹³ ematen diozcatzun⁵¹⁴ esquer guciac eman; eta⁵¹⁵ orain, ta beti laudatu behar⁵¹⁶ duen bezala⁵¹⁷, alabatcen⁵¹⁸ egon, vici [39] nazan artean, ta secula gucian. Nere Jesus ona, itz⁵¹⁹ eguiözu zuc nere lecuan.

---

⁵⁰¹ A: *eragusteco*.

⁵⁰² A-B-X: *naz*.

⁵⁰³ A: *Biotzean*.

X: *Bihotzean*.

⁵⁰⁴ A-B-X: *onequin*.

⁵⁰⁵ A: *duc*.

⁵⁰⁶ A: *biotz*.

X: *bihoz*.

⁵⁰⁷ A-B-X: *eta*.

⁵⁰⁸ A: *inzulico*.

⁵⁰⁹ A-B-X: *ta*.

⁵¹⁰ A: *Biotzaren*

⁵¹¹ A-B-X: *niotzcaque*.

⁵¹² A: *Biotz*.

⁵¹³ A: *zuz*.

⁵¹⁴ X: *diozcatzun*.

⁵¹⁵ B-X: *ta*.

⁵¹⁶ A: *bear*.

⁵¹⁷ B: *beçala*.

⁵¹⁸ A: *alabatzen*.

⁵¹⁹ B-X: *hitz*.

Meza entzuteco⁵²⁰ modua

Guizonac⁵²¹, eta Aingueruac eguiten dituzten gauza on guciaquin baño, Meza batequin honra gueiago ematen zaio Jaungoicoari⁵²². Ez da munduan Mezac adifña valio duen gauzaric. Meza da behar⁵²³ dugun gucia decarren iturria. Mezan eguiten diogu [40] Aita Jaungoicoari⁵²⁴ ezin⁵²⁵ asan⁵²⁶ ditequeen⁵²⁷ valizco⁵²⁸ presenta⁵²⁹ bat: nola bada uca diezaquegu⁵³⁰ ori escuetan dugula escatcen zaion gauzaric? Meza enzun ondoan beharsu⁵³¹ guelditcen bagara, izain da, ceren ez dugun enzun behar⁵³² bezala, edo ceren enzun dugun gogoia. Elizaz campoan, ta bihotza⁵³³ Jaungoicoac⁵³⁴ daquien bezala⁵³⁵ daducagula, ta Jesusen Odol⁵³⁶, vici⁵³⁷, ta erihotzaz⁵³⁸ casoric eguin gabe

---

⁵²⁰ A-B: *entzuteco*.

⁵²¹ A: *Guizona*.

⁵²² A-B-X: *Jaincoari*.

⁵²³ A: *bear*.

⁵²⁴ A-B-X: *Jaincoari*.

⁵²⁵ B-X: *ecin*.

⁵²⁶ A: *esan*.

B-X: *erran*.

⁵²⁷ X: *ditequeen*.

⁵²⁸ A-B-X: *valiozco*.

⁵²⁹ B-X: *present*.

⁵³⁰ B-X: *dezaque*.

⁵³¹ A-X: *bearsu*.

⁵³² A: *bear*.

⁵³³ A: *biotza*.

⁵³⁴ A-B-X: *Jaincoac*.

⁵³⁵ A: *beonzala*.

B-X: *lecuan*.

⁵³⁶ A-B-X: *Odolaz*.

⁵³⁷ A-B-X: *viciaz*.

⁵³⁸ A-B-X: *eriotzaz*.

Meza da Jesusen Gurutceco⁵³⁹ neque, ta erioztzaren⁵⁴⁰, odol isurtceric ez dacarren, berritce bat. Enzuten dutenac, [41] egoin dira Mezan⁵⁴¹, dena urratu, ta odolturic azqueneco asnaseetan⁵⁴² Gurutcean cegoen Jesusi beguira baleude bezala, eta⁵⁴³ gogoan artcen dutela, nola egoin diran⁵⁴⁴ ordu⁵⁴⁵ artan, han⁵⁴⁶ ceuden San Juan, ta Virgiña Amaren bihotza⁵⁴⁷, ta⁵⁴⁸ beguiac. Honelaco⁵⁴⁹ asmoarequin Elizan sartcen dena, Mezan egoin da amore, ta nequezco Jesusen Pasio santuco itsasotic ez gogoa, ta ez beguiric quentcen duela⁵⁵⁰; sartuco da Jesusen Bihotzeraño⁵⁵¹: ta Bihotz⁵⁵² orretan icasico du, nola vici egun artan, ta eriotceco orduraño. [42] Icasten duena eguiten badu, izain du Cerutic emen behar⁵⁵³ duena, ta an seculaco Gloria.

---

⁵³⁹ A: *Gurutceco*.

⁵⁴⁰ A-B-X: *eriotzaren*.

⁵⁴¹ B: *Meçan*.

⁵⁴² A-B-X edizioetan ez da honako *azqueneco asnaseetan* hau tartekatu.

⁵⁴³ B-X: *ta*.

⁵⁴⁴ A-B-X: *ciran*.

⁵⁴⁵ B-X: *hordu*.

⁵⁴⁶ A-B-X: *an*.

⁵⁴⁷ A: *biotzac*.

B-X: *bihotzac*.

⁵⁴⁸ B-X: *eta*.

⁵⁴⁹ A-B-X: *Onelaco*.

⁵⁵⁰ Hemengo ez gogoa, ta ez beguiric quentcen *duela* zatiaren orde, A-B-X edizioetan: *gogoa, ta beguiac quendu gabe*.

⁵⁵¹ A: *Biotzeraño*.

X: *Bihotzeraño*.

⁵⁵² A: *Biotz*.

⁵⁵³ A: *bear*.

MEZA ASI BAÑO LEN ESAN⁵⁵⁴ BEHAR⁵⁵⁵ DENA

Badaquit, Jaungoico⁵⁵⁶ Ona, ez natorrela, behar⁵⁵⁷ nuquean bezala⁵⁵⁸, Meza⁵⁵⁹ au entzutera⁵⁶⁰: cerorrec lagundu behar⁵⁶¹ didazu, eguiteco hau⁵⁶² halic⁵⁶³ onguiena eguiten. Eguin nai nuque, siñitezco arguiz⁵⁶⁴ adimentua beteric, ta⁵⁶⁵ damuzco suan bihotza⁵⁶⁶ urcen⁵⁶⁷ daducadala. Aita, ta⁵⁶⁸ Se-mea, ta [43] Espiritu Santua, zure icenean, eta nere, ta Purgatoriocoen oneraco izan dedilla enzutera noan, ta Jesus maitearen lecuan dagoen Apaiz Jaunaren escuz esqueintzen⁵⁶⁹ dizudan, oraingo Meza⁵⁷⁰ ori.

---

⁵⁵⁴ B-X: *erran*.

⁵⁵⁵ A: *bear*.

⁵⁵⁶ A-B-X: *Jainco*.

⁵⁵⁷ A: *bear*.

⁵⁵⁸ B: *beçala*.

⁵⁵⁹ B: *Meça*.

⁵⁶⁰ B-X: *enzutera*.

⁵⁶¹ A: *bear*.

⁵⁶² A: *au*.

⁵⁶³ A-B-X: *alic*.

⁵⁶⁴ Honako *siñitezco arguiz* honen orde, A-B-X: *fedez*.

⁵⁶⁵ A-B-X: *eta*.

⁵⁶⁶ A: *biotza*.

⁵⁶⁷ A-B-X: *urcen*.

⁵⁶⁸ A-B-X edizioetan ez da dotrina trinitarioan funtsezkoa den emendiozko juntagailu hau azaltzen.

⁵⁶⁹ A-B: *esqueintcen*.

⁵⁷⁰ B: *Meça*.

MEZA ASITCERACOAN⁵⁷¹

Ezagutzen dut, nere Jauna, ta Jabea, ni bezain gaizqui vicitu denac ez luqueala⁵⁷², ni nagoen lecuan egon behar⁵⁷³; baña zuc utci nazun ezquero emen sartcen, Meza⁵⁷⁴ ematera doan Apaizaren otoitzaquin⁵⁷⁵ batean escatu [44] behar⁵⁷⁶ dizut⁵⁷⁷ nere becatuen barcacioa⁵⁷⁸. Aitorcen dut gogotic Ceruaren, ta lurraren⁵⁷⁹, Ama Virginaren, San Miguel Aingueru, San Pedro, San Paulo, ta Ceruan arquitcen⁵⁸⁰ dirán gucien beguietan, peccatore naizala⁵⁸¹, ta aguitz andia, baña⁵⁸² gaurdanic diot artu ditudala beguitan, ta nai ditudala seculaco utci⁵⁸³ arras⁵⁸⁴ diracac⁵⁸⁵; ta⁵⁸⁶ bitarceco emanic zuri, nere⁵⁸⁷ Jaungoico⁵⁸⁸ mai-

---

⁵⁷¹ B-X: *asitzeracoan*.

A: lerroburuaren gainean, meza-hasieraren irudia.

⁵⁷² X: *luquela*.

⁵⁷³ A: *bear*.

⁵⁷⁴ B: *Meça*.

⁵⁷⁵ A: *otoitzequin*.

B-X: *otoitzequin*.

⁵⁷⁶ A: *bear*.

⁵⁷⁷ X: *ditut*.

⁵⁷⁸ B: *barcacio*.

⁵⁷⁹ B-X edizioetan ez da gogotic Ceruaren, ta lurraren ageri.

⁵⁸⁰ A-B: *artquicen*.

⁵⁸¹ A-B-X: *naçala*.

⁵⁸² B-X: *bada*.

⁵⁸³ B: *utzi*.

⁵⁸⁴ A-B-X edizioetan ez da arras azaltzen.

⁵⁸⁵ A-B-X: *diranac*.

⁵⁸⁶ B: *eta*.

X: *era*.

⁵⁸⁷ B-X edizioetan ez dator nere.

⁵⁸⁸ A-B-X: *Jainco*.

tea, Virginia vera⁵⁸⁹ gañeraco Ceruan diranaquin⁵⁹⁰, escatcen⁵⁹¹ dizut⁵⁹²
bihotz⁵⁹³ humil⁵⁹⁴ damuzco batequin, gueldi ditecela guciac barcatuac.

[45] APAIZA ALDARERA IGATEN DENEAN⁵⁹⁵

Garbi zazu, Jauna, nere becatuen loa, enzun dezadan bihotz⁵⁹⁶ garbi batequin asi den Meza. Bai arren nigatic, eta gañeraco Cerucoac gatic ez bada ere⁵⁹⁷, Aldare orretan bere cutsua, edo reliquiatic dituzten Santuac gatic⁵⁹⁸.

KYRIAC⁵⁹⁹ ASTEN DIRANEAN⁶⁰⁰

Ez duzu, Jaungoico⁶⁰¹ ona, cer beguiratu gure gaizqui eguin, edo becatuetara: [46] beguira zagozu gugatic, edo gu zorretatic ateratcera Aldare orre-

---

⁵⁸⁹ A: *bera*.

B: *bera, ta*.

X: *bera-ta*.

⁵⁹⁰ A: *diranequin*.

B-X: *diranac*.

⁵⁹¹ A-B-X: *escantcen*.

⁵⁹² A: *dituz*.

⁵⁹³ A: *biotz*.

⁵⁹⁴ X: *humill*.

⁵⁹⁵ A: atalburuaren gainean, bertan adierazitakoaren irudia dator.

⁵⁹⁶ A: *biotz*.

⁵⁹⁷ A: *ez-badere*.

B-X: *ez-pa dere*.

⁵⁹⁸ A: testuaren azpian, uso baten irudia dator.

⁵⁹⁹ A: *Kiriec*.

B-X: *Kyriec*.

⁶⁰⁰ A: atalburuaren gainean, bertan adierazitakoaren irudia dator.

⁶⁰¹ A-B: *Jainco*.

X: *Jangoico*.

tan aguertuco den zure Seme maiteari: Seme orregatic escatcen dizut, barca ditzazula nere utseguñac, nere oben, ta culpac, eta ez dezazula utci cere escutic, zure escuac eguin zuten nere anima urricaria⁶⁰² hau⁶⁰³.

GLORIA IN EXCELSIS EASAN⁶⁰⁴ BITARTEAN⁶⁰⁵

Atseguin, ta contentu Ceruan Jaungoicoac⁶⁰⁶; eta Jaungoicoac⁶⁰⁷ nai due-na eguiten dutenac lurrean, izan dezatela [47] baque osoa. Aren escutic artu ditudan ondasun, ta gauzac gatic, nai diotzat⁶⁰⁸ eman conta hal⁶⁰⁹ baño laudacio⁶¹⁰, ta esquer gueiago. Dena bere escutic daducan Aitaren Seme bacar Jesus maitea; becatuen azpitic ateratceagatic gu, Jaungoicoaren⁶¹¹ BILDots eguiñic Aldarera zatocen gure Salvatzallea, urricari zaquizquigu, ta atera gaitzatzu lembaitlen honembat⁶¹² loi gaisto, ta carga andiaren⁶¹³ azpitic, ta⁶¹⁴ eraman zure edertasuna Ceruan ecustera.

---

⁶⁰² A-B-X: *urricari*.

⁶⁰³ A: testuaren azpian, uso baten irudia.

⁶⁰⁴ A: *esan*.

B-X: *erran*.

⁶⁰⁵ A: atalburuaren gainean, bertan adierazitakoaren irudia dator.

⁶⁰⁶ A-B-X: *Jaincoac*.

⁶⁰⁷ A-B-X: *Jaincoac*.

⁶⁰⁸ B-X: *diozcat*.

⁶⁰⁹ A: *al*.

⁶¹⁰ A-B-X: *laudario*

⁶¹¹ B-X: *Jauncoaren*.

⁶¹² A-X: *onenbat*.

B: *onenbat*.

⁶¹³ A-B-X: *andiren*.

⁶¹⁴ A-B-X: *eta*.

[48] OTOITZETACO⁶¹⁵ DEMBORAN⁶¹⁶

Jesus maiteagatic, aren Amaren, ta egungo Santuaren icenean escatcen dizugu, Jaungoico⁶¹⁷ Ona, ez dezazula ucatu Apaicac⁶¹⁸ bere, ta gure oneraco escatcen dizunic. Nic escatcen dizut nere becatuen damu, ta barcacioa, ta emen ta Ceruan zu bihotcetic⁶¹⁹ maitatceco gracia⁶²⁰.

EPISTOLACO DEMBORAN

Cere Profeta⁶²¹, ta Apostoloi⁶²² Escritura Santuan⁶²³ [49] dagoena iracutsi⁶²⁴ cenien, nere Jaungoicoa⁶²⁵, lagun zaquizquit, horiecc⁶²⁶, ta zure lecuau niri Ceruco videa eracusteco dauden gucien esanac⁶²⁷ eguiten; bada zure lagunzarequin⁶²⁸ batean eguiteco nago nigandic nai duzun gucia.

---

⁶¹⁵ A: *Otoizetaco*.

⁶¹⁶ A: atalburuaren gainean, bertan adierazitakoaren irudia.

⁶¹⁷ A-B-X: *Jainco*.

⁶¹⁸ A-B-X: *Apaizac*.

⁶¹⁹ A: *biotcetic*.

⁶²⁰ A: testuaren azpian, hurrengo atalburuak adierazten duenaren irudia.

⁶²¹ X: *Profetei*.

⁶²² A-B: *Apostolai*.

X: *Apostolei*.

⁶²³ X: *Santan*.

⁶²⁴ A-B-X: *eracutsi*.

⁶²⁵ A-B-X: *Jaincoa*.

⁶²⁶ A-B-X: *orien*.

⁶²⁷ B-X: *erranac*.

⁶²⁸ B: *lagunzarequin*.

X: *lagunzarequin*.

EVANGELIOCOAN⁶²⁹

Goititu naz, nere Jaungoicoa, Ceru lurrai⁶³⁰ adierazteco⁶³¹, behar⁶³² baliz, emain nuquela⁶³³ zure Evangelio Santuco eguiac gatic nere vicia, dudan bihotceco⁶³⁴ odolarequin. Evangelioac eracusten didan [50] videba baicic ez dut nai nic artu. Copetan, aoan, tu⁶³⁵ bularrean eguin ditudan Gurutceac⁶³⁶ aditcera ematen dutena diot gogo guciarequin: diot bada, cere Evangelio garbian eracusten didazuna baicic siñistu nai dudala, ez itcez adieraci, ta ez bihotcez maitatu⁶³⁷. Badaquit, zure itzac⁶³⁸, ta⁶³⁹ eguiac baño len galduco dirala Cerua, ta lurra.

---

⁶²⁹ A: atalburuaren gainean, bertan adierazitakoaren irudia.

⁶³⁰ X: *lurrei*.

⁶³¹ X: *adiazteco*.

⁶³² A: *bear*.

⁶³³ A-B: *nuqueala*.

⁶³⁴ A: *biotceco*.

B-X: *bihotzece*.

⁶³⁵ A: *ta*.

B-X edizioetan ez dago juntagailurik.

⁶³⁶ B-X: *Gurutzeac*.

⁶³⁷ Aldrebesa perpausa eta heterodoxoa esanahia. Egokiagoa A-B-X edizioen erredakzioa: *diot bada, cere Evangelio garbian eracusten didazuna baicic siñistu nai ez dudala, ez dudala nai itcez* [A] / *hitcez* [B-X] *adieraci, edo biotcez* [A] / *bihotcez* [B-X] *maitatu*.

⁶³⁸ B-X: *hitzac*.

⁶³⁹ A-B-X: *eta*.

CREDOCOAN⁶⁴⁰

Jauna, sinisten ditut⁶⁴¹ zuc aguertu dituzun, ta Elizac eracusten dituen, eguia⁶⁴² [51] guciac. Siñisten dut zu zarala Jaungoico⁶⁴³ bat, ta⁶⁴⁴ iru Persona, Aita, Seme⁶⁴⁵, ta Espiritu Santua, Jaungoico asitcera izandu etzuen⁶⁴⁶, ta beti iraun behar⁶⁴⁷ duzuna, nai duzun gucia eguin dezaquezuna, ta Ceru lurrac⁶⁴⁸ diran gauzaquin⁶⁴⁹ eguin dituzuna. Siñisten dut Aitaren Seme bacar gure Jesu-Christo⁶⁵⁰ Jauna, gauza gucietan Aita diñacoa, eguin cela gugatic guizon, edo gu, suzco lece arrigarrian erori lecuan, sar guindecen Ceruan. Orretaraco jaio cen bere Virgina Amagandic, vicitu⁶⁵¹ lurrean, ill⁶⁵² [52] Gurutcean, illen artetic atera irugarren egunean, ta igan⁶⁵³ Aitaren escoieco aldera, andic etortceco⁶⁵⁴ onai Cerua, ta gañeracoait⁶⁵⁵ irabaci zuten sententia ematera. Siñisten dut Espiritu Santua dela Aita, ta Semea bezala⁶⁵⁶ Jaungoicoa⁶⁵⁷, ta

---

⁶⁴⁰ A: atalburuaren gainean, bertan adierazitakoaren irudia.

⁶⁴¹ B-X: *dituz*.

⁶⁴² X: *egui*.

⁶⁴³ A-B-X: *Jainco*.

⁶⁴⁴ A-B-X: *eta*.

⁶⁴⁵ A-B-X: *Semea*.

⁶⁴⁶ Desberdin A-B-X edizioetan: *ta Espiritu Santua. Siñisten dut zu zarala Jainco asieraric izandu etzuena*.

⁶⁴⁷ A: *bea*.

⁶⁴⁸ X: *Cenlurac*.

⁶⁴⁹ A-B-X: *gaucequin*.

⁶⁵⁰ X: *Jesu-Cristo*.

⁶⁵¹ A-B-X: *vicitu cen*.

⁶⁵² A-B-X: *ill cen*.

⁶⁵³ A-B-X: *igan cen*.

⁶⁵⁴ B: *etortceco*.

⁶⁵⁵ A-B: *gañeracoai*.

X: *gañeracoei*.

⁶⁵⁶ B: *beçala*.

⁶⁵⁷ A-B-X: *Jaincoa*.

virtute⁶⁵⁸, ta Ceruco doaien iturria: Eta⁶⁵⁹ gucia beingoan esateagatic, siñisten ditut ecin utseguin dezaquean Eliz Ama Santuac⁶⁶⁰ eracusten dituen eguia guciac. Indazu Jauna siñiste vici bat, ta siñiste arc⁶⁶¹ escatcen duen bezala⁶⁶² vicitceco gracia.

[53] OFERTORIOCOAN⁶⁶³

Jauna, zor dizudan gaciari⁶⁶⁴ erantzuteagatic, ta⁶⁶⁵ beguitan artu ditudan nere becatuen alderaco⁶⁶⁶ ematen dizut Apaizaren escuz, diran gauza guciac baño gueiago balio⁶⁶⁷ duen, ta gure zorrac bere gain artu cituen⁶⁶⁸ zure Semea. Seme onegatic barcatu behar⁶⁶⁹ dituzu nere zorrec, emen nerequin arquitcen diranen, edo zure gracion ceudela ill ciranen zor guciac, eta lembicicoric nigandic cerbait uste duten, edo ichedan dezaqueen guciac⁶⁷⁰.

---

⁶⁵⁸ A-B-X: *virtuteen*.

⁶⁵⁹ B-X edizioek ez dute juntagailurik erabili.

⁶⁶⁰ X: *Santac*.

⁶⁶¹ A-B-X: *onec*.

⁶⁶² B: *beçala*.

⁶⁶³ A: atalburuaren gainean, bertan adierazitakoaren irudia.

⁶⁶⁴ A-B-X: *gaciari*.

⁶⁶⁵ A-B-X: *eta*.

⁶⁶⁶ B-X: *alde*.

⁶⁶⁷ B-X: *valio*.

⁶⁶⁸ A-B-X: *dituen*.

⁶⁶⁹ A: *bear*.

⁶⁷⁰ Esaldi honek erredakzio desberdina izan zuen A-B-X edizioetan. Honatx: *Seme onegatic barcatu bear* [A] / *behar* [B-X] *dituzu nerea ez-cic* [A] / *nereac ez-cic* [B-X], *emen nerequin arquitcen* [A-X] / *arquitcen* [B] *diranen, ta Purgatoriam dauden* [A] / *daudenen* [B-X], *zor guciac, eta ez dezaquila eman bague utci, nigandic cerbait uste dutenac* [A-B] / *dutenai* [X] *bear* [A] / *behar* [B-X] *duten gauzaric*.

[54] CONSAGRATU ARTEAN⁶⁷¹

Gugana zatocen ezquero, gure Jesus maitea, garbi zazu gure bihotza⁶⁷² becatuen loi, ta ecutsi ciquiñetatic⁶⁷³, bada ecin dagoque zure beguietan gauza loi, ta lizunic⁶⁷⁴. Amorez erretcen dagoen zure Bihotceco⁶⁷⁵ sutic eman behar⁶⁷⁶ diguzu cerbait, bero dedin gurea, ta maita zaitzagun gogotic. Asco zor dizut, Jesus maitea, bada gugatic, ez urtean bein, baicic egunoroco, ta egunean anitz aldiz⁶⁷⁷, etorcen zara Mezacoan⁶⁷⁸ gugana; eta⁶⁷⁹ Gurutcean odola [55] eman cenuen bezala, nai duzu cere aldetic gure zorren alderaco cere odola, cere gorputza, ta zarana eman cere Aitari⁶⁸⁰. Non arquituco ditugu, zuri zor zaizquitzun esquerrac!

Jesusen, ta gure Aita, Cerua utci gabe, lurrean arquitcera doan zure Semearen Bihotceco amoreac gatic, artu zazu harren Eliza guciagatic, Elizaco Nagusiatic gatic, gure aide adisquide, ta gure etsaiagatic ematera goazquitzun beraren gorputz, ta mundu guciac baño gueiago valio duen odol garbia⁶⁸¹.

---

⁶⁷¹ A: atalburuaren gainean, bertan adierazitakoaren irudia.

⁶⁷² A: *biotza*.

⁶⁷³ A-B-X: *ta cutsitic*.

⁶⁷⁴ A-B-X: *bada ez dago ongui zure beguietan gauza lizunic*.

⁶⁷⁵ A: *Biotceco*.

B-X: *Bihotceco*.

⁶⁷⁶ A: *bear*.

⁶⁷⁷ A-B-X edizioetan: *bada gugatic, urtean bein ez ecic egunoro* [A] / *egun oro* [B-X], *ta egunan* [A] / *eguenan* [B] / *egunean* [X] *anitz aldiz ere* [X].

⁶⁷⁸ B: *Meçacoan*.

⁶⁷⁹ A-B-X: *ta*.

⁶⁸⁰ Perpaus horren ordezt, A-B-X edizioek honako esaldi xume hau dakarte: *Mezacoan gugana, ta etorcen zara gurutcean eman cenuen, odola gure zorren alde cere Aitari* escaincera [A] / *esqueincera* [B-X].

⁶⁸¹ Honela argitaratua zuten A-B-X edizioek pasartea: *Jesusen, ta gure Aita, Cerua utci gabe, lurre-ra dator zure Semea. Badaquizu, Seme onec mundu guciac baño gueiago valio duela. Badaquit nic ere, ez dela au* [A] / *hau* [B-X] *adiña, estimatcen dezun gauzaric. Onembat estimatcen dezun cere Semea eman nai dizut Eliza guciaren, Elizaco Nagusien, nere Aide, Adesquide* [A] / *Aidsquide* [B] / *adisquide* [X], *ta Etsai guciaren icenean*.

[56] Ecarritzazu⁶⁸² cere Elizara, Eliz onetan⁶⁸³ sartu baguez, galduriz⁶⁸⁴ dabil-tzan guciac. Goratzazu⁶⁸⁵, edo jaso becaturic⁶⁸⁶, becatuaren loiean dauntz-anac⁶⁸⁷. Ar dezatela⁶⁸⁸ elcar, elcar⁶⁸⁹ icusi nai ez dutenac. Atera bitez⁶⁹⁰ Pur-gatorioco sutic, an erretcen daudenac, ta⁶⁹¹ lembicico lecuan Jesusen Bihotza⁶⁹², ta Ama Virgíña⁶⁹³, gueiena maitatu dutenac; eta⁶⁹⁴ lagun cequiz-quigu⁶⁹⁵ guri, izan gaitecen vici garaño behar⁶⁹⁶ dugunac.

Orain Apaizaren escuz zure escuetaraco da gure zorren pagatzalle zure Seme maitea, ta⁶⁹⁷ egunen batean [57] aguertu bearco⁶⁹⁸ dut nic ere, zuri nere zorren

---

Agerikoa da argiagoa dela Longasen argitalpeneko erredakzioa, batik bat *cere Semea eman nai dizut* perpausaren esanahiari zegokionez.

⁶⁸² A-B-X edizioek honela ekiten diote perpausari: *Seme beragatik ecarritzazu [A] / ecarzquitzu [B] / ecazquitzu [X]*.

⁶⁸³ A-B-X: *Elizan*.

⁶⁸⁴ A-B-X: *galduric*.

⁶⁸⁵ B-X: *Gora izquitzu*.

⁶⁸⁶ A-B-X: *becatutic*.

⁶⁸⁷ A-B-X: *dautzanac*.

⁶⁸⁸ A-X: *bezate*.

B: *beçate*.

⁶⁸⁹ A-tik jaso, B-Z edizioek ez baitakarte bigarren *elcar* hau; eta X edizioak, *elcara*.

⁶⁹⁰ X: *bielcartez*. Agerikoa da begien aurrean zuzenketetarako zuten B edizioko bigarren *elcarren* falta osatzean, konfusioz (ezlekuan idatzitako eskuzko ohar batek nahasturik, seguru asko), beste *elcar* hau *isuri* zitziela tipografoei *bitez* aditzaren erdian.

⁶⁹¹ A-B-X: *eta*.

⁶⁹² A: *Biotza*.

⁶⁹³ X: *Virgína*.

⁶⁹⁴ B-X edizioek ez dute juntagailurik erabiltzen, puntuaren ondoko perpaus bilakatu baitute on-dokoa.

⁶⁹⁵ A-B-X: *zaquizquigu*.

⁶⁹⁶ A: *bear*.

⁶⁹⁷ A-B-X edizioek ez dute juntagailurik erabili, puntuaren ondoko perpaus bilakatu baitute on-dokoa.

⁶⁹⁸ B-X: *bearco*.

contua⁶⁹⁹ ematera. Ah gaurdanic iltcen balira nere asmo, lan, ta gogo gaisto guciac, nere, behar⁷⁰⁰ ez diran itzaquin⁷⁰¹! Gueroz izain ninzaque zure beguietan aguer litequean⁷⁰² presenta. Gugatic Aldarera zatocen Jesus maitea eguin gaitzatu bat cerequin. Erre zazu⁷⁰³ cere suz nere bihotza⁷⁰⁴, ta utzazu gucia zure⁷⁰⁵ dirudiela gueroz⁷⁰⁶ izan ez dezan⁷⁰⁷, zuc nai ez decun⁷⁰⁸ asmo, edo gogoric.

[58]⁷⁰⁹ HOSTIA⁷¹⁰ SANTU⁷¹¹ GORATCEAN⁷¹²

Amorez Bihotza⁷¹³ erretcen daducazun, munduco becatnac⁷¹⁴ quentcen⁷¹⁵ dituzun⁷¹⁶. Ceru lurrac ondasunez betetcen dituzun, ta Hostia⁷¹⁷

---

⁶⁹⁹ A-B-X: *contu*.

⁷⁰⁰ A: *bear*.

⁷⁰¹ A: *itcequin*.

B: *hitzequin*.

X: *hitcequin*.

⁷⁰² X: *nindequean*.

⁷⁰³ B: *zacu*.

⁷⁰⁴ A: *biotza*.

⁷⁰⁵ A-B-X: *zurea*.

⁷⁰⁶ A-B-X edizioek ez dakarte *gueroz* delakoa.

⁷⁰⁷ B: *ican ez deçan*.

⁷⁰⁸ A-B-X: *duzun*.

⁷⁰⁹ A: hurrengo atalburuaren gainean, bertan adierazitakoaren irudia dator.

⁷¹⁰ X: *Hosti*.

⁷¹¹ A-B-X: *Santua*.

⁷¹² B: *goratzean*.

⁷¹³ A: *Biotza*.

⁷¹⁴ A-B-X: *becatuac*.

⁷¹⁵ A: *quen-cen*.

X: *quentzen*.

⁷¹⁶ A-B-X: *dituzun*.

⁷¹⁷ X: *Hosti*.

horretan⁷¹⁸ zauden Jesus maitea, indazu cere sutic cerbait, eta erre zazu nere bihotza⁷¹⁹, esqueñi diozadan zurearequin batean zure Aitari: bitartean indazu eguin ditudan becatuen ciñezco damu, ta urriqumentu andi bat⁷²⁰.

[59] CALIZA GORATCEAN⁷²¹, TA ONDOTIC⁷²²

Guciac gatic isurri⁷²³ ciñan Jesusen odola, itzali zazu, nere bihotza⁷²⁴ erretcen duen, lurreco su ciquin gaistoa, ta garbi zadazu becatuaren loi, ta cutsuetatic, ta⁷²⁵ indazu, berriz loiean erori ez nadin, escua.

Niri escua emateagatic, besoac gurutcean zabaldu cenituen, infernuco miru gaistoac nere ondotic cebiltzanean⁷²⁶, zure Bihotcean⁷²⁷ gorde nendin, cere bularra idequia⁷²⁸ utci cenidan, ta nere becatuen, [60] loiac quentceco, cenuen odol gucia eman cenuen Jesus maitea, orain berritcen da, nere one-raco Meza Santu onetan ambat nequerequin eraman cenuen Pasio Santua⁷²⁹. Orduco neque, betico amore, ta oraingo favore berriagatic⁷³⁰, lagun

⁷¹⁸ A-B-X: *orretan*.

⁷¹⁹ A: *biotza*.

⁷²⁰ A: testuaren azpian, uso baten irudia.

⁷²¹ B: *Goratzean*.

⁷²² A: atalburuaren gainean, bertan adierazitakoaren irudia.

⁷²³ A-B-X: *isuri*.

⁷²⁴ A: *biotza*.

⁷²⁵ B-X: *eta*.

⁷²⁶ B-X: *cebiltzañean*.

⁷²⁷ A: *Biotcean*.

B-X: *Bihotzean*.

⁷²⁸ A-B-X: *idiquia*.

⁷²⁹ A-B-X edizioek beste modu honetara emana zuten pasarte hori: *cenuen odol gucia eman cenuen, Jesus*, au [A] / hau [B-X] *bein* eguiatea [A] / eguitea [B-X], *guti baliz* bezala [A] / beçala [B] / becala [X] *orain berritcen da gucia, bada berritcen da*, al [A] / hal [B-X] bezala [A-X] / beçala [B] , Meza [A-X] / Meça [B] *Santuan ambat nequerequin eraman cenuen Pasioa*.

⁷³⁰ A-B-X edizioek honela: *Orduco nequeagatic, betico amoreagatic, eta oraingo favore berriagatic*.

zaquizquit⁷³¹ nere vici gucico neque lanetan izan ditecen guciac zure beguie-
tara aguer ditezqueanac.

HOSTIA SANTUAREQUIN GURUTCEAC⁷³² EGUITEAN⁷³³

Gurutcean goraturic munduari beguira egondu [61] ciñan Jesus maitea,
beguira zagozu beharreen⁷³⁴ dagoen nere anima tristeari eta⁷³⁵ emaiozu
behar⁷³⁶ duen atsequin⁷³⁷, consuelo⁷³⁸, ta gracia⁷³⁹.

PATER NOSTER ESATEAN

Cerorrec eracutsi cenigun *Aita gureco*⁷⁴⁰ otoitz, edo oracioan escatcen
den gauzaric, uca ez daquidan, nai diet, zure esanac eguiteagatic⁷⁴¹, Jesus
maitea, barcatu zure icenean nere etsaiai⁷⁴² eguin didaten gaizqui, edo vide-
gabe gucia; ta indazu ordañez nere culpen barcacioa.

---

⁷³¹ B-X: *zaquitquit*.

⁷³² A-B: *Gurutzeac*.

⁷³³ A: atalburuaren gainean, bertan adierazitakoaren irudia.

⁷³⁴ A-B-X: *beharreen*.

⁷³⁵ A-B-X: *ta*.

⁷³⁶ A: *bear*.

⁷³⁷ A-B-X: *atsequin*.

⁷³⁸ X: *consueo*.

⁷³⁹ A: testuaren azpian, hurrengo orrialdeko atalburuak adierazten duenaren irudia.

⁷⁴⁰ A: *gurreco*.

⁷⁴¹ B-X: *egutea-gatic*.

⁷⁴² B-X: *etsaiei*.

[62] AGNUS DEI ESATEAN⁷⁴³

Munduco becatuac quentceco⁷⁴⁴ cere odol gucia eman cenuen, Bildots manso Jesus ona, balia⁷⁴⁵ daquidala odol garbi hori⁷⁴⁶, ta⁷⁴⁷ quen diezadala nere culpen loi gucia, ta utz nazala indarrez beteric nere pasio, ta aztura gaistoac garaitceco, ta nai nuquean bezala eguin ditzadan nai duzun gauza on guciac eguiteco⁷⁴⁸.

COMUNIOCO DEMBORAN

Gorputza Gurutcean ill ceneco, animarequin [63] limboco guciac ecusi⁷⁴⁹, ta atseguin, ta gustoz betetcera jaitsi ciñan Jesus maitea, atoz arren nere barren illun hau arguiz, ta graciaz⁷⁵⁰ betetcera, edo zouden⁷⁵¹ Aldare orretatic, indazu Comunio Santu batean irabaz nezaquean gucia.

---

⁷⁴³ A: atalburu honen gainean, bertan adierazitakoaren irudia.

⁷⁴⁴ X: *quenceco*.

⁷⁴⁵ A-B-X: *valia*.

⁷⁴⁶ A-B-X: *ori*.

⁷⁴⁷ A-B-X edizioetan ez dator juntagailurik eta bai, ordea, puntu eta koma argiak.

⁷⁴⁸ A-B-X edizioetan honela ematen da pasartea: *ta nai nuquean* bezala [A-X] / beçala [B], *nere gauza guciac eguiteco*.

A: testuaren azpian, hurrengo orrialdeko atalburuak adierazten duenaren irudia.

⁷⁴⁹ A-B-X: *ecustera*.

⁷⁵⁰ A-B-X: *graciç*.

⁷⁵¹ A-B-X: *zauden*.

AZQUEN⁷⁵² OTOITZ, EDO ORACIOETAN⁷⁵³

Limbotic atera, ta berrogeigarren⁷⁵⁴ egunean Limbocoacquin⁷⁵⁵ Cerura igan ciñan Jesus gurea, eraman nazazu, deritzazunean, nequezco vici hone-tatic⁷⁵⁶, nequeric ez duen cere gloriara⁷⁵⁷.

[64] AZQUENECO EVANGELIOAN

Cerura igatearequin⁷⁵⁸ triste guelditu ciran zure Apostolo, ta gañeracoai Espiritu Consolagarria bidaldu cenien Jesus ona, eguizu datorquidala niri ere, bere graciaren consueloz betetcera; indarrac arturic, eta emengo ne-queac garaitcen⁷⁵⁹ ditudala, sar nadin egunen batean; angoen lagun izatera, cere⁷⁶⁰ Ceruan. Amen.

---

⁷⁵² A: atalburuaren gainean, bertan adierazitakoaren irudia dator.

⁷⁵³ B-X: *Oracioan*.

⁷⁵⁴ A: *berrogeueigarren*.

⁷⁵⁵ A-B-X: *limbocoequin*.

⁷⁵⁶ A-B-X: *onetatic*.

⁷⁵⁷ A: testuaren azpian, hurrengo orrialdeko atalburuak adierazten duenaren irudia dator.

⁷⁵⁸ B-X: *zu igatearequin*.

⁷⁵⁹ A: *garaitzen*.

⁷⁶⁰ A-B-X: *zure*.

[65]

Calvarioco estacioac⁷⁶¹

Calvarioco devocioa da Jesusengo Amac, Jerusalemic asi, ta Semearen Sepulcraño, iltcera ceramatenean, aren ondotic asco nequerequin cebillela eracutsia⁷⁶². Jesus Onari vide hartan⁷⁶³ guertaturicacoaren⁷⁶⁴ señalezat⁷⁶⁵, dauden Gurutce bacoitcean belaunico esan behar⁷⁶⁶ [66] da ango otoitz, edo ofrecimentua, *Aita gurea*, ta *Ave Mariarequin*. Jesusen Ama da munduco vide macurrac, eta josteta ciquiñac utciric vide au artu nai dutenen guia, edo guidari⁷⁶⁷. Amabigarren Inocencio ceritzan Aita Santuac laudatua daduca, ta Indulgenciaz⁷⁶⁸ betea Calvarioco devocioa. Irabaci⁷⁶⁹ di-tuenac ascotan, behar⁷⁷⁰ du maiz ibilli emen Jesusen Amaren ondotic.

---

⁷⁶¹ A: izenburuaren azpian, Jesukristoren pasioarekin lotura duten sinbolo, tortura-tresna eta elementu zenbaitez osatutako koadroa dator.

⁷⁶² A-B-X edizioek honela dakarte lehen perpausa: *Calvarioco devocioa, Jesusen Amac, Jerusalemic asi ta Semearen obi edo Sepulcraño, eguin zuen videarequin eracutsia da*. Nabarmentzekoa da aditz nagusiaren toki-aldaketa.

⁷⁶³ A-B-X: *artan*.

⁷⁶⁴ A-B-X: *gertaturiacoaren*.

⁷⁶⁵ X: *señalezat*.

⁷⁶⁶ A: *bear*.

⁷⁶⁷ A-B-X: *guidaria*.

⁷⁶⁸ A-B-X: *Indulgenciz*.

⁷⁶⁹ A-B-X: *irabacico*.

⁷⁷⁰ A: *bear*.

[67] CALVARIOCO VIDEA ASITCEAN⁷⁷¹ EGUIN BEAR⁷⁷² DEN OTOITZA

Astera noan Calvarioco videan eman behar⁷⁷³ ditudan pausoac⁷⁷⁴ izan bitez, Jesus maitagarria, zuc Gurutce pisuarequit⁷⁷⁵ cembiltzala⁷⁷⁶, Jerusalem-ic Calvariora eman cenituenen icenean, ta Aita Santuac devocio hau⁷⁷⁷ eguiten dutenai beresi⁷⁷⁸, edo señalatu diezten Indulgentiac⁷⁷⁹ irabatceco⁷⁸⁰. Orretaraco escatcen dizut Bihotz gucitic, Elizaren behar, estutasun, edo necesidadeac gatic⁷⁸¹. Irabazten dudan gucia izan bedi [68] nic gueiena zor dietedan⁷⁸², edo zuc nai duzun⁷⁸³, ta Purgatorioan erretcen⁷⁸⁴ dadenen⁷⁸⁵ favorean⁷⁸⁶.

---

⁷⁷¹ A-B: *asitzean*.

⁷⁷² B-X: *behar*.

⁷⁷³ A: *bear*.

⁷⁷⁴ A-B-X: *pausuac*.

⁷⁷⁵ A-B-X: *pisuarequin*.

⁷⁷⁶ B: *cembiltçala*.

⁷⁷⁷ A: *au*.

⁷⁷⁸ A-B-X: *bereci*.

⁷⁷⁹ A-B-X: *Indulgentiac*.

⁷⁸⁰ A-B-X: *irabatceco*.

⁷⁸¹ A-B-X edizioek ez dakarte koiuntura politiko-erlijiosoarekin ezin lotuago zegoen perpaus hau.

⁷⁸² B-X: *diedan*.

⁷⁸³ A-B-X: *dezun*.

⁷⁸⁴ A: *erretzen*.

⁷⁸⁵ A-B-X: *daudenen*.

⁷⁸⁶ B-X: *favore*.

LEMBICICO⁷⁸⁷ GURUTCECO⁷⁸⁸ OTOITZA

Azoteen ondoan ematen zaio Jesus onari ilceco⁷⁸⁹ Sentencia

Gaizquigullea bezala loturiz Juez gaistoen echez eche erabilli cinduzten, ta azotez urratu ta ondoan, Pilatosec Gurutceco eriotz gogorrera sentenciatu cinduen [69] nere Jesus maitea, lagun zaquizquit, eraman ditzadan zure icenean, izaten ditudan videbague, charqueri, ta neque guciac, nere necatcearequin emen zurequin irabaz dezadan Ceruco atseguin, ta gloria⁷⁹⁰. Amen. *Aita gurea, ta Ave Maria, etc.*

BIGARREN GURUTCECO⁷⁹¹ OTOITZA

Ematen zaio soñera Gurutcea⁷⁹²

Ni nere etsaien⁷⁹³ escuetara ez nadin, cere etsaien [70] escuetara cere burua utci cenuen, ta ni becatuen petic ateratceagatic nere becatuac eguin dizuten Gurutce pisu, edo sendorra cere gain artu cenuen Jesus ona⁷⁹⁴, in-

---

⁷⁸⁷ B: *Embico*.

⁷⁸⁸ B: *Curtutzeco*.

⁷⁸⁹ A: *ilzeco*.

⁷⁹⁰ Erredakzio berriaren aurretik A-B-X edizioek honela mamituta zekarten otoitza: *Gaizqui-gulle bat bezala [A-X] / beçala [B] loturic Juezez Juez ibili ciñan, ta azotez urratua utci cinduzten [A] / cinduzten [B-X], Jesus maitea, Pilatosec eman cizun, ta gugatic onzat artu cenuen Gurutcean illceco sentencia [A-B] / sentenci [X] gogorratic, lagun zaquizquit [A] / zaquitquit [B-X] eramaten, izaten ditudan videbague [A] / bidebague [B-X], charqueri, ta neque guciac, nere necatcearequin irabaz dezadan Ceruco atseguin, ta gloria.*

⁷⁹¹ A-B: *Gurutzeco*.

⁷⁹² A: *Gurutzea*.

⁷⁹³ A-B-X: *etsaien*.

⁷⁹⁴ Zertxobait aldatua da A-B-X edizioek dakarten bertsoia: *cere etsaien escuetara zaran, ta ni becatutic ateratceagatic Gurutce pisu, ta sendo [A] / sendor [B-X] ori sonean [A] / soñean [B-X] daramazun Jesus Ona.*

dazu cere gracia, edo⁷⁹⁵ escua, nere oben,⁷⁹⁶ ta⁷⁹⁷ culpac behar⁷⁹⁸ duten neque, ta castigüen⁷⁹⁹ gurutcea eraman dezadan gogo on, edo borondate⁸⁰⁰ osoarequin, nagoen guero Ceruan zurequin⁸⁰¹ nequeric bague, ta atsequin, ta gustoz⁸⁰² beteric secula gucian. Amen. *Aita gurea, ta Ave Maria.*

[71] IRUGARREN GURUTCECO OTOITZA⁸⁰³
*Erortcen*⁸⁰⁴ *da Gurutcearen azpian*

Andia da nombait⁸⁰⁵, nere bihotceco⁸⁰⁶ Jesus, nere oben, edo culpen⁸⁰⁷ Gurutcea, bada erori eraci du bazterric bagueco indarrac dituen Jaungoico guizon bat! Nola ote naducate culpa horiec orrelaco indarric ez dudan criatura char au! Indazu arren horien itsustasuna ezagutceco behar dudan arguia, ta lagun zaquizquit cere graciarequin, [72] garbi dezadan negarrez, loitu didaten anima. Amen⁸⁰⁸. *Aita gurea, ta Ave Maria, &c.*

---

⁷⁹⁵ A-B-X: *ta.*

⁷⁹⁶ A-B-X: *obenac.*

⁷⁹⁷ A-B-X: *eta.*

⁷⁹⁸ A: *bear.*

⁷⁹⁹ A-B-X: *neque/-/castiguen.*

⁸⁰⁰ A-B-X: *vorondate.*

⁸⁰¹ A-B-X: *nagoen guero zurequin batean.*

⁸⁰² A-B-X edizioetan ez da juntagailurik: *atsequin gustoz.*

⁸⁰³ A: *Irugarren Gurutcea.*

B: *Irugarren Gurutcea.*

X: *Irugarren Gurutcea.*

⁸⁰⁴ B: *Erortzen.*

⁸⁰⁵ A: *nonbait.*

⁸⁰⁶ A: *biotceco.*

⁸⁰⁷ A-B-X: *nere obenen, ta culpen.*

⁸⁰⁸ A-B-X edizioek bestelako erredakzioa dakarte: *bada ecin jasoz, ba zara, ere [A] / izanic zu [B-X] Jainco guizon indarsua, eroria zautza orren azpian. Lagundu nai niqezu, Jesus maitea, zautzan lecutic jaiquitcen. Badaquit nola: arintcen [A] / arincen [B-X] dudala zure gurutcea, ta uzten ditudala beca-*

LAUGARREN GURUTCECO OTOITZA⁸⁰⁹
*Batzen du bere Virgīna Ama*⁸¹⁰

Izandu den Semeric Onena galt era⁸¹¹ zoacen Aingueruen Erreguin garbia⁸¹², orra non datorren Gurutce pisu bat soñean duela zure Seme maitagarria⁸¹³. Ezba ezu nai odolturic dena, ta icerdiz, ta [73] reloiez⁸¹⁴ betea ecustearequin erdira daquizun cere Bihotza, ez diozazula beguiratu⁸¹⁵; edo beguiratcen⁸¹⁶ badiozu, izan bedi⁸¹⁷ berari escatceco, nere nequeac ondo eramateco, didala gracia, ta guero betico gloria⁸¹⁸. Amen. *Aita gurea, ta Ave Maria, &c.*

---

tu guciac. Indazu eguin ditudanen damu andi bat, eta berriric ez eguiteco, gracia. Ala [A] / Hala [B-X] guerta dedilla.

⁸⁰⁹ A: *Laugarren Gurutzea.*

B-X: *Laugarren Gurutcea.*

⁸¹⁰ A-B-X: *Batcen [A] / Batzen [B] / Patcen [X] du Jesusec Ama.*

⁸¹¹ A-B-X: *galtcera.*

⁸¹² *Aingueruen Erreguina garbiaren ordez, A-B-X edizioetan: Ama Virgīna.*

⁸¹³ *Zure Seme maitagarriaren ordez, A-B-X edizioetan: zurea.*

⁸¹⁴ *Loiez hitzaren transkribatze-akatsa ala herdoilezen aldaera? Alegia, zikinkeriaz betea.*

⁸¹⁵ *Perpau horren ordez, A-B-X edizioetan: ecusi nai ezbadezu odolturic dena, ta icerdiz, ta loiez betea; nai ezbadezu [A] / ez-pa dezu [B-X], ura orrela ecusteac erdira diezazun cene Biotza [A] / dezan zure Bihotza [B-X], ez da cer beguiratu.*

⁸¹⁶ A: *beguiratzen.*

⁸¹⁷ A-B: *bebi.*

⁸¹⁸ *Horren ordez, A-B-X edizioetan: nere nequeac ongui eramateco, ta cerua irabateco bear [A] / irabazteco behar [B-X] dudan gracia.*

BOSTGARREN GURUTCECO OTOITZA⁸¹⁹
*Laguntzen*⁸²⁰ *dio Gurutcea erameten*⁸²¹ *Simon Cirineoc*⁸²²

Calvariora baño len Gurutce pean asnasea, ta [74] vicia gal cenitzan beldurrac, ta Gurutcean ilcez josiric eraman ditequean nequeric andienean ecusteagatic zu⁸²³, eman cizuten lagun⁸²⁴ Simon ceritzan guizon bat⁸²⁵. Ar nazazu, harren, ni ere vide gogor onetan cere laguntzac⁸²⁶, sar nadin guero zurequin batean, Gurutce orretan irabaci⁸²⁷ behar⁸²⁸ didazun Ceruco glorian. Amen. *Aita gurea, ta Ave Maria, &c.*

---

⁸¹⁹ A: *Bostgarren Gurutzea.*

B-X: *Bostgarren Gurutcea.*

⁸²⁰ B: *Laguntzen.*

⁸²¹ A-B-X: *eramaten.*

⁸²² A-B: *Cireneoc.*

⁸²³ A-B-X edizioetan desberdina: *Gurutce pean vicia gal cenezan beldurrac* [A] / *beldurrez* [B-X], eta [A-B] / ta [X] *lembait len Gurutcean ilcez josiric ecusteagatic zu.*

⁸²⁴ A-B-X: *lagun eguiteco.*

⁸²⁵ A-B-X edizioek honako esaldi hau dakarte jarraian erantsia: *Zori oneco guizona ori: ta zori onecoa ni ere, artcen ba-ninduzu orrequin batean!*

⁸²⁶ A-B-X edizioetan: *Ar nazazu arren orain cere lagunzat* [A-B] / *lagunzat* [X].

⁸²⁷ A: *irabatzi.*

B: *irabatci.*

⁸²⁸ A: *bear.*

SEIGARREN GURUTCECO OTOITZA⁸²⁹*Garbitcen*⁸³⁰ *dio Veronicac icerdia*

Gurutce pisuarequin⁸³¹ cembiltzanean⁸³², errotcen⁸³³ citacitzun⁸³⁴ odol, ta icerdia garbitceco⁸³⁵, Veronicac ecarri cizun oialean, cere antza, ta imagiña utci⁸³⁶ cenion⁸³⁷ Jesus nequez⁸³⁸ betea, utzazu⁸³⁹ nere bihotcean⁸⁴⁰ ere zure neque gucien señailea, oroi nadin zuri zor dizudanaz, ta nagoen beti esquerrac ematen⁸⁴¹ emen, ta Ceruan. Amen. *Aita gurea, ta Ave Maria.*

---

⁸²⁹ A-B: *Seigarren Gurutzeco Otoitza.*

⁸³⁰ B: *Garbitzen.*

⁸³¹ A: *pisaurequin.*

⁸³² A: *cembiltzanean (?) (tintaz lausotua).*

⁸³³ A-X: *erortcen.*

B: *erortcen.*

⁸³⁴ B-X: *citacitzun.*

⁸³⁵ B: *garbitceco.*

⁸³⁶ A: *utzi.*

⁸³⁷ A-B-X: *cenuen.*

⁸³⁸ X: *nequez.*

⁸³⁹ A: *utzazu.*

⁸⁴⁰ A-X: *biotcean.*

B: *bihotcean.*

⁸⁴¹ A-B-X: *esquerrac zuri ematen.*

[76] ZAZPIGARREN GURUTCECO OTOITZA⁸⁴²

*Erortcen*⁸⁴³ *da bigarren aldian*

Simon Cirineoc⁸⁴⁴ laguntcen⁸⁴⁵ dizularic⁸⁴⁶, Gurutcea⁸⁴⁷ ecin eramanez, berriz erortcen⁸⁴⁸ zaran, Jesus maitea; orduan artu cenituen ille tiraca, ta ostico ciquifiac gatic, indazu gracia, ar ditzadan⁸⁴⁹ nic zure icenean lurrean eguiten zaizquidan videbague guciac, nagoen guero, zu ecusten zaitudala, atseguin, ta gustoz beteric Ceruan. Amen⁸⁵⁰. *Aita gurea, ta Ave Maria.*

---

⁸⁴² A: Zazpigarren Gurutzea.

B-X: Zazpigarren Gurutcea.

⁸⁴³ A: Erortcen.

B-X: Erortzen.

⁸⁴⁴ A-B: Cireneoc.

⁸⁴⁵ A: laguntzen.

⁸⁴⁶ A-B-X: dizula ere.

⁸⁴⁷ A: gurutzea.

⁸⁴⁸ A-B-X: erori.

⁸⁴⁹ A: ditzadau.

⁸⁵⁰ X: Am.

[77] ZORTZIGARREN GURUTCECO OTOITZA⁸⁵¹*Itz*⁸⁵² *eguiten die Jerusalemgo Alabai*

Flaquiaz⁸⁵³, cargaz, ta nequez beteric cembiltzanean⁸⁵⁴, necatua ez ba-
 ceunde bezala⁸⁵⁵, Jerusalemgo Alabai jaquin behar⁸⁵⁶ zutena eracutsi cenien
 Jesus maitagarria, eracus zadazu, cer eguin behar dudan, Ceruco videan ez
 utseguiteco, ta vide honetan⁸⁵⁷ izan behar⁸⁵⁸ ditudan neque guciaquin⁸⁵⁹
 iraun dezadan zure gracion eriotceco⁸⁶⁰ orduraño, [78] ta indazu, darama-
 zun neque andiagatic, orrataraco⁸⁶¹, behar dudan laguntzea⁸⁶², ta escua.
 Amen. *Aita gurea, ta Ave Maria, &c.*

---

⁸⁵¹ A: Zortzigarren Gurutzea.

B-X: Zortzigarren Gurutcea.

⁸⁵² B-X: Hitz.

⁸⁵³ A-B: Flaquidiaz.

⁸⁵⁴ A-B-X: cembilzala.

⁸⁵⁵ B: beçala.

⁸⁵⁶ A: bear.

⁸⁵⁷ B-X: onetan.

⁸⁵⁸ X: bear.

⁸⁵⁹ B-X: guciequin.

⁸⁶⁰ B: eriotzeco.

X: eriorceco.

⁸⁶¹ A-B-X: orretaraco.

⁸⁶² A: lagutza.

B-X: laguntza.

BEDERATCIGARREN⁸⁶³ GURUTCECO OTOITZA
*Erortcen*⁸⁶⁴ *da irugarren aldian*

Becatuen azpitic atera⁸⁶⁵, ta jaiqui nadin, irugarren aldian lurrea⁸⁶⁶ zaituen gurutcearequin zabilzan Jesus necatua, lagun zaquizquit lembait len, becatuen carga utciric, [79] arin diezazudan Gurutce pisu ori⁸⁶⁷, eguin dizuten nere culpen damu andi batequin, ta irabaz dezadan gaurguero zu bihotz gucitic⁸⁶⁸, maitatceco⁸⁶⁹ gracia. *Aita gurea, ta*⁸⁷⁰ *Ave Maria*.

---

⁸⁶³ A: *Bederetcigarren*.

⁸⁶⁴ B: *erortzen*.

⁸⁶⁵ A: *tera*.

⁸⁶⁶ A-B-X: *lurrera*.

⁸⁶⁷ A: *hori*.

⁸⁶⁸ B-X: *guciz*.

⁸⁶⁹ A: *maitatzeco*.

⁸⁷⁰ B-X: *eta*.

AMARGARREN GURUTCECO⁸⁷¹ OTOITZA*Quentzen*⁸⁷² *diotzate soñecoac*

Soñecoric bague cere burua ecusi cenuenan⁸⁷³ izandu cenuen⁸⁷⁴ lotsagatin⁸⁷⁵ escatcen dizut⁸⁷⁶, Cerua izarrez, ta [80] lurra lorez estalcen duzun, Jesus nere Jaungoicoa estal nazazula graciaren, ta virtuteen⁸⁷⁷ soñeco ederrarequin, jar nadin, egunen batean, Ceruco eztei garbietaco maian Aingueru, ta Santu gucien artean.⁸⁷⁸ *Aita gurea, ta Ave Maria.*

AMAICAGARREN⁸⁷⁹ GURUTCECO OTOITZA⁸⁸⁰*Gurutcean itzatcen*⁸⁸¹ *dute Jesus*

Asma hal⁸⁸² adiña nequerequin ecarri duzun gurutcean, [81] itzaturic⁸⁸³ arquitcen zaran, Jesus Ona, nere becatuac eguin dizuten ohatce, edo oi⁸⁸⁴ gogorraatic⁸⁸⁵, edo orretan daramazquitzun neque penac gatic, eguizu ha-

---

⁸⁷¹ B: *Gurutceco.*

⁸⁷² A: *Quentcen.*

⁸⁷³ A-B-X: *cenuenean.*

⁸⁷⁴ A: aditzaren ondoan: *alque, ta lotsagatic.*

⁸⁷⁵ A-B-X: *lotsagatic.*

⁸⁷⁶ B-X edizioetan honela ondoko esaldia: *escatcen dizut, Jesus maitea, Cerua izarrez, ta lurra lorez estaltcen [B] / estaltzen [X] duzun beçala [B] / bezala [X], estal nazazula.*

⁸⁷⁷ A: *virtuten.*

⁸⁷⁸ A edizioak honako lerroalde hau du erantsia: *ta soñecoa, azotex urratu cizuten, Gorputcetic tira-ca etsaiac quentcearequin artu cenuen Oñace, ta doloreac gatic, indazu nere becatuen, ta aztura gaistoan soñeco ciquiñac quentceac emain didan Oñacea eramateco gracia. Amen.*

⁸⁷⁹ A: *Amecagarren.*

⁸⁸⁰ B: *otoitzaren orde, itza.*

⁸⁸¹ X: *ilzatzen.*

⁸⁸² B-X: *al.*

⁸⁸³ B-X: *itzatutic.*

⁸⁸⁴ A edizioak ez dakar *edo oi.*

⁸⁸⁵ A-B-X: *gogorraatic.*

rren⁸⁸⁶, gueldi dedilla nere bihotza, ta anima pena, ta neque horien⁸⁸⁷ damuzco iltcen⁸⁸⁸ zure Gurutcean jotsia⁸⁸⁹; beste⁸⁹⁰ munduraño ez dut nai zurequin necatcea beste⁸⁹¹ atseguifiñic. *Aita gurea, ta Ave Maria.*

[82] AMABIGARREN GURUTCECO⁸⁹² OTOITZA
Iltcen⁸⁹³ da Jesus Gurutcean

Oiñ⁸⁹⁴, ta escuetaco zain ezurrac iltce⁸⁹⁵z urraturic, Gorpuz⁸⁹⁶ gucia odol, ta nequez betea ceneducala, ta anima neque, edo dolozco itsaso eguiñic, azqueneco asnasea⁸⁹⁷ nigatic eman cenuen Jesus Ona, badaquit, cere neque gucien artean ez ninduzula cere gogotic utci⁸⁹⁸. Ez dut nic⁸⁹⁹ zuri nondic eman zor dizudana; eman dezaquedana, [83] ta gaurguero gogotic emain dizudana da⁹⁰⁰, nigatic eraman duzun⁹⁰¹ nequearen damu andi bat. *Aita gurea, ta Ave Maria.*

---

⁸⁸⁶ B-X: *arren.*

⁸⁸⁷ B-X: *orien.*

⁸⁸⁸ A: *itcez.*

B-X: *iltce^z.*

⁸⁸⁹ A-B-X: *jotsia.*

⁸⁹⁰ A: *bertce.*

⁸⁹¹ A: *bertce.*

⁸⁹² B-X: *Gurutceco.*

⁸⁹³ B: *iltzen.*

⁸⁹⁴ B-X edizioek honako hasiera hau dakarte: *Oiñ escuetaco zainac iltce^z urratuac, Gorpuzta odolez, ta oñacez betea, ta anima neque^zco itsaso eguiñic, azqueneco asnasearaño iduqui cenituen Jesus ona, badaquit [...].*

⁸⁹⁵ A: *itcez.*

⁸⁹⁶ A: *Gorputz.*

⁸⁹⁷ A: *atsa.*

⁸⁹⁸ A edizioak jarraian honako hau erantsia: *baita escatu ere ceniola cere Aitari nere oben, ta culpa gucien barcaciao.*

⁸⁹⁹ B-X: *nit.*

⁹⁰⁰ A edizioak hiru hitz tartekatzen ditu: *emain dizudana zure graciarequin batean, da.*

⁹⁰¹ B-X: *dezun.*

AMAIRUGARREN⁹⁰² GURUTCECO⁹⁰³ OTOITZA
Jesusen Amaren Dolorezco bacartasuna

Nere becatuac quendu cizuten cere seme bacarra illa⁹⁰⁴ ecusi cenuen⁹⁰⁵, norc nai daqui, Ama maitea, itsasoa bezain⁹⁰⁶ andia izandu cela [84] zure Bihotceco⁹⁰⁷ illuntasuna⁹⁰⁸, ta sentimentua. Damuz nago ni ere, ceren nigatic galdu duzun⁹⁰⁹, guciac baño gueiago valio duen, ta ecin gueia-goraño maite duzun⁹¹⁰ cere Semea. Cere Bihotceco⁹¹¹ neque andiagatic indazu harren⁹¹², ez zure nequeric, ta ez zure Semearen eriotza becatu berriquin⁹¹³, berritceco gracia⁹¹⁴. Amen. *Aita gurea, ta Ave Maria.*

---

⁹⁰² B: *Amairucarren.*

⁹⁰³ B: *Gurutzeco.*

⁹⁰⁴ B-X: *illic.*

⁹⁰⁵ B-X: *cenuenan.*

⁹⁰⁶ B: *beçain.*

⁹⁰⁷ B-X: *Bihotzeco.*

⁹⁰⁸ A: *illuntasun.*

⁹⁰⁹ B-X: *dezun.*

⁹¹⁰ B-X: *cenuen.*

⁹¹¹ B-X: *Bihotzeco.*

⁹¹² B-X: *arren.*

⁹¹³ A-B-X: *berriequin.*

⁹¹⁴ B-X edizioek aldaturik dakarte azken perpausa: *indazu arren*, zure nequeac, eta Semearen eriotza becatu berriequin, berritu gabe vicitceco gracia.

[85] AMALAUARREN⁹¹⁵ GURUTCECO OTOITZA⁹¹⁶
*Jesu-Christoren Sepultura Santua*⁹¹⁷

Cere Gorputcean⁹¹⁸ eraman cenituen neque andi, ta eriotza gogorraren ondoan Gorputza bera gurutcean ill, ta illen sepulturara eraman cezabela uztearequin, guizon eguiazcoa ciñala eracutsi cenuen Jesus nere Jaungoico Ona, nigatic eraman dituzun neque andi, ta eriotzagatic⁹¹⁹ escatcen dizut, izan nadilla [86] ni, comulgatcen nazan gucietan, zure Sepulcro garbia, utci nazazun orduan cere graciz⁹²⁰, ta amorez betea⁹²¹, irabaz dezadan aisa secularo gloria. Amen. *Aita gurea, ta Ave Maria.*

---

⁹¹⁵ A: *Azqueneco*. Honetan ez bezala, beste edizioetan hurrengo da *Azqueneco gurutceco otoitza*.

⁹¹⁶ A: *Otoizza*.

⁹¹⁷ X: *Santa*.

⁹¹⁸ B-X edizioek hasiera desberdina dakarte: *Badaquit, Jesus maitea, Gorputcean eraman cenituen, nequeac neque andi-gogorrac cirala* [B] / *zirala* [X]: *badaquit, ill ondoan illen sepulturara eraman cinduztela; ta badaquit, Jaincoa ez-cic* [B] / *ezecic* [X] *guizon eguiazcoa zarala. Nigatic [...]*.

⁹¹⁹ A. *er otzagatic*.

B-X: *eriotza* [B] / *eriotz* [X] *gogorragatic*.

⁹²⁰ A: *graci*.

⁹²¹ B-X edizioetan: *Sepulcro garbia; ta utci* [B] / *utzi* [X] *nazazula cere graciz ta amorez betea*.

AZQUENECO GURUTCECO⁹²² OTOITZA⁹²³
 Aguertcen⁹²⁴ zaio Magdalenari⁹²⁵

Necatua cembiltzanean⁹²⁶ zure nequeen sentimentuz, ta bere pecatuen damuz beteric zure ondotic ibilli cen [87] Magdalenari piztu, edo resucitatu, ta bereala aguertu cintzaitzan Jesus maitagarria, nai nuque ni ere emendic deitcen nazunean zure arpegui ederra Ceruan ecusteagatic, zure nequeac, eta Pasio santua⁹²⁷ gogoan ditudala garbirocho vici. Au da, Jauna, nere bihotceco alheguin guziarequin eguitea desatcen dudana, zure naia eta borondatea gauza guztietan. Indazu aharren orretaraco behar dudan gracia. *Aita gurea, ta Ave Maria*⁹²⁸.

---

⁹²² B: Gurutzeco.

⁹²³ Azken otoitz hau ez dator A edizioan, aurrekoarekin eman baitzion bukaera *Calvarioco Estacioac* atalari.

⁹²⁴ B-X: *aguercen*.

⁹²⁵ X: *Madalenari*.

⁹²⁶ B-X edizioetan honela hasiera: *Necatua cembiltzanean, Jesus maitea, zurequin cebillen, zure nequeen sentimentuz beteric Santa Maria Magdalena [B] / Madalena [X]; ta viztu, edo resucitatu orduco billatu cenuen, lengo damu sentimentuen alde atseguin andi bat ematera: nai nuque nic ere, emendic [...]*.

⁹²⁷ X: *santa*.

⁹²⁸ B-X edizioek desberdina dute amaiera: *gogoan ditudala damuz, ta sentimentu onez beteric vici. Indazu onetaraco behar dudana, ta zuc nai dezun guzia eguiteco gracia. Aita gurea, &c.*

[88]⁹²⁹

**Acto Fedeco, Esperantzaco, eta Caridadecoac,
ceñac eguin behar diradan urtean bein guchiena**

ACTO FEDECOA

Sinisten det dala Jaungoico eguiazco bat, eta iru Persona diferenteac, ceñac diraden Aita, eta Semea, eta Espiritu Santua. Sinisten det Trinitate Santisimoco bigarren Persona eguin zana Guizon Maria Santisimaren entraña garbietan Espiritu Santuaren obraz, eta virtutez, [89] guelditcen zala Señora Soberana au Virgiña, Semea eguin baño leen, eguitean, eta eguin ezquero. Sinisten det Jaun onec padecitu zuana, eta iltzana guc [sic] salvatceagatic; piztu zana illen artetic irurgarren egunean, igo zana Ceruetara, eta etorrigo dana viciac, eta illac juzgatcera: au da, onac premiatcera, eta egaitzac castigatcera. Sinisten det Aldareco Sacramentu Santuan dagoana Jesu-Christo gure Jauna Jaungoico, eta Guizon eguiazcoa, Ceruan dagoan becela. Sinisten det Ama Eliza Santa Catolica Erromacoac [90] sinisten duan guztia, eta fede onetan nai det vici, eta il.

ACTO ESPERANTZACOA

Daducat esperantza Jaungoicoagan, barcatuco diuztala nere pecatu guztia eta emango didala bere gracia, eta Gloria, bere misericordia infinitoagatic, Jesu-Christo nere Jaunaren merecimentuac gatic, eta aren Ama Santisimaren erreguac gatic, eguiten badet nere partetic obligacio dedana, eta eguin dezaquedana, ceña dan penitencia eguiazcoa.

---

⁹²⁹ *Acto Fedeco* delakoa Z edizioan bakarrik kaleratu zen (Iruñea, J. Longas, d.g.). *Jesusen Bihotza-
ren Bederatziurrenaren* ordez jarria dago eta Juan Irazustaren *Doctrina Christiana* (Iruñea, J. J. Martinez, 1739) liburutik zuzen-zuzen jasoa da. Ezaguna den bezala, Asteteren katiximaren gipuzkerazko itzulpena da. Hortik, beraz, atal hau lesakarrak erabili ohi zuten hizkeratik hain urrun egotearena.

[91] ACTO CARIDADECOAC

Amatcen det Jaungoicoa beste gauza guztiac baño gueiago eta naiago ditut galdu guztiac aren Divina Magestadea baño. Eta nai nuque amatu, munduco justo guztiac, eta Ceruco Bienaventuradu, eta Serafin guztiac amatcen duen becela. Eta posible baliz nai nuque amatu, beraren Ama, ta nere Señora Maria Santisimac amatcen duan becela. Ez amatua, ofenditua, ezatea aimbeste ofenditcen duenac, eta guztiac [92] ez amatcea, aren Divina Magestadea, bere dana izanagatic, damu det nere bihotz guztitic, eta proponitcen det enmendatcea, aren gracia mediante dala.

FIN

(X EDIZIOA: RADA, D.G.)⁹³⁰

[79]

Jesusen⁹³¹ Bihotzaren⁹³² Bederatz-urruna⁹³³

Bederatz-urren⁹³⁴ hau asi oi da Corpus Christi egunean, acaba dedin Jesusen Bihotzarenean⁹³⁵. Anizec⁹³⁶ eguin oi dute illoro ere, asitcen dute-

⁹³⁰ *Jesusen Bihotzaren Bederatziurruna* delakoa ez da Z delako edizioan azaltzen. Hori dela eta, hemen Radaren eta Anchuelaren edizioak erabili dira (X eta B, hurrenez hurren), lehena erreferentzia nagusi gisa (Rada, d.g.) eta bigarrena (Anchuela, 1751) aurrekoari falta zaizkion orrialdeak osatzeko.

Orrialde-zenbakiak edizio horiexenak dira, jakina.

⁹³¹ A edizioa: Izenburu honen aurretik dagoen orrialdea oso-osorik hartzen du Jesukristoren Bihotzaren irudiak. Askoz oiesagoa izan arren, erkaketa xume batek erakutsi bezala, irudigileak J. Loiolaren *Meditaciones del Sagrado Corazón de Jesús* idazlaneko irudia (1739; lehen orrialdea) izan bide zuen kopiatzeko erreferentzia.

⁹³² A-B: *Biotzaren*.

⁹³³ A-B: *Bederatzi-urruna*.

⁹³⁴ A-B: *Bederatci-urren*.

⁹³⁵ A: *Biotzarenean*.

⁹³⁶ A: *Anitcec*.

B: *Anitzec*.

la illaren azqueneco ostegunean, acabatzeco⁹³⁷ ill berriaren lembicico ostiralean.

Bederatz-urrena⁹³⁸ eguiten den egunetan eguin behar⁹³⁹ dira, [80] beste egunetan baño, cemait⁹⁴⁰ obra on gueiago. *Lembicicoa* izan diteque ongui confesatu, ta comulgatcea. *Bigarrena*, bost aldiz edo ditequeenetan⁹⁴¹, joatea Jesus Sacramentatua Elizan ecustera: an dion amorea cembat estimatcen duen, ta gaizqui comulgatcen diranac eman derozten sentimentuen penez dagoela, aditcera ematera.

Iruigarrena, bere mihi, begui, beharri, ta gañeraco sentiduac cuidadoz gordetcea, ta⁹⁴² osasunac laguntcen badio, edo uzten badiote eguitecoac, baruren bat edo beste ateratcea, [81] edo edocean videz gorputza cerbait necatcea.

Laugarrena, iracurtcen, edo leitcen, eta Jesusen *Bihotzeco*⁹⁴³ neque amoretan pensatcen, cerbait dembora pasatcea.

---

⁹³⁷ A: ta acabatcen.

⁹³⁸ A: Bederatzi-urrena.

B: Bederatzi-urrena.

⁹³⁹ A: bear.

⁹⁴⁰ A-B: cembait.

⁹⁴¹ A: dezaqueanetan.

B: di-ditequeenetan.

⁹⁴² A: eta.

⁹⁴³ A: Biotceco.

BEDERATZ-URRENAREN⁹⁴⁴ ASITCEA

Al badedi, eguin behar⁹⁴⁵ da bederatz-urren⁹⁴⁶ hau, edo Sacramentu Santuaren, edo Jesusen *Bihotzaren*⁹⁴⁷ Estamparen⁹⁴⁸ baten aitcinean, edo abrean. Lembicico otoitz, edo oracioa asitcen da, ciñatu, ta [82] *Nere Jesu-Christo Jauna*, &c. erran, ta ondoan⁹⁴⁹.

EGUNORO LEMBICICO LECUAN ESAN BEHAR⁹⁵⁰ DEN OTOITZA

Gure Jesus maitea, zure *Bihotzari*⁹⁵¹ Trinitade guciac eman ciozcan⁹⁵² graciaco ondasunac gatic, iguzu zurea dirudien bihotz⁹⁵³ garbi bana, bederatz-urren⁹⁵⁴ onetan escatu behar⁹⁵⁵ dizugun, ta conveni zaicula zuc daquizun guciarequin.

---

⁹⁴⁴ A: *Bederatci-urrena*.

B: *Bederatzi-urrena*.

⁹⁴⁵ A: *bear*.

⁹⁴⁶ A: *bederatci-urren*.

⁹⁴⁷ A: *Biotzaren*.

⁹⁴⁸ Ohikoa izan zen era soltean inprimatutako bederatz-urrenaren –kaieratxoa– Jesusen Bihotzaren estanpa batekin banatzea.

⁹⁴⁹ A: *Nere Jesu-Christo Jauna*, &c. pag. 5. esan ta ondoan. Erantsi beharrik ez da *Contricioa* izeneko atalera bidaltzen duela orrialdearen erreferentziak.

⁹⁵⁰ A: *bear*.

⁹⁵¹ A: *Biotzari*.

⁹⁵² A: *ciotzan*.

⁹⁵³ A: *biotz*.

⁹⁵⁴ A-B: *bederatci-urren*.

⁹⁵⁵ A: *bear*.

[83] LEMBICICO EGUNEAN BAICIC ERRAN⁹⁵⁶ BEHAR⁹⁵⁷ EZ DEN OTOITZA

Gure biotceco⁹⁵⁸ Jesus ona, gure oztasun, ta utseguiteac gugandic quentceco cere *Bihotzean*⁹⁵⁹ duzun ansia, ta deseo andiagatic, bero zazu cere amorearen suan gure bihotza⁹⁶⁰, ta lagun zaguzu, gure damu, ta sentimentuarequin zure *Bihotze*⁹⁶¹ sentimentu, ta nequeac arintcen, ta ez arren ucatu bederatci urren onetan escatcen dugun gauzaric. Ala guerta dedilla.

[84] *Orain erran*⁹⁶² *behar*⁹⁶³ *dira* iru Aita gure, &c.⁹⁶⁴ *Jesusen Bihotzaren*⁹⁶⁵ *iru*⁹⁶⁶ *señaleac aditcera ematen duten amore, ta penen icenean.*

EGUN GUCIETAN AITA ETERNOARI EGUIN BEHAR⁹⁶⁷ ZAION OTOITZA

Aita Eternoa, bitarteco emanic ecin gueiagoraño nai dizun zure Seme maitearen *Bihotza*⁹⁶⁸, escatcen dizugu, argui ditzatzula, zu ezagutu, ta maitatceco, itsuturic vici diranac; artean, ta beti nai cinduzquegu gucienean ezagutu guc, eta gogotic maitatu. Iduqui zatzu [85] cere gracion baitaiaturic dauden guciac, eta ecarri graciaren arguira, argui onetatic urrun dabilztanac. Ez dezala arren batec ere Jesus ona ezagutu bague, ta maitatu

---

⁹⁵⁶ A: *esan.*

⁹⁵⁷ A: *behar.*

⁹⁵⁸ B: *bihotceco.*

⁹⁵⁹ A: *Biotcean.*

⁹⁶⁰ A: *biotza.*

⁹⁶¹ A: *Biotceco.*

⁹⁶² A: *esan.*

⁹⁶³ A: *behar.*

⁹⁶⁴ A edizioak honako hau eransten du: *eta iru Ave Maria.*

⁹⁶⁵ A: *Biotzaren.*

⁹⁶⁶ B: *irur.*

⁹⁶⁷ A: *behar.*

⁹⁶⁸ A: *Biotza.*

bage⁹⁶⁹ gauguero utci⁹⁷⁰. Guciac gatic il cen ezquero, guciac sar ditecela beragatic Ceruan. Beraren Bihotzean⁹⁷¹ sarturic utci nai guenituque gure Aide, ta adisquide, guc zor diegun, ta guri ongui, edo gaizqui nai diguten guciac; guciac ar dezaten zuregandic emen gracia, ta beste munduan gloria. Ala guerta dedilla.

[86] Emen escatzen⁹⁷² da, Jesusen Bihotza⁹⁷³ bitarteco arturic, erditsi nai den gucia. Guero erraten⁹⁷⁴ da:

Aña. Improperium expectavit Cor meum, & miseriam, & sustinui, qui simul contristaretur, & non fuit, & qui consolaretur, & non inveni.

V. Discite à me, quia mitis sum, humilis Corde.

R. Et invenietis requiem animabus vestris.

OREMUS

Domine Jesu, qui inefabiles⁹⁷⁵ Cordis tui divitias Ecclesiae Sponsae tuae singulari dilectionis [87] beneficio aperire dignatus es, concede propitius ut gratiis coelestibus, ex hoc dulcissimo fonte manantibus, corda nostra ditari, ac recreari mereantur. Qui vivis, & regnas in saecula saeculorum. Amen.

---

⁹⁶⁹ A-B: ezagutu, ta maitatu bague.

⁹⁷⁰ A: utzi.

⁹⁷¹ A: Biotcean.

⁹⁷² A-B: escatcen.

⁹⁷³ A: Biotza.

⁹⁷⁴ A: esaten.

⁹⁷⁵ A-B: ineffabiles.

EMEN, TA COMUNIOCO EGUNETAN BEHINTZAT
ERRAN⁹⁷⁶ BEHAR⁹⁷⁷ DEN, TA ANITZ VALIO DUEN OTOITZA⁹⁷⁸

Jesusen Anima, virtutez bete nazazu.
*Jesusen Bihotza*⁹⁷⁹, *amorez erre nazazu.*
Jesusen Gorputza, salva nazazu.
Jesusen Odola, amorez zora nazazu
 [88] *Jesusen Bihotzeco*⁹⁸⁰ *ura, garbi nazazu.*
 [Jesusen icerdia, *gracizco viciz bete nazazu*]⁹⁸¹.
Jesusen Pasioa, indarsu eguin nazazu.
Nere Jesus ona, adi nazazu.
*Zure Llaguetan zure Bihotzaren*⁹⁸² *erdian gorde nazazu.*
*Ez nadilla ni ortic beñere atera*⁹⁸³.
Ez nadilla ni etsaien Escuetan erori.
*Nere eriotceco*⁹⁸⁴ *orduan deitu nazazu.*

---

⁹⁷⁶ A: *esan.*

⁹⁷⁷ A: *bear.*

⁹⁷⁸ Loiolako Inaziok oso gogoko zuen eta ordurako aski zaharra zen *Anima Christi* –Kristoren Arima– izeneko otoitza osatzen dute ondoko eskakizunek. Kristori zuzendutako eskakizunak baziren ere, haren *Bihotzaren Bederatzi-urrena* delakorako itzulita eta egokituta geratu ziren josulagunek debozio hau bultzatzen hasi zirenean (jatorrizkoan ageri ez den bigarren eskakizuna eta gainerako *Bihotz* hitzak lekuko). Honatx latinezko bertsiio ezaguna: *Anima Christi, sanctifica me./ Corpus Christi, salva me./ Sanguis Christi, inebria me./ Aqua lateris Christi, lava me./ Passio Christi, conforta me./ O bone Iesu, exaudi me./ Intra tua vulnera absconde me./ Ne permittas me separari a te./ Ab hoste maligno defende me./ In hora mortis meae voca me./ Et iube me venire ad te, ut cum Sanctis tuis laudem te, in saecula saeculorum./ Amen.*

⁹⁷⁹ A: *Biotza.*

⁹⁸⁰ A: *Biotceco.*

⁹⁸¹ Honako eskakizun hau A eta B edizioetan baino ez da azaltzen. Hori bai, Mendiburuk Mikelestorenaren A-B edizioena bezalakoa du zerrenda guztia (ikus *Jesus Bihotz maitearen Congregacio Erregla laburrac* in 1760, o. g.).

⁹⁸² A: *Biotzaren.*

⁹⁸³ Eskakizun hau ez da A eta B edizioetan ageri.

⁹⁸⁴ B: *eriotzeco.*

*Zuregana*⁹⁸⁵ eraman nazazu.
Zure Santuequin alaba zaitzadan beti secula gucian.

BIGARREN EGUNECO BIGARREN OTOITZA

Jaincoac gugana etortceco, ta beregana eramateco [89] ate, ta videtzat artu zaituen, Jesusen *Bihotza*⁹⁸⁶, egon zaitetz beti idiquia, ta zabaldua, noiz nai sar gaitecen zure Aitagana, zu maitatceco behar⁹⁸⁷ dugun graciaren esque. Iguzu zure penen pena andi bat, eta orain escatcen dizugun gucia. Ala guerta dedilla.

IRUGARREN EGUNECO BIGARREN OTOITZA

Ur garbizco iturri Jesusen *Bihotz*⁹⁸⁸ andia, egarriz itotcen⁹⁸⁹ gaude, edo zure virtute, ta devociozco urez ase naiez. Nai guenuque dembora berean, Aldare Santuan mundu [90] guciac eguin dizquitzun⁹⁹⁰ videbague, edo injurien damu andi bat, baita orain escatcen dizugun gucia⁹⁹¹ ere. Ala guerta dedilla.

---

⁹⁸⁵ B: *Zeregana*.

⁹⁸⁶ A: *Biotza*.

⁹⁸⁷ A: *bear*.

⁹⁸⁸ A: *Biotz*.

⁹⁸⁹ A: *itotzen*.

⁹⁹⁰ A-B: *diezquitzun*.

⁹⁹¹ A: *guacia*.

LAURGARREN⁹⁹² EGUNECOIA

Jesusen *Bihotz*⁹⁹³ garbi, virtute, ta Santidadezco ispillu ederra: nai guenuque, zuri beguira gaudela, hitz⁹⁹⁴, asmo, lan, ta gogo gucietan zure irudico bihotz⁹⁹⁵ batequin guelditu, baita artu ere gugatic anitzetan, ta nion baño gueiago Aldareco Sacramentu Santuan artu dituzun videbague gucien damu andi bat, egun onetan escatcen [91] dugun guciarequin. Ala guerta dedilla.

BOSTGARREN EGUNECOIA

Gure gauza, ta lan onai azqueneco izatea, edo edertasuna ematen diezun, ta *Bihotz*⁹⁹⁶ bera duzun, Jesus on maitagarria, uzten⁹⁹⁷ ditugu guciac zure escuetan, molda ditzatzun, ta utzi⁹⁹⁸ zure Aitaren beguietara atera ditezquean becala⁹⁹⁹; ta escatcen dizugu, diguzula zure escua, munducoen escutic artu dituzun videbagueen damu, ta sentimentu andi bat artceco, orain escatcen dizugun favorearequin batean. Ala guerta dedilla.

---

⁹⁹² A-B: *Laugarren*.

⁹⁹³ A: *Biotz*.

⁹⁹⁴ A: *itz*.

⁹⁹⁵ A: *biotz*.

⁹⁹⁶ A: *Biotz*.

⁹⁹⁷ A: *utcen*.

⁹⁹⁸ B: *utci*.

⁹⁹⁹ A: *bezala*.

B: *beçala*.

[92] SEIGARREN¹⁰⁰⁰ EGUNECOIA

Behar¹⁰⁰¹ duguna Jaincoari escatceco Eliz eder bat cere *Bihotzean*¹⁰⁰² utci¹⁰⁰³ diguzun Jesus, amorez betea: milla esquer zuri Eliza onetan arquitcen dugun atseguin, contentu, ta dichagatic. Ortic atera bague, nai guenituque gure egunac acabatu; nai guenituque¹⁰⁰⁴, or vici garala, gueren¹⁰⁰⁵ damuarequin zure damua¹⁰⁰⁶, ta penac arindu, ta zure escutic behar¹⁰⁰⁷ ditugun gauza guciac artu. Ala guerta dedilla.

[93] ZAZPIGARREN EGUNECOIA

Zure icenean, ta zure *Bihotze*¹⁰⁰⁸ amoreac gatic escatcen zaion gauzaric utcatcen¹⁰⁰⁹ ez¹⁰¹⁰ daquien Aytaren Seme Jainco Guizon eguiazcoa, zu bitarteco emanic, eta zure Aldareco videbagueen damu, ta sentimentuz beteric, escatcera goaz, erditsi nai duguna. Lagun zaquizquigu, uca ez diezagun beñere, escatcen dugun gauzaric. Ala guerta dedilla.

---

¹⁰⁰⁰ Akats tipografikoa da X edizio honetan argitaratu ordinala, *Eigarren* aurkitzen baitugu idatzirik.

¹⁰⁰¹ A: *Bear*.

¹⁰⁰² A: *Biotcean*.

¹⁰⁰³ A: *utzi*.

¹⁰⁰⁴ A-B: *guenuque*.

¹⁰⁰⁵ A: *gure*.

B: *guere*.

¹⁰⁰⁶ A-B: *damu*.

¹⁰⁰⁷ A: *bear*.

¹⁰⁰⁸ A: *Biotceco*.

¹⁰⁰⁹ A: *utcatzen*.

¹⁰¹⁰ A edizioak ez dakar ezezko partikula hau.

ZORZIGARREN EGUNECOA

Gure amorez urtcen zauden, Jesusen *Bihotz*¹⁰¹¹ ederra, nai guenuque gueldi litezen¹⁰¹² gure, ta gucien bihotzac¹⁰¹³ su orretan urtuac, amorez erantzuteco zure amoreari. Ez arren hau¹⁰¹⁴ ucatu, ez eta orain escatcen dugun gauzaric ere. Ala guerta dedilla.

[95] AZQUENECO EGUNECOA

Gure becatuen arantza gurutceac¹⁰¹⁵ nequez bete zaituzten, Jesus maitea, bete behar¹⁰¹⁶ dituzu zure *Bihotzeco*¹⁰¹⁷ amoreac gatic¹⁰¹⁸ graciaz¹⁰¹⁹, ta Ceruco ondasunez¹⁰²⁰ gure bihotz¹⁰²¹ gogor gaistoac. Eman behar¹⁰²² diguzu dembora berean, gure becatu itsusiac zuri eman dizuten tristuraren damu, ta tristura andi bat. Eta ez arren ucatu bederatz urren¹⁰²³ onetan escatu dizugun gauzaric. Ala guerta dedilla.

---

¹⁰¹¹ A: *Biotz*.

¹⁰¹² A-B: *litecen*.

¹⁰¹³ A: *biotzac*.

¹⁰¹⁴ A: *au*.

¹⁰¹⁵ A: *arrantza gurrutzeac*.

¹⁰¹⁶ A: *bear*.

¹⁰¹⁷ A: *Biotceco*.

¹⁰¹⁸ B: *omoreac gatic*.

¹⁰¹⁹ A: *graciz*.

¹⁰²⁰ A-B: *onsadunez*.

¹⁰²¹ A: *biotz*.

¹⁰²² A: *bear*.

¹⁰²³ A: *bederatz urren*. B: *bederatci-urren*.

[96]

JESUS BIHOTZ¹⁰²⁴ MAITEARI

Gure gusto, gure atseguin
gure Jesus maitea;
Cere *Bihotzeco*¹⁰²⁵ suan
erre zazu gurea.

Gure obenac, gure loiac
lenic quendu behar¹⁰²⁶ dira:
Ura zara, quen itzazu¹⁰²⁷;
galdu gara bestela.
Badaquigu, zaudela
gure¹⁰²⁸ amorez betea.
Cere *Bihotzeco*¹⁰²⁹ suan
erre zazu gurea

Etceuden bacarric loiac¹⁰³⁰
gure bihotz¹⁰³¹ gaistoan;
busti ta ur eguiña dago
becatuen cutsuan
Gar[...]¹⁰³²

---

¹⁰²⁴ A: *Biotz*.

¹⁰²⁵ A: *Biotceco*.

¹⁰²⁶ A: *beaz*.

¹⁰²⁷ A-B: *itzatzu*.

¹⁰²⁸ A: *gurez*.

¹⁰²⁹ A: *Biotceco*.

¹⁰³⁰ A-k bertso-lerro desberdina dakar: *Ez daude loiak utsic*.

¹⁰³¹ A: *biotz*.

¹⁰³² X edizioan erabili ahal izan dugun aleari 97 eta 98. orrialdeak falta zaizkio eta, ondorioz, atal gehienetan hura bezalakoxea den B edizioarekin (Anchuela, 1751) osatu dira hurrengo bertso-lerro gehienak.

(B EDIZIOA: ANCHUELA, 1751)

[99] Garbia da, idor¹⁰³³ dago
 Jesus ona zurea:
 Cere *Bihotzeco*¹⁰³⁴ suan
 erre zazu gurea.

Arguiz¹⁰³⁵ dago beteric
 Jesus zure *Bihotza*¹⁰³⁶:
 illumbean gurea,
 elurra bezain otza:
 emen gatoz¹⁰³⁷, aguer zazu
 zuganaco videa:
 Cere *Bihotzeco*¹⁰³⁸ suan
 erre zazu gurea.

Noizbait [noiz]bait¹⁰³⁹ arquitú dut
 bul[ar ori idiquia!
 Sartuco naz, ar nazazu
 Biotcean¹⁰⁴⁰ gucia.]
 [*Egon behar ez oté dut*]¹⁰⁴¹

---

¹⁰³³ A: *bero*.

¹⁰³⁴ A: *Biotceco*.

¹⁰³⁵ A: *Aguiç*.

¹⁰³⁶ A: *Biotza*.

¹⁰³⁷ A: *Eldu gara*.

¹⁰³⁸ A: *Biotceco*.

¹⁰³⁹ Letrakera etzanik ez daramaten parentesien artekoa A ediziotik jasotako *adabakia* da.

¹⁰⁴⁰ X edizioaren logikak *Bihotzean* eskatzen du.

¹⁰⁴¹ Parentesi artean eta letra etzanez emanak dira Mendibururen *Euscaldun onaren viciera* obratik ateratako ondoko *adabakiak* [1762, 108-112], Mikelestorenaren alean ezabatuta baitaude azken bi bertso-lerroetako hizki gehienak. Hurrengo oharrean ikusiko den bezala, nabarmena da A edizioakoak desberdinak direna.

[100] [nic or be]ti gordea?¹⁰⁴²
Cere Bihotzeco¹⁰⁴³, &c.

Zure suac, zure garrac
auts eguiñen naute ni?
Gueroztic¹⁰⁴⁴ egoin ninzaque
amorez urtcen beti,
Jesus¹⁰⁴⁵, zu zaran ezquero
gure animen labea;
Cere Bihotzeco¹⁰⁴⁶, &c.

Hau¹⁰⁴⁷ cer da? Cer penac dira
dituzunac¹⁰⁴⁸ barrendic!
Zure Bihotza¹⁰⁴⁹ utci¹⁰⁵⁰ dute
dena nequez beteric!
Cein, andi ta gogorra den
daramazun nequea!¹⁰⁵¹
Cere Bihotzeco¹⁰⁵² suan, &c.

---

¹⁰⁴² A edizioan desberdinak dira azken bi bertso-lerroak: *Nere icaren, nere otzen/ berotceco labea:/ Cere Biotceco, &c.*

¹⁰⁴³ A: *Biotceco.*

¹⁰⁴⁴ A: *Gerotzic.*

¹⁰⁴⁵ A edizioan desberdina da segidako bertso-lerro parea, hots, *Jesus zu zauden ezquero/ gure amorez errea.*

¹⁰⁴⁶ A: *Biotceco.*

¹⁰⁴⁷ A: *au.*

¹⁰⁴⁸ A: *dituzunac.*

¹⁰⁴⁹ A: *Biotza.*

¹⁰⁵⁰ A: *utzi.*

¹⁰⁵¹ A edizioan desberdina da ahapaldiaren azken bertso-lerro parea: *Damuz nago, urriqui dut/ zu orrela ecustea.* Mendiburuk ere aldatua ematen du: *Cein andia cein latzà,/ daramazun, nequeà!*

¹⁰⁵² A: *Biotceco.*

Zure *Bihotza*¹⁰⁵³ arquitcen da
lantzaz erdiratua:
[101] nere culpen burdiña¹⁰⁵⁴ da

(X EDIZIOA: RADA, D.G.)

[99] [...]
lantz¹⁰⁵⁵ erdiratzallea.
Damuz autsi¹⁰⁵⁶ baledi
nere barren tristea!
Cere *Bihotzeco*¹⁰⁵⁷ suan, &c.

Arantza¹⁰⁵⁸ zorrotzac baicic
ez dezu nere escutic:
nere culpen arantzequin¹⁰⁵⁹
dena zaude odolturic.
Ah ni baldin banengo
negar damuz aseal!
Cere *Bihotzeco*¹⁰⁶⁰ suan, &c.

Gure culpac eguin dute
Gurutce¹⁰⁶¹ sendor ori:

---

¹⁰⁵³ A: *Biotza*.

¹⁰⁵⁴ A: *ezpata*.

¹⁰⁵⁵ A: *zure*.

B: *lantza*.

¹⁰⁵⁶ A: *ardira*.

¹⁰⁵⁷ A: *Biotceco*.

¹⁰⁵⁸ B: *Anantza*.

¹⁰⁵⁹ A: *aratzequin*.

B: *arajntzequin*.

¹⁰⁶⁰ A: *Biotceco*.

¹⁰⁶¹ A: *Gurutze*.

ezartcen diote culpac¹⁰⁶²
 zure *Bihotz*¹⁰⁶³ onari.
 Culpa gaisto, ta¹⁰⁶⁴ oben gogor
 oben-culpa nerea!
 Cere *Biotzeco*¹⁰⁶⁵ suan, &c.

[100] Cer nai duzu? Certan zaude,
 Jesus ona Aldarean?
 Charquieriac artcen dago¹⁰⁶⁶
 amorezco lecuan.
 Charquierien pena nai du,
 naí du gure amoreá.

Cere *Biotzeco*¹⁰⁶⁷ suan, &c.
 Ez dut behar maitatu¹⁰⁶⁸
 Jesus zure *Biotza*¹⁰⁶⁹?
 artu behar ez dut nic¹⁰⁷⁰
 zure nequeen damua?
 Esque nator, zabal zazu
 sar nadir or Atea¹⁰⁷¹.

---

¹⁰⁶² A: *culpac ezartcen diote.*

¹⁰⁶³ A: *Biotz.*

¹⁰⁶⁴ A edizioan ez dago juntagailurik.

¹⁰⁶⁵ A: *Biotzeco.*

¹⁰⁶⁶ A: *artzen dago charquieriac.*

¹⁰⁶⁷ A: *Biotzeco.*

¹⁰⁶⁸ A: *Ez ote dut maitatuco.*

¹⁰⁶⁹ A: *biotza.*

¹⁰⁷⁰ A: *Nic artuco ez ote dut.*

¹⁰⁷¹ A: *Biotzeco Atea.*

Mendiburu: *sar-videco Atea.*

Cere *Bihotzeco*¹⁰⁷² suan
erre zazu gurea.¹⁰⁷³

(X EDIZIOA: RADA, D.G.)¹⁰⁷⁴

ARQUIVIDEA¹⁰⁷⁵

<i>Goitz-oroco</i> ¹⁰⁷⁶ <i>otoitza</i>	Pag. 3
<i>Goizetic arratserañoco gauzac</i>	Pag. 5
<i>Contricioa</i>	Pag. 7
<i>Hasteco, illeco, ta urtetaco</i> ¹⁰⁷⁷ <i>gauzac</i>	Pag. 9
<i>Confesatu baño lenagocoac</i>	Pag. 13
<i>Confesatcecoan</i> ¹⁰⁷⁸ <i>esan behar</i> ¹⁰⁷⁹ <i>den otoiitza</i>	Pag. 17
<i>Confesatu ondocoa</i>	Pag. 19
<i>Comulgatu baño lenagocoa</i>	Pag. 20
<i>Orduco otoiitza</i>	Pag. 26
<i>Comulgatu ondoan eguin behar</i> ¹⁰⁸⁰ <i>dena</i>	Pag. 29
<i>Orduco esquerrac</i>	Pag. 34
<i>Meza enzuteco modua</i>	Pag. 37
<i>Calvarioco estacioac</i>	Pag. 61
<i>Jesusen Bihotzaren bederatzi urrena</i>	Pag. 79

FIN¹⁰⁸¹

---

¹⁰⁷² A: *Biotzeco*.

¹⁰⁷³ A edizioan, ahapaldien amaieran: *LAUS DEO*.

¹⁰⁷⁴ Aurkibidea ez da B (Anchuela, 1751) eta X (Rada, d.g.) edizioetan baizik eranstean. Berdintsuak izan arren (orrialde-zenbakiak izan ezik), Radarenetik jasoko da ondoren doana, liburu guztiari dagokion orrialde-zenbatzea barne.

¹⁰⁷⁵ B edizioko aurkibidean ez da *Pag.* laburdura erabiltzen.

¹⁰⁷⁶ B: *Goiz-oroco*.

¹⁰⁷⁷ B: *eta urteco*.

¹⁰⁷⁸ B: *Confesatzecoan*.

¹⁰⁷⁹ B: *bear*.

¹⁰⁸⁰ B: *bear*.

¹⁰⁸¹ B: *FINIS*.

LIBURUAREN EGITURA ATALEZ ATAL**CERURA NAY DUENAC AR DEZAQUEAN VIDE ERRAZA**

D. JOSEPH MIQUELESTORENA,
Lesacaco Apezac eracusten duena.

1. Ongui vicitzeco modu labur errazac

- Goizoroco otoitza
- Goicetic arratseraño eguin behar diran, cembat gauza
- Contricioa
- Gañeraco demboran eguin behar diranac
- Confesatu baño len eguin behar diran gauzac
- Confesorearen ofietaraco baño len, esan behar den otoitza
- Confesatu ta ondoan esan behar dena
- Comulgatu baño len eguin behar dena
- Comulgatceracoan esan behar den otoitza
- Comulgatu, ta ondoan eguin behar dena
- Comulgatu ondoan eman bear diran esquerrac

2. Meza entzuteco modua

- Meza asi baño len esan behar dena
- Meza asitceracoan
- Apaiza aldarera igaten denean
- *Kyriac* asten diranean
- *Gloria in excelsis* esan bitartean
- Otoitzetaco demboran
- Epistolaco demboran
- Evangelioacoan
- Credocoan
- Ofertoriocoan
- Consagratu artean
- Hostia santu goratcean
- Caliza goratcean, ta ondotic
- Hostia santuarequin gurutceac eguitean

- *Pater Noster* esatean
- *Agnus Dei* esatean
- Comunioco demboran
- Azquen otoitz, edo oracioetan
- Azqueneco evangelioan

3. **Calvarioco estacioac**

- Calvarioco videa asitcean eguin bear den otoitza
- Lembicico Gurutceco otoitza
- Bigarren Gurutceco otoitza
- Irugarren Gurutceco otoitza
- Laugarren Gurutceco otoitza
- Bostgarren Gurutceco otoitza
- Seigarren Gurutceco otoitza
- Zazpigarren Gurutceco otoitza
- Zortcigarren Gurutceco otoitza
- Bederatcigarren Gurutceco otoitza
- Amargarren Gurutceco otoitza
- Amaicagarren Gurutceco otoitza
- Amabigarren gurutceco otoitza
- Amairugarren Gurutceco otoitza
- Amalaugarren Gurutceco otoitza
- Azqueneco Gurutceco otoitza

4. **Acto Fedeco, Esperantzaco, eta Caridadecoac, ceñac eguin behar diradan urtean bein guchiaena**

- Acto Fedecoa
- Acto Esperantzacoa
- Acto Caridadecoac

5. **Jesusen Bihotzaren Bederatz-urruna**

- Bederatz-urrenaren asitcea
- Egunoro lembicico lecuan esan behar den otoitza
- Lembicico egunean baicic erran behar ez den otoitza
- Egun gucietan Aita Eternoari eguin behar zaion otoitza

- Oremus
- Emen, ta Comunioco egunetan behintzat erran behar den, ta anitz valio duen otoitza
- Bigarren eguneco bigarren otoitza
- Irugarren eguneco bigarren otoitza
- Laugarren eguneco
- Bostgarren eguneco
- Seigarren eguneco
- Zazpigarren eguneco
- Zorzigarren eguneco
- Azqueneco eguneco
- Jesus Bihotz maiteari